

Sosyal Hizmet

Perspektifinden Güncel Konular:
Sorun Analizinden Çözüm Önerilerine II

Editör
Elif Özlem Özçatal

BİDGE Yayınları

Sosyal Hizmet Perspektifinden Güncel Konular : Sorun
Analizinden Çözüm Önerilerine II

Editör: Doç. Dr. Elif Özlem Özçatal

ISBN: 978-625-372-239-5

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.06.2024

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖNSÖZ

Modern dünyada, toplumsal dinamikler hızla değişmekte ve sosyal sorunlar gittikçe daha karmaşık hale gelmektedir. Hızla değişen dinamikler ve sürekli artan karmaşıklıkla birlikte daha da belirgin hale gelen sosyal sorunların çeşitliliği her geçen gün artmaktadır. Sosyal hizmet, insanlığın karşı karşıya olduğu çeşitli ve zorlu sosyal sorunları anlamak için kritik bir rol üstlenmektedir. Bu rol, toplumun ihtiyaçlarına duyarlı çözümler üretme yeteneğiyle de ön plana çıkmaktadır. Bireylerin, ailelerin ve toplumların refahını ve adaletini sağlamayı amaçlayan bir akademik disiplin olarak sosyal hizmet, aynı zamanda tüm nüfus grupları için geniş kapsamlı ve uzun vadeli stratejilere odaklanan sosyal politikaların oluşturulmasında temel önemdedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet akademisyenlerinin ve uzmanlarının güncel sorunları analiz etmesi ve bu sorunlara yönelik etkili çözüm önerileri sunması büyük önem taşımaktadır.

"Sosyal Hizmet Perspektifinden Güncel Konular: Sorun Analizinden Çözüm Önerilerine II" isimli bu kitap, ilk kitabımızda olduğu gibi, sosyal hizmet alanında çalışan akademisyenlerin ve profesyonellerin bir araya gelerek oluşturduğu değerli bir eserdir. Kitapta yer alan her bir bölüm, günümüzdeki acil ve güncel çeşitli sosyal hizmet konularını ele alarak, teorik bilgi ile pratik deneyimi harmanlamaktadır. Sosyal hizmetin temel ilkeleri doğrultusunda, insana ve topluma dair duyarlılığı merkeze alarak hazırlanan bu çalışmada, geniş bir yelpazede ele alınan konulara dair derinlemesine analizler ve yenilikçi çözüm önerileri sunulmaktadır.

Kitabımızın ilk bölümü, "Afgan Öğrencilerin Eğitim Hayatında Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi: Karabük Örneği" başlığını taşımaktadır. Prof. Dr. Ali Fuat Ersoy ve Yüksek

Lisans Öğrencisi Berfin Aydın tarafından hazırlanan bu çalışma, Karabük'te eğitim gören Afgan öğrencilerin karşılaştıkları zorlukları detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Eğitim sürecinde karşılaştıkları dil engelleri, akran zorbalığı, dışlanma, psikolojik, ruhsal ve duygusal çöküntü durumları, bu sorunlara yönelik geliştirilen çeşitli savunma stratejileri, problemlerle ilgili çevresel mekanizmaların katkısı ve akademik hayatlarının gidişatına yönelik bakış açıları gibi konular, çalışmanın temel odak noktalarıdır. Araştırmacılar, nitel araştırma yöntemini kullanarak, göçmen öğrencilerin yaşadığı deneyimleri derinlemesine incelemiş ve okul sosyal hizmeti temelinde çözüm önerileri sunmuştur. Çalışmada araştırmacılar, göçmen öğrencilerin eğitimde karşılaştıkları zorlukları anlamak ve bu sorunlara yönelik etkili çözümler geliştirmek noktasında okul sosyal hizmet pratiğinin etkinliğine vurgu yaparak, göçmen çocuklarla çalışma konusunda yetkinliklere sahip olan, bu çocuk grubunun sorunlarını çözebilecek profesyonel bir okul sosyal hizmet birimi ve okul sosyal hizmet uzmanının, ülkemizde acilen hayata geçirilmesinin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde, Prof. Dr. Ali Fuat Ersoy ve Yüksek Lisans Öğrencileri Berfin Aydın ve Zeynep DEMİREL tarafından hazırlanan "Üniversite Öğrencilerinin İletişim Kurma Becerilerinin İncelenmesi" isimli çalışma yer almaktadır. Çalışmada, üniversite öğrencileri açısından sanal ortama bakış açısı ve bireylerin yaşamlarında internetin ne derece önemli bir etkiye ulaştığı araştırılmıştır. İletişim becerileri, sadece bireysel başarı için değil, aynı zamanda toplumda sağlıklı ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Araştırmacılar, nitel araştırma yöntemini kullanarak, üniversite öğrencilerinin sanal ve yüz yüze ortamlarda kurulan ilişki ve iletişim kurma becerilerini

farklı açılardan ele almış ve bu alandaki sorunları tespit ederek, geliştirilmesi gereken noktaları ortaya koymuştur. Çalışma, sanal iletişim yöntemlerinin yüz yüze iletişime nazaran daha sık kullanımının bireyler üzerindeki azalan kişisel sözlü iletişim eksikliği, özgüven eksikliği, yalnızlık gibi pek çok olumsuz etkisini tespit etmekte ve bu konuda yüz yüze iletişimle sanal iletişimin dengelenmesinin, sağlıklı ve etkili iletişim kurma becerilerinin sürdürülmesine yardımcı olacağı yönünde temel önerilerde bulunmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde, Arş. Gör. Dr. Fatmanur ALSANCAK ve Sosyal Hizmet Uzmanı Dudu AKMAZ'ın birlikte kaleme aldığı "Utanç ile Suçluluk Arasında: Öyküsel Odaklı Grup Çalışmasından Yansıyanlar" başlıklı çalışma yer almaktadır. Araştırmacılar, bakım hizmetinden faydalanan engelli yakınlarının yaşadığı psikososyal zorluklardan suçluluk ve utanç düzeylerini merkeze alarak; engelli yakınlarının suçluluk ve utanma duygularının grup çalışması yoluyla değişimine odaklanmaktadır. Çalışma, engelli yakınlarının bakım hizmeti alma konusunda yaşadıkları suçluluk ve utanç duygularını detaylı bir şekilde incelemektedir. Öyküsel terapi odaklı grup çalışmasının, bu olumsuz duyguları azaltmadaki etkilerini ortaya koyan çalışma, bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Araştırmacılar, öyküsel terapi odaklı grup çalışmalarının engellilik alanında nasıl etkili bir yöntem olduğunu hem teknik hem de deneysel olarak ele almaktadır. Çalışma, bu bağlamda literatüre özgün ve değerli bir katkı sağlamaktadır.

Kitabın dördüncü bölümünde, Doç. Dr. Sema SAĞLIK tarafından hazırlanan “Selçuklularda Darüşşifa Kuran Kadınlar ve

Sosyal Hizmetleri” isimli çalışma bulunmaktadır. Selçuklu döneminde darüşşifalar, hem sağlık hizmetleri sunumu hem de sosyal refah faaliyetleri açısından merkezi rol oynamıştır. Çalışma, bu kurumların kuruluş amaçlarını, işleyiş biçimlerini ve özellikle kadınlar tarafından kurulan darüşşifaların, sağlık ve sosyal hizmetlerin gelişimi alanında nasıl öncü bir rol üstlendiklerini anlamak için kapsamlı bir araştırma sunmaktadır. Araştırmacı, kadınların kurduğu darüşşifalarının günlük yaşamda nasıl işlediğini ve toplumsal doku içinde nasıl yer aldığını detaylı bir şekilde ele alarak kadınların sosyal hizmet alanındaki katkılarını açıklığa kavuşturmuştur. Bu bağlamda çalışma, kadınların tarihteki sosyal rollerini, sağlık ve sosyal hizmetlerdeki katkılarını anlamak konusunda hem geçmişimize ışık tutmakta hem de bugünün sosyal hizmet pratiği için önemli öğretiler sunmaktadır.

Kitabın beşinci bölümünde, Araştırma Görevlileri Aybike Betül MARAL, Senemhan YILMAZ ve Sevgi TİKTAŞ "Sosyal Hizmet Teorisinde Sistemik Bakış Açısı: Gelişimi, Temel Bileşenleri ve Eleştirel Bir Değerlendirme" isimli çalışmada, sosyal hizmet pratiğinde sistemik düşünme ve müdahale yöntemlerinin nasıl şekillendiğini detaylı bir şekilde inceleyerek, bu alanda kapsamlı bir araştırma sunmaktadır. Araştırmacılar, sosyal hizmet alanında sistemik düşünceyi teşvik eden kuramsal ve pratik zeminleri incelemiş ve bu perspektifin uygulamadaki etkilerini tartışmışlardır. Sistemik bakış açısı, sosyal hizmette bireylerin ve toplumların sorunlarını bir bütün olarak ele almayı ve bu sorunların karmaşıklığını anlamayı hedeflemektedir. Bu çalışma, sistemik yaklaşımın sosyal hizmet teorisinde nasıl evrildiğini, hangi temel bileşenlerden oluştuğunu ve günümüzdeki önemli eleştirel değerlendirmeleri detaylı bir şekilde ele almaktadır. Sistemik bakış

açısının sosyal hizmet teorisinde ve pratiğinde etkilerini vurgulayan bu çalışma, alandaki literatüre değerli bir katkı vermektedir.

Altıncı bölümde, “Koruma Altına Alınan Çocuklarla Yapılan Sosyal Hizmet Uygulamalarında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Karşılaştığı Zorluklar” isimli çalışma yer almaktadır. Aile Danışmanı ve Sosyal Çalışmacı Ayşenur ÇETİN, Sosyal Çalışmacılar Sena TURNA, Selva TOPAL ve Sümeyye GÜNDÜZ’ün birlikte hazırladığı bu önemli çalışma, koruma altına alınan çocuklarla yapılan sosyal hizmet uygulamalarında, sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı zorlukları derinlemesine incelemektedir. Çocuk koruma hizmetleri, sosyal hizmet alanında en hassas ve kritik konulardan biridir. Bu çalışma, sosyal hizmet uzmanlarının, koruma altındaki çocuklarla çalışırken karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukların üstesinden gelme stratejilerini detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Aynı zamanda, çocuk koruma sisteminin yapısal ve işlevsel eksikliklerine dikkat çekmekte ve bu eksikliklerin giderilmesi için çözüm önerileri getirmektedir.

Kitabın yedinci bölümünde, Yüksek Lisans Öğrencileri Seda AÇIKGÖZ, Melike BİRİŞİK ve Huri Melike KEMİ’nin hazırladığı "Adli Sosyal Hizmette Etik" başlıklı çalışma yer almaktadır. Adli sosyal hizmet, hukuki sistem içinde yer alan bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan kritik bir disiplindir. Çalışma, adli sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı etik sorunları ve bu sorunların çözüm yollarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Adaletin sağlanması sürecinde sosyal hizmetin rolü, etik prensipler çerçevesinde incelenmekte ve pratik örneklerle desteklenmektedir. Adalet sistemi içinde sosyal hizmetin rolü ve etik standartların önemi üzerine derinlemesine bir analiz sunarak, etik kuralların nasıl

uygulanabileceği ve geliştirilebileceği konusunda perspektifler ortaya koymaktadır.

"Sosyal Hizmet Bağlamında Çocuk İstismarına İlişkin Yanlış Bilişler" isimli çalışmanın yer aldığı sekizinci bölümde, Araştırma Görevlileri Sevgi TİKTAş, Aybike Betül MARAL ve Senemhan YILMAZ toplumda yaygın olarak görülen yanlış inançların ve mitlerin ocuk istismarıyla mücadeledeki etkilerini ve bu yanlış bilişlerin nasıl düzeltilebileceğini tartışmaktadır. ocuk istismarı, sosyal hizmet profesyonelleri için en hassas ve zorlayıcı konular arasında yer almaktadır. Çalışma, ocuk istismarına ilişkin yanlış bilişi önlemede sosyal hizmetin önemini vurgulayarak, ocuk istismarıyla ilgili bilgi eksikliklerinin ve yanlış inançların nasıl nlenip azaltılabileceğine dair öneriler sunmaktadır.

Kitabın dokuzuncu ve son bölümünde, Sosyal Hizmet Uzmanı Fatih ETİNTAş tarafından hazırlanan "Afet Odaklı Sosyal Hizmet Uygulamalarının Türkiye Afet Yönetimi ve Müdahale Planları Kapsamında Değerlendirilmesi" başlıklı çalışma yer almaktadır. Çalışmada Türkiye'de deprem özelinde afet yönetimi ve müdahale planları bağlamında sosyal hizmet uygulamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Deprem gibi sık görülen afetlerin Türkiye'deki etkilerini anlamak ve bu afetlerle mücadele süreçlerinde sosyal hizmet uygulamalarının rolünü vurgulamak için yapılan bu değerlendirme, sosyal hizmet uzmanlarının afet dönemlerinde rolü ve sorumluluklarını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet pratiğinde afet odaklı yaklaşımların nasıl geliştirilebileceği ve mevcut sistemlerin nasıl iyileştirilebileceğini analiz etmektedir. Çalışma, teorik erveden pratik uygulama örneklerine kadar geniş bir perspektif sunarak,

sosyal hizmetin afet müdahale süreçlerindeki kritik önemini açığa çıkarmaktadır.

Bu kitabın hazırlanmasında çalışmalarıyla katkı sağlayan tüm yazarlarımıza, desteklerini esirgemeyen BİDGE Yayınevi yetkililerine ve çalışanlarına içten teşekkürlerimi sunarım. Umarım ki, bu eser sosyal hizmet alanında çalışan profesyoneller için bir rehber, akademisyenler için bir kaynak ve sosyal hizmet öğrencileri için bir başvuru kitabı olarak hizmet eder.

Geleceğe dair umut dolu bakış açısıyla, toplumsal sorunların çözümünde etkili bir rol oynaması dileğiyle...

Saygılarımla.

Editör

Doç. Dr. Elif Özlem ÖZÇATAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
İÇİNDEKİLER	10
Afgan Öğrencilerin Eğitim Hayatında Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi: Karabük Örneği	12
Berfin AYDIN	12
Ali Fuat ERSOY	12
Üniversite Öğrencilerinin İletişim Kurma Becerilerinin İncelenmesi	34
Berfin AYDIN	34
Ali Fuat ERSOY	34
Zeynep DEMİREL	34
Utanc ile Suçluluk Arasında: Öyküsel Odaklı Grup Çalışmasından Yansıyanlar	52
Fatmanur ALSANCAK	52
Dudu AKMAZ.....	52
Selçuklularda Darüşşifa Kuran Kadınlar ve Sosyal Hizmetleri.....	79
Sema SAĞLIK.....	79
Sosyal Hizmet Teorisinde Sistemik Bakış Açısı: Gelişimi, Temel Bileşenleri ve Eleştirel Bir Değerlendirme	105
Aybike Betül MARAL	105
Senemhan YILMAZ	105
Sevgi TİKTAŞ.....	105
Koruma Altına Alınan Çocuklarla Yapılan Sosyal Hizmet Uygulamalarında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Karşılaştığı Zorluklar.....	119
Ayşenur ÇETİN.....	119

Sena TURNA.....	119
Selva TOPAL	119
Sümeyye GÜNDÜZ	119
Adli Sosyal Hizmette Etik.....	141
Seda AÇIKGÖZ	141
Melike BİRİŞİK	141
Huri Melike KEMİ	141
Sosyal Hizmet Bağlamında Çocuk İstismarına İlişkin Yanlış Bilişler	171
Sevgi TİKTAŞ.....	171
Aybike Betül MARAL	171
Senemhan YILMAZ	171
Afet Odaklı Sosyal Hizmet Uygulamalarının Türkiye Afet Yönetimi ve Müdahale Planları Kapsamında Değerlendirilmesi.....	182
Fatih ÇETİNTAŞ.....	182

BÖLÜM I

Afgan Öğrencilerin Eğitim Hayatında Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi: Karabük Örneği

Berfin AYDIN¹
Ali Fuat ERSOY²

Giriş

Göç, toplumsal birimlerin dinamik gelişimiyle birlikte dünya üzerindeki toplulukların çeşitli ekonomik, tarihi, siyasi ve kültürel unsurlardaki değişime uyum sağlamasına vurgu yapan ve insan yaşamını her bakımdan etkileyen bir süreçtir (Yılmaz ve Günay, 2022: 1). Türkiye yapısal, kültürel ve stratejik konumu dolayısıyla son on yılda göçün rağbet gördüğü transit bir ülke konumunda gündeme gelmektedir. Türkiye'nin küresel eşitsizliğin her iki

¹ Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. berfina8878@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-0191-778>

² Prof. Dr. Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, alifuatersoy@karabuk.edu.tr 0000-0001-7665-6741

yakasına komşu olması onun Doğu ve Batı'nın arasında yer alması, bir taraftan düzensiz göçmen problemiyle karşı karşıya kalarak transit ülke konumu olarak görülmesine, öte yandan da hedef ülke olarak seçilmesine neden olmuştur (Özgün, 2021: 3). Bunun içerisinde göçe sebebiyet veren ülkelerdeki istikrarsız iktidar yönetimi ile iç ve dış çatışmalar da dahil olunca göçmenlerin Türkiye güzergahına yönelmesi kaçınılmaz hale gelmiştir (Tanrıku, 2017: 144).

Ülkelerindeki savaş, ekonomik kriz, istihdam sorunu, temel haklardaki güvencede yoksunluk, yol, ulaşım, su sorunu gibi çeşitli etkenlerden kaçarak daha iyi bir yaşam koşullarına ulaşmak gayesiyle Türkiye'ye sığınan Afgan uyruklu göçmenler, kendi ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de güçlükler ve fırsatlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak Afgan göçmenlerin statü alma, eğitim, sağlık, sosyal hizmetlere erişim, istihdam üzerinde karşılaştıkları güçlükler, yararlandıkları fırsatlardan bir hayli fazla olmaktadır (Karakaya ve Karakaya, 2021: 109). Bu güçlükler göçmen çocuklar özelinde değerlendirdiğinde, eğitim süreciyle birlikte pek çok problemin arttığı söylenebilmektedir.

Sosyal haklardan biri olan eğitim, tüm toplumların gelişimi, değişimi ve modernleşmesini sağlayan önemli faktörlerden biridir. Göçmen çocuklar için ise eğitim, birçok problemle yüzleşmenin sebep olduğu ana kaynaktır (Yılmaz-Aslan, 2023: 76). Göçmen çocukların eğitimde sunulan fırsatlardan yararlanması ve okul bünyesinde korunması amacıyla alınan veya alınması gereken tedbirler arttırılmasına rağmen hala eğitim olanaklarından etkin bir şekilde yararlanmalarının önündeki engeller bir hayli fazladır (Fidan ve Taş, 2023: 141). Göçmen çocukların gelişimi ve uyumu için önem

teşkil eden eğitim hayatı, bu çocuk grubu için toplumda bütünleşememelerine neden olan bir engel olarak da nitelendirilir. Elde edilen bulgulara göre göçmen çocuklar başta dil problemleri, uyum sorunu, akran zorbalığı, ders içeriklerinde zorlanma, ayrımcı dil ve tutumlar, maddi problemler gibi çeşitli sorunla eğitim hayatıyla birlikte karşılaşmaktadır. Aynı zamanda göçmen çocuklar psikolojik olarak da başka bir ülkede yabancı olmanın verdiği yalnızlık, ait olamama, güven problemlerinin de başrolü konumundadır. Tüm bu problemlerin çözümüne yönelik olarak, göçmen çocuklarla ilgili bir farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Bu farkındalık sadece sorunu yaşayan göçmen çocuklar üzerinde değil aynı zamanda hem okul personeli hem öğrenciler hem de veliler dahil edilerek yapılmalıdır. Göçmen çocuklar için çeşitli programlarla sorunların çözümüne yönelik olarak okul bünyesinde bulunan rehberlik servisine okul sosyal hizmet uzmanları da dahil edilmeli ve okul sosyal hizmet birimi oluşturulması gerekmektedir (Ersoy ve Turan, 2019: 836).

Okul Sosyal Hizmeti

Okul sosyal hizmeti, orta çocukluk gelişim dönemleri içerisinde yer alan öğrencilerin, çevresel sistemlerde yaşanan sorunların çözülmesi, çocuğun gereksinim duyduğu hizmet ve fırsatlardan yararlanması ve eğitim sürecini başarılı bir şekilde sürdürebilmesi amacıyla okul bünyesinde yer alan, sosyal hizmetin önemli uygulama pratiklerinden biridir (Duman, 2000: 35; Özbekler ve Duyan 2009: 20; Ersoy ve ark., 2023: 3). Okul sosyal hizmet uzmanı, kültürel olarak duyarlı hizmetler sunma, toplum kaynaklarını belirleme ve işbirlikçi ortaklıklar kurma, topluluk üyeleri ve yerel kuruluşlarla iş birliği yapma işlevleri gereğince okul

sonrası programlar alanında bir dizi rol oynamaya hazır bir meslek elemanıdır. Okul sosyal hizmet uzmanları, aynı zamanda göçmen çocuklar ve ailelerle çalışma konusunda da geniş bilgi ve eğitime sahiptir (Greenberg, 2014: 246-247).

Yöntem

Bu araştırmada, Türkiye’de uluslararası koruma sağlanıp eğitim hakkından yararlanan Afgan uyruklu göçmen çocukların eğitim hayatında karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgiye ulaşp, veri elde etmek amacıyla nitel çalışma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada nitel çalışma yönteminin desenlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, Karabük’te yaşayan Afgan öğrencilerin eğitim hayatları hakkındaki görüşleri, eğitim aldıkları süre içinde ne gibi zorluklarla karşılaştıkları ve bu zorluklarla mücadelede çevresel mekanizmaların ne derece etkili olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla, okul sosyal hizmeti bağlamında değerlendirme niteliğindedir. Bu sebeple, Afgan öğrencilerin eğitim hayatları içerisinde ne tür engellerle baş ettikleri, okul hayatına adaptasyon sağlama süreci, çevresel sistemlerin öğrenciyi ne şekilde etkilediği, eğitim müfredatının çocuğun akademik kariyer sürecine ilişkin yeterli olup olmadığı, okul sosyal hizmet biriminin göçmen çocuklarla çalışma yürütürken rol ve yetkinliklerinin anlaşılması, çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, araştırma kapsamında aşağıda yer alan araştırma sorularına cevap aranmıştır:

-Türkiye’deki eğitim sürecinde Afgan öğrencilerin karşılaştıkları problemler nelerdir?

-Bu problemlere yönelik nasıl çözüm yolları üretilmektedir?

-Afgan öğrencilerin çevrelerindeki sistemlerin bu süreçte ne şekilde katkıları olmaktadır?

-Afgan öğrenciler Türkiye'deki eğitim sürecine güvenle bakmakta mıdır?

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi, çalışma grubuna ulaşılması güç durumlar karşısında, ulaşılan örneklem aracılığıyla diğer kişilerle görüşülüp, zincirleme olarak veri elde etme yöntemidir (Yıldız, 2017: 431). Araştırma için uygulama yapılacağı yerin seçimindeki temel ölçüt, Karabük'te yaşayan Afgan öğrencilerin bulunduğu alanlardır. Araştırmaya katılan, katılımcı ve ailelerine çalışma öncesinde bilgilendirme yapılmış, katılımcılar arasından 18 yaş altı olan grubun ebeveynlerinden onayları alınarak, katılımcılar çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada, 20 katılımcıya ulaşılmak istenmiş ancak veri doyumuna ulaşılması sebebiyle araştırma 11 kişiyle sınırlandırılmıştır. Görüşmenin gizliliğini korumak amacıyla katılımcılar Ç1, Ç2, Ç3...Ç11 şeklinde kodlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın görüşme formundaki sorular, hem uzman görüşlerinden yararlanıp, hem de literatür taramasının ardından geliştirilerek, oluşturulmuştur. Araştırma, 04-

10 Mayıs 2024 tarihleri arasında 11 katılımcıyla yaklaşık her bir öğrenciyle 40-50 dakika süreyle gerçekleşmiştir.

Tablo.1 Ana Tema ve Alt Temalar

Ana Tema	Alt Temalar
Türkiye’deki eğitim sürecinde karşılaşılan problemler	-Dil Sorunu -Akran Zorbalığı -Psikolojik ve Ruhsal Çöküntü
Bu problemlere yönelik geliştirilen stratejiler	-Sessizlik -Kişisel çaba -Aktiviteler edinme
Çevresel sistemlerin katkısı	-Aile desteği -Öğretmen desteği -Aynı uyruklu arkadaşlıklar
Akademik hayata yönelik bakış açısı	-Mecburiyet -Kaygı -Bilgisizlik

Katılımcılar uzun bir süre Türkiye’de yaşamını sürdürdüğünden dolayı bir tercümana gerek duyulmadan, doğrudan katılımcıyla görüşme gerçekleşmiştir. Katılımcıların ifadeleri değiştirilmeden, veriler aktarılmıştır. Katılımcılar, ortaöğrenimdeki ve ortaokuldaki genç bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcı ve ailelerine araştırma hakkında bilgilendirmek amacıyla açıklama yapılmıştır. Görüşme soruları yöneltmeden önce katılımcılara kişisel bilgilerinin gizliliğinin korunacağı belirtilmiştir. Görüşmeler hem yazı ile not tutularak hem de katılımcıların ve ailelerinin izni dahilinde ses kaydı tutularak gerçekleşmiştir. Görüşmeden sonra alınan ses kaydı ve notlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunun görüşme sorularına yönelik cevapları içerik analizi yöntemi kullanılarak, yorumlanmıştır. Analiz işlemi sonucuna göre elde edilen veriler ana ve alt temalara ayrılmıştır. Bu temalar Tablo.1’de verilmiştir.

Katılımcıların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, ne kadar süre Türkiye’de ikamet ettiği ile ilgili bilgiler aşağıda Tablo.2’de yer almaktadır.

Tablo.2 Katılımcılara ait demografik bilgiler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Öğrenim Durumu	Ne Kadar Süre Türkiye’de Yaşadığı
Ç1	18	Erkek	12. Sınıf	9 yıl
Ç2	15	Erkek	9. Sınıf	7 yıl
Ç3	14	Erkek	8. Sınıf	8 yıl
Ç4	17	Kadın	11. Sınıf	6 yıl
Ç5	17	Kadın	11. Sınıf	7 yıl
Ç6	16	Kadın	10. Sınıf	6 yıl
Ç7	17	Kadın	10. Sınıf	6 yıl
Ç8	16	Kadın	11. Sınıf	7 yıl
Ç9	17	Erkek	9. Sınıf	7 yıl
Ç10	17	Erkek	11. Sınıf	4 yıl
Ç11	18	Kadın	10. Sınıf	6 yıl

BULGULAR

Bu bölümde, katılımcılara eğitimde karşılaştıkları sorunların neler olduğu, bu sorunlara yönelik geliştirilen stratejiler, problemlerle ilgili çevresel mekanizmaların katkısı ve akademik hayatlarının gidişatına yönelik bakış açıları şeklinde dört ana temaya ayrılmıştır. Katılımcıların benzer durumlarına yönelik cevapları, alt temalara dönüştürülmüştür. Bu alt temalar; dil sorunu, akran zorbalığı, psikolojik ve ruhsal çöküntü, sessizlik, kişisel çaba, aktiviteler edinme, aile desteği, öğretmen desteği, aynı uyruklu arkadaşlıklar, mecburiyet, kaygı ve bilgisizlik şeklindedir.

1.Türkiye’deki Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Problemler

Eğitim süreci; gelişim düzeyi, bireysel farklılıklar, çevresel etmenler ve karşılaşılan zorluklar bakımından her çocuk için eşit şartlar altında sürdürülebilmesi mümkün olmamaktadır. Dezavantajlı çocuk grubu içerisindeki göçmen çocuklar için bu süreç daha farklı zorlukları beraberinde getirerek çocuğu psikolojik, sosyal ve bilişsel olarak olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Türkiye’deki eğitim sürecinde karşılaşılan problemlerin alt temasında; dil sorunu, akran zorbalığı ve psikolojik ve ruhsal çöküntü yer almaktadır.

Dil Sorunu

Eğitim yaklaşımları ve politikalarının günümüz okulları içerisinde artan etniksel çeşitliliği tanınması, ev, okul ve toplum unsurlarını müfredata dahil ederek bağlantı kurması önemlidir. Göçmenlerin çift dilli çocukları için, evde ve okulda iki dili yeterince konuşabilmeleri, onların refahı ile ilişkilendirilebilir (Toppelberg ve Collins, 2010). Göçmen çocuklar için tartışılması gereken en önemli konu dil eğitimidir. Göçmen çocukların Türk eğitim müfredatını anlayabilmeleri, kendilerini ifade etme gücüne sahip olmaları ve yerel arkadaş grubuna kaynaşmaları için dil öğrenimi gereklidir (Balun ve ark., 2023: 894). Bu durumla ilgili katılımcıların karşılaştığı zorluklar birbirine benzer niteliktedir. Katılımcılar arasından Ç8 dil problemleriyle ilgili zorlukları şu şekilde ifade etmiştir;

“Türkçe bilmediğim için öğretmenlerimi anlamakta zorluk çekiyordum, sınavlardan düşük not alıyordum. Okuduğumu anlayamıyordum bu yüzden de ev ödevlerini yapmakta

zorlanıyordum. Evde sadece babam Türkçe biliyordu ama o da çalıştığı için bana yardımcı olamıyordu. Özgüven problemleri yaşadım, arkadaşlarımdan çekiniyordum, kendimi ait hissedemiyordum, cesaretim yoktu. Örneğin, bir kalem isteyeceğim ama arkadaşlarım vermez diye çekiniyordum çünkü bazen arkadaşlarım yabancı olduğumu hissettiriyordu. Oyun oynadıklarında bizi oyuna almıyorlardı arkadaşlarımız, bundan dolayı hep sinirleniyordum. Son zamanlardaki yabancı olaylarından bana Afgan'ım diye ırkçılık yapılıyordu, ben de üzüliyordum. Eve gidince daha çok kafama takıyordum (Ç8)''.

Ç2 ise, dil probleminin derslerden geri kalmasına yol açtığını, sınıf ve okul içerisinde uyum sorunlarını yaşadığını ve kendini bulunduğu ortama ait hissedememe gibi sonuçların ortaya çıktığını dile getirmektedir;

“Türkçe bilmiyordum. Ev ödevleri yapamıyordum. 3. Sınıfta geldim, 5. Sınıfa kadar Türkçe bilmediğim için zorlandım. 5. Sınıftan sonra ev ödevi yapabildim. . Ders dışında öğretmen bize Türkçe kitaptan okuma yaptıırıyordu, öyle öğrendim. İlk başlarda okula uyum sağlayamıyordum, bazen yabancı hissettim (Ç2)''.

Akran Zorbalığı

Çocuklar, akranlarıyla en fazla okul ortamında bir arada vakit geçirme fırsatı bulmaktadırlar. Okul ortamı çocuğu sosyal, psikolojik, gelişimsel ve kültürel açıdan etkilemektedir. Okul ortamının olumlu yönlerinin yanı sıra, çocuğun ruhsal sağlığını etkileyecek şiddet ve saldırganlık gibi temel olumsuz tarafları da bulunmaktadır (Karataş ve Akcan, 2023: 2). Akran zorbalığı, çeşitli sebeplerle çocuğun diğer akranları tarafından uğradığı şiddet,

saldırganlık ve dışlanma gibi sonuçları doğurmaktadır. Ç5'in akran zorbalığına uğradığına dair görüşleri;

“Ben dil sınıfındayım. Sınıfta 15 kişiyiz, ben ve diğer Afgan arkadaşım derse daha ilgili olduğumuz için notlarımız iyi. Bu yüzden diğer arkadaşlarım bizi kısıkanıyorlar. Ben önemsememeye çalışıyorum ama bir süreden sonra sorun çıkarıyorlar bize. Şu anda her gördükleri yabancıya karşı önyargılı davranıyorlar, öğretmenler de artık ayırım yapıyor. Mesela geçenlerde Türk bir kız arkadaşım ile aramda bir sorun geçti ama kızın sorunu bir tek benle değildi, sınıftaki diğer arkadaşlarımızla da sorunu vardı. Ben de tartışmak yerine öğretmene söyledim. Kız arkadaşım öğretmene benim güya Türkiye'yle ilgili kötü şeyler söylediğimi söylemiş. Öğretmene, sorunun benden kaynaklığı olmadığını kız arkadaşımın diğer arkadaşlarımızla da sorunu olduğunu söylediğinde bana: “Senin söylediğine %100 inanamıyoruz” dedi. Ben de “Onun söylediğine nasıl inanıyorsunuz o zaman?” dedim. En son ırkçı damgasını yiyen ben oldum (Ç5)”. Şeklindedir.

Ayrımcılık, göçmen çocukların duygusal gelişimini de olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuğun gelişim sürecinde gördüğü bu muamele bilinçaltında öfke problemlerini de beraberinde getirmektedir. Ç6 maruz kaldığı ayrımcılık ile ilgili düşüncelerini bu şekilde beyan etmiştir;

“Arkadaşlarım hep ayrımcılık yapıyordu bana. 5. Sınıfta Türkiye'ye geldim, 9. Sınıfa kadar hep ayrımcılık gördüm. Kendimi çok kötü hissediyordum. Mesela o zamanlar okulda bir şey olunca diyelim ki biri bir suç işliyordu, hemen bu yapmıştır diyorlardı. Bir tek bana değil bütün yabancılara böyle yapıyorlardı. Bazen de

Türkçe okuma yaptığım zaman bana gülüyorlardı, kendi sinirim bozuluyordu (Ç6)”.

Ç11 ise akranları tarafından uğradığı zorbalık sebebiyle, devamsızlık yapabilmekte okula dahi gitmek istememektedir;

“İlk zamanlar Türkçe bilmiyordum ve arkadaşlarım yoktu. Sınıf arkadaşlarımdan hakaret görüyordum. Bana “Afgan’sın, yabancısın” şeklinde ırkçılık yapıyorlardı. Okula gitmedim, devamsızlık yapıyordum. Arkadaş ortamına giremiyordum, utangaçtım yalnız kalıyordum (Ç11)”.

Psikolojik ve Ruhsal Çöküntü

Göçmen çocuklar için yoksulluk, göçün getirdiği stres ve zorluklar, kültürleşme, aidiyet gibi problemler, göçmen çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini olumsuz şekilde etkileyerek, sağlık sorunu riskini de beraberinde getirmektedir (Tienda ve Haskins, 2011: 10). Bununla birlikte, gelişim dönemi içerisinde çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Ç1, stresörlerle birlikte sağlık problemlerinin ortaya çıktığını;

“Babam yok bundan dolayı, kendimi boşlukta hissediyorum. Maddi durumumuz ortalamanın altında. 9 yıldır Türkiye’de yaşıyoruz. Lise 2’ye kadar özgüven problemi yaşadım. İçeride kapanıklık oldu temel sebebi dışlanma. Okuldan sonra annemin yanına gelip ağlıyordum, öfkeliydim, farklı olduğum için tartışmalar oluyordu. Okulda bir sandalye vardı her öfkeli olduğimde yumruk atardım. Sonradan elimin üstünde vitiligo (cilt hastalığı) hastalığı başladı. Doktor stresten, kaygıdan, beslenmeden kaynaklı olduğunu söyledi. Bence stresten (Ç1)”. Şeklinde ifade etmiştir.

2. Bu Problemlere Yönelik Geliştirilen Stratejiler

Afgan çocuklar için problemler, farklı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Çocuklar bu problemlere dönük olarak çeşitli savunma mekanizması geliştirmişlerdir. Karşılaştıkları problemlere yönelik buldukları çözüm yöntemleri; sessizlik, kişisel çaba ve aktiviteler edinme şeklindedir.

Sessizlik

Sessizlik olgusu, savunmasız hisseden, kendini ifade edecek güce sahip olamayan, karşılaşılan tutum sonrası artık sessizliği tercih eden göçmen çocukların kullandığı stratejik bir yöntemdir. Ç5 sessizliğe yol açan nedenlerle birlikte düşüncelerini;

“Genelde konuşmuyorum, sessiz kalmayı seçtim. Artık cevap vermiyorum. Ortaya Afganlarla ilgili bir laf attıkları zaman hani lafin kaynağını neye göre söylediklerini anlamaya çalışıyorum. Konuşmaya çalıştığım zaman aynı şeyi tekrarladıkları için ben farklı bir şey anlatmaya çalışıyorum, onlar farklı bir şey anlıyor. Ben de artık konuşmaktan bıktım (Ç5)”. Şeklinde aktarmıştır.

Sessizlik, bazen de ön planda olmak istemeyen, toplumdan izole olmaya iten, psiko-sosyal etmenlerin yıkıcı bir etkisidir. Ç7 de aynı sessiz tutumla yaklaşımıyla ilgili olarak şunları beyan etmiştir;

“Ben sessiz biriydim, çok arkadaşlık edinmedim. Bir tane Afgan arkadaşım vardı diğerleriyle çok konuşmadım. Irkçılık yapıyorlardı, hep ortaokulu çok kötü geçirdim, bu tutumlardan dolayı. Hala da devam ediyor (Ç7)”.

Kişisel Çaba

Bir başka çözüm yöntemi ise kişisel çabadır. Afgan öğrenciler, yeterli destek ve eksik ilgiden kaynaklı olarak gelişimlerinin sağlanamadığı durumlar karşısında, toplumla bütünleşebilmek için bireysel olarak mücadele ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Ç8 ve Ç9 katılımcısı etraflarını çevreleyen zorluklar karşısında kişisel mücadeleyle sorunla başa çıktıklarını ifade etmiştir;

“Eve gidince Türkçe öğrenmek için çok çabalıyordum. Türkçe öğrendikten sonra ev ödevlerini daha iyi yapabildim. Özellikle arkadaşlarımla kaynaşmak için. Uyum sağlayabilmek için gülümsüyordum, onlarla iyi geçinmeye çalışıyordum. Daha çok kendime, giyimime özen gösteriyordum. Özellikle saçlarıma, okula giderken özenerek giyiniyordum. Güzel olmak istiyordum, arkadaşlarım dalga geçmesinler ırkım diye (Ç8)”.

“Ya benim bu zorluklara karşı kimsem yoktu. O zamanlar tanıdığım yoktu ailem vardı sadece, onlar da anadilimizi konuşuyordu. Yani bu zorluklara karşı tamamen yalnızdım, başıma ne geldiyse kendim çözmeye çalıştım (Ç9)”.

Aktiviteler Edinme

Bununla birlikte, sportif faaliyetlere yönelim bu dezavantajlı çocuk grubunun fiziksel ve ruhsal gelişimi ve değişimi için önem arz etmektedir. Ç11 ise mevcut problemlerle bireysel yüzleşerek, çözüm bulamadığı süre zarfında, zamanla düzeleceği inancıyla herhangi bir çaba sarf etmediğini açıklamıştır:

“Sorunlarla ilgili bir şey yapmadım. Zamanla kendisi çözüldü. Geçen yıl spora başladım, atletizm yapıyorum. Özguvenim o şekilde geldi (Ç11)”.

3. Çevresel Sistemlerin Katkısı

Çevresel sistemlerin varlığı ve desteği, göçmen çocukların önemli duygusal ve ruhsal problemlerle başa çıkması için gerekli bir mekanizmadır. Her göçmen öğrenci, eğitim süreci içerisinde çeşitli problemle yüzleşmenin verdiği ağır deneyimlerle yıpranıp, olumsuz gelişim süreci geçirmektedir.

Aile Desteği

Göçmen çocuk grubunun çevresel sistemlerle, özellikle aile sistemiyle etkileşim içerisinde olması, önemli bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Ç1, Ç5 ve Ç4’ün cevapları bir önceki ifadeyi destekler niteliktedir;

“Babam olmadığı için bu süreçte annem çok yardımcı oldu. Abim de her konuda bana destek oldu. Abimle birlikte büyüdük, beni her konuda uyarırdı. Kendi deneyimlediği kötü alışkanlıkları beni uyararak düzeltirdi (Ç1)”.

“En çok ablamın katkısı oldu. Ablamla aynı okuldaydık bana en çok o destek oluyordu. Annem o zaman çalıştığı için evde değildi ona çok anlatamadım (Ç5)”.

“Alışmam için en çok ailem destek veriyordu, ilgi gösteriyordu ama yardım edemiyordu. Öğretmenlerim destek vermiyordu. Türk arkadaşlarım da yardımcı olmadı. (Ç4)”.

Öğretmen Desteği

Aile sisteminin yanı sıra, ortaokul düzeyi içerisinde bir uzman tarafından alınan destek, çocuğu okul süreci içerisinde olumlu şekilde etkileyip, yerel çocuk grubuyla iletişim kurmasına öncülük edecek olan bir etmendir. Ç2 ve Ç10 özellikle Türkçe öğretmeninin desteğini vurgulayarak sürecin kolaylaştığını belirtmiştir;

“Ailem dersle ilgili bana yardımcı olamıyordu. Onlar da Türkçe bilmiyordu. Ailemden ablam oluyordu ama o da bilmiyordu. Öğretmenlerim yardımcı oluyordu. Ev ödevleri konusunda yardımcı oluyordu. Türkçe öğretmenim ders dışında Türkçe okuma etkinliği yaptırıyordu (Ç2)”.

“Öğretmenlerim beni hem ders yönünden hem de işimi kolaylaştırarak yönlendirdi. Türkçe öğretmenim konuşma açısından çok yardımcı oldu. Türkçe öğretmenim gelişmem için bana ayrı ödevler veriyordu. Başka bir yabancı arkadaşım da beni dahil ediyordu ortamlara (Ç10)”.

Aynı Uyruklu Arkadaşlıklar

Arkadaşlık sistemi, her çocuk açısından spesifik şekilde değerlendirilir. Fakat genel olarak arkadaşlık, çocuklara kendini ifade edebilmeyi, destek görebilmeyi, eğlenebilmeyi, yalnız hissetmemeyi ve pozitif duyguları deneyimlemeyi sağlamaya aracılık eden bir faktördür. Ç11’in verdiği yanıtı göre arkadaşlık sisteminden de yeterli ilgi ve destek göremediğini, duygularını ifade edebileceği bir mekanizmanın bulunmadığını açıklamıştır.

“Afgan arkadaşlarımla konuşuyordum ama kimse özel olarak konuşmadı benimle. Ailemin de bu süreçte çok da katkı sağlamadı. Utangaç biriyim, çevreme anlatamıyordum. Kendi

içimde problemlerle baş etmeye çalışıyordum. Bu sene rehber hocamla görüştüm, bana okulla ilgili destek verdi. Fakat kimse psikolojik olarak “Nasıl hissediyorsun?” şeklinde soru sormadı (Ç11)”.

Birçok Afgan öğrenci, yerel öğrencilerle dil yetersizliğinden dolayı etkileşim kuramamakta olup, çoğu zaman aynı uyruklu arkadaşlık kurarak eğitim sürecinde dil sorununu birlikte aşmaktadır. Ç9 da bu öğrencilerinden biri olarak benzer ifadelerde bulunmuştur;

“İlk günlerde Afganlı arkadaşım oldu. Genellikle onunla takılıyordum, hatta çoğunlukla diyelim. Türk arkadaşım yoktu. O ara sıra benle Türkçe konuşuyordu. Öğrenmem adına yararı da oldu baya, derslerde ya da eğlenmemde dışarı falan çıkıyorduk ikimiz. O arkadaşım sayesinde özgüvenli oldum (Ç9)”.

4. Akademik Hayata Yönelik Bakış Açısı

Göçmen çocukların akademik sürecindeki sınav sistemiyle, yerel öğrencilerin sınav sistemi farklılaşmaktadır. Türkiye’de öğrenim gören tüm yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti’ne bağlı üniversitelerde okuyabilmeleri için girebilecekleri sınav sistemi Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS)’ dir. Buna bağlı olarak, Afgan öğrenciler günümüz Türk müfredatından yararlanmakta, öğrenim gördüğü alana göre ders içerikleri farklılaşmaktadır. Bununla ilgili olarak çocukların bu durum karşısında mecburiyet, kaygı ve bilgisizlik yaşadıkları görülmüştür.

Mecburiyet

Ç6 akademik sürece yönelik olarak, ailesinin düşük ekonomik düzeyde olduğunu, yeterli imkana sahip olmadığını, bu

durumun da sınava hazırlık sürecini olumsuz şekilde etkilediğini belirtmiştir;

“Diş hekimi olmak istiyorum gelecekte. Ama bizim sınav sistemimiz farklı, sadece matematikle olduğu için gerisini bilmiyorum. Kendi ülkemde bizim de farklı sınavımız var ama burda okuyabilmek için YÖS sınavına girmem gerekiyor. Bununla ilgili ücretsiz matematik kurs verilse yine de olurdu. Ama şimdi ne özel ders alabilirim ne de kursa ücret verebilirim. Bize rehber öğretmen genel olarak bilgilendirme yapıyor, bölüm seçiminde yardımcı oldu (Ç6)”.

Ortaöğretim eğitiminde, alan seçiminin ardından farklı zorunlu derslerin yer almasıyla birlikte Ç8 katılımcısı sınava uyumlu bir şekilde hazırlık yürütemediğini ifade etmiştir;

“Şu an dil sınıfındayım. Gireceğim sınav sistemi temel matematik, mantık soruları. Şu an ki dersler benim sınav sistemimle uyuşmuyor. Sadece 2 saat haftada matematik dersi alıyorum. Kendi çalışma sistemimle çabalarsam sınavlardan geçeceğimi düşünüyorum. Kendi alanım dışında dersler görüyorum. Ama buna uyum sağlamak zorundayım (Ç8)”.

Kaygı

Mevcut koşullar sebebiyle, derslere uyumlu bir süreç içerisinde olmadığını fark eden Ç1 ve Ç3 ise yoğun kaygı ve depresyon problemiyle karşı karşıya kaldıklarını açıklamıştır;

“12. sınıftan başında bu konuda depresyona girmişt看, berbat hissediyordum. Alan şefiyle konuşurken bile ağlamaya başlıyordum. Kendimde şartlardan dolayı gelecek görmüyordum. Vatandaş olmadığım için YKS’ye giremiyorum, son sınıfta da kültür dersleri

görüyoruz hepsi de YKS'ye yönelik olduğu için bu da bana bir şey katmıyor. Ben de alternatif sınavları hedef olarak belirledim, şu an farklı sınavlara bireysel çalışıyorum (Ç1)''.

“Yok bakamıyorum. Ben futbolu seviyorum, futbolcu olmak istiyorum kulübe gittim ama lisans çıkmıyor Afganlara. Bunu öğrenince çok üzüldüm. Ben de futbolcu olamazsam kuafor olacağım (Ç3)''.

Bilgisizlik

Ç10 ve Ç11 katılımcısı ise akademik sürece yönelik bilgilerinin yetersiz olduğunu, uzmanlar ya da diğer okul personelleri tarafından yönlendirilme yapılmadığını belirttikleri dikkat çekmektedir;

“Eğitim konusunda çok bir bilgim yok. Sınavımla ilgili kimse bu konuda beni yönlendirmede (Ç10).

“Ben eczacı olmak istiyorum ama tanıdığım kişiler sen yabancı olduğun için burada ne eczane açabilirsin ne de ilaç üretebilirsin diyorlar. Yine de okumak istiyorum. Geleceğime kendi umudumla güvenle bakıyorum. Sınav sistemiyle ilgili bilgim yok (Ç11)''. Şeklinde beyan etmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Eğitim, göçmen çocukların bulundukları yeni topluma bütünleşebilmelerini sağlayan önemli araçlardan biridir. Fakat Türkiye'deki eğitim süreciyle birlikte, göçmen çocuklar çeşitli problemlerle yüzleşmektedir. Ülkemizde eğitim gören Afgan öğrencilerle yapılan görüşmelerle elde edilen bulgular kapsamında, çocukların eğitim süreciyle birlikte benzer, dil problemi, akran

zorbalığı, dışlanma, psikolojik, ruhsal ve duygusal olarak çöküntü yaşadıkları, sorunların çözümüyle ilgili destek mekanizmalarının yetersiz geldiği, bu da çocukların önemli gelişim dönemi olan orta çocukluk çağı dönemini bilişsel ve psikolojik olarak olumsuz etkileyebilmektedir.

Göç ve göçmenlik olgusu, en fazla çocuk grupları üzerinde yıpratıcı sonuçlara yol açabilir. Çocuğun, yüksek yararı göz önünde bulundurularak göç sürecini ve yeni toplumla bütünleşmesini sağlayan yeniliklere ülkemizde de ihtiyacın olduğu dikkat çekilmesi gereken önemli hususlardandır. Türkiye’de göçmen çocuklara yönelik her ne kadar uyum sınıfları, halk eğitim merkezlerinde ücretsiz dil kursu vb. programlar verilse de bu politikalar, çocuğun okula adaptasyon sürecine yeterli gelmemektedir.

Öneriler

Türkiye’deki sistem ve politikadaki yetersizlik nedeniyle akademik süreç içerisinde çocuğun ruhsal sağlığı bozulmaktadır. Dolayısıyla, öncelikli olarak göçmen öğrencilere yönelik, politikalarda gerekli düzenlenmelerle değişiklik yapılması gerekmektedir. Göçmen öğrencilerin Türk eğitim müfredatı içerisinde eğitim alıp, farklı sınav sistemiyle yükseköğretime yerleşmeleri konusundaki uyuşmazlığa karşı, üniversiteye hazırlık yapmakta olan göçmen öğrenciler için ücretsiz bir şekilde faydalanabilecekleri çeşitli kurslar verilebilir.

Bunun yanı sıra çocukların okula uyum, akranlarla kaynaşma, eğitim şartlarıyla ilgili bilgilendirme ve kültüre adaptasyon süreciyle ilgili uzman eksikliğinin olduğu dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli unsurdur. Göçmen çocuklarla

Çalışma konusunda yetkinliklere sahip olan, bu ocuk grubunun çeşitli sorunlarını çözebilen, kaliteli okul sonrası programlar düzenleyerek çocuğun olumlu gelişimini destekleyen ve özellikle okul içinde adaptasyon sürecinin hızlı gelişmesine öncülük edebilen, profesyonel bir okul sosyal hizmet birimi ve okul sosyal hizmet uzmanının ülkemizde bir an önce uygulamaya konulması gerekmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanı, gençlerin gelişimleri için eşsiz nitelikteki rolleriyle, dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan göçmen çocukların fırsat ve olanaklara ulaşabilmelerini sağlayacak önemli ve gerekli bir meslek elemanıdır.

Okul sosyal hizmet uzmanları tarafından, göçmen çocuklara yönelik kaliteli okul sonrası programlar verilmelidir. Göçmen ocuğun faydalanabileceğı kaliteli okul sonrası programlarla; öncelikli olarak yeni toplumun kültürünü tanıma ve adaptasyon sağlama, yerli akran grubunu da göçmen çocuğun kültürüyle zenginleştirip göçmen çocukla kaynaşmasını sağlama, göçmen çocuğun yerli akranlarıyla bir arada olabileceğı oyun ve aktiviteler düzenleyerek iletişim kurmasıyla Türk dilini öğrenmesi, sosyal ve sportif faaliyetlerle göçmen çocuğun duygusal ve fiziksel sağlığının korunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Balun, B., Kurter, O., ve Dinçay, İ. H. (2023). Göç Yönetimi ve Göçlerin Türkiye'deki Sosyoekonomik Yaşama Etkilerine İlişkin Akademisyen Görüşleri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(1), 877-900.

Duman, N. (2000). Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Ersoy, A. F., ve Turan, N. (2019). Sığınmacı ve Göçmen Öğrencilerde Sosyal Dışlanma ve Çeteleşme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(2), 828-840.

Ersoy, A. F., İncekara, B., Aytepe, E., ve Güven, M. (2023). Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde Okul Sosyal Hizmetinin Önemi: Nitel Bir Araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-17.

Fidan, M. S., ve Taş, A. (2023). Türkiye'de Geçici Koruma Statüsünde Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 137-156.

Greenberg, J. P. (2014). Significance of After-School Programming for Immigrant Children during Middle Childhood: Opportunities for School Social Work. *Social Work*, 59(3), 243-251.

Karakaya, C. ve Karakaya, E. N. (2021). Türkiye'nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 7(1), 100-111.

Karataş, A. ve Akcan, E. (2023). Sınıf Öğretmenlerinin Perspektifinden Akran Zorbalığı ve Göçmen/Mülteci Çocuklar. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 12(1), 1-15.

Özbesler, C. ve Duyan, V. (2009). Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34(154), 17-24.

Özgün, C. (2021). Afgan Göçmen Profili Üzerine Bir Araştırma: Trabzon Örneği. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 1-17.

Tanrikulu, F. (2012). Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunu ve Çözüm Önerileri. *Liberal Düşünce Dergisi*(86), 127-144.

Tienda, M., & Haskins, R. (2011). Immigrant Children: Introducing the Issue. *The Future of Children*, 21(1), 3-18.

Toppelberg, C. O., & Collins, B. A. (2010). Language, Culture and Adaptation in Immigrant Children. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 19(4), 697-717.

Yıldız, S. (2017). Sosyal Bilimlerde Örneklem Sorunu: Nicel ve Nitel Paradigmalardan Örneklem Kuramına Bütüncül Bir Bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 421-442.

Yılmaz-Aslan, H. (2023). Afgan Göçmenlerin Eğitime Erişimde Karşılaştıkları Sorunlar: Van ve Meşhed Örneği. *Ortadoğu ve Göç*, 13(1), 75-99.

Yılmaz, E., ve Günay , G. (2022). Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi(UNİKA Toplum ve Bilim) Dergisi*, 2(1), 1-19.

BÖLÜM II

Üniversite Öğrencilerinin İletişim Kurma Becerilerinin İncelenmesi

Berfin AYDIN¹
Ali Fuat ERSOY²
Zeynep DEMİREL³

1. Giriş

İnsan toplumsal oluşumun bir ürünüdür ve içinde bulunduğu çevresinden ayrı olarak değerlendirilemez. Doğumuyla birlikte insani özellikler edinebilmesi, sadece başka insanların var olmasıyla mümkün olabilmektedir. Canlı bir varlık olan insanın, çevresiyle uyumlu olabilmesi, sağlıklı ve mutlu bir hayat yaşayabilmesi, ruhsal, sosyal ve fiziksel gereksinimlerini karşılayabilmesi için iletişim yoluyla haberleşmesi gerekir. Genel bir ifadeyle iletişim, toplumu

¹ Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. berfina8878@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-0191-778>

² Prof. Dr. Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, alifuatersoy@karabuk.edu.tr 0000-0001-7665-6741

³ Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. zeynpsmyyve@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-7248-1215>

oluşturan bir varlık olan insanın, sosyal çevresinde bireyler arası ilişkiler kurmasını, yaşamını anlamlaştırıp daha kolay bir hale getirmesini sağlamaktadır (B y kfiliz, 2016: 21). Kişilerarası tüm ilişkiler ve etkileşimler iletişimden bağımsız gerçekleşemez. Bu sebeple iletişimin sağılıklı boyutu insanlar için ilişkinin, daha anlam ifade eden ve derin olmasını sağılarken, sağılıksız iletişim ise doğıru anlaşılmamaya veya istenmeyen yalnızlık olgusuyla karşı karşıya kalma gibi sonuçları oluşturabilir (Uyar, 2018: 25).

İletişim becerileri, insanların birbirlerini doğıru algılayabilme, şahsi tutum, duygu ve düşüncelerini etkili bir şekilde aktarabilmeyi sağılamaktadır. Tatminleştirici ve sağılıklı bireylerarası ilişkiler kurabilmenin en önemli yolu etkin bir şekilde iletişim becerisine sahip olmayı gerektirdiğı söylenebilir. Erikson'un psikososyal gelişim teorisine göre de genç yetişkinlik dönemleri içindeki  niversite yıllarında, kişilerin yakın ilişki gereksinimleri doğıru ve sağılıklı bir şekilde kurmalarının önemi vurgulanmıştır. Bundan dolayı bu gelişim dönemlerindeki ihtiya ın karşılanabilmesi için etkin bir biçimde iletişim becerisinin kullanılması gereklidir (Ceyhan ve Yelpaze, 2017: 154).

2. İnternet Kullanımı

İnternet çeşitli olanakları sebebiyle toplumdaki bireylerin gelişimi, değışimi, bilgiye kolayca erişimi için kesintisiz bir şekilde ulaşım ağına sahip bir araç haline gelmiştir. İnternetin insan hayatına faydalı yönlerinin oluşunun yanı sıra problemli kullanımına ilişkin sorunların da artması sonucuna yol açmaktadır (Ceyhan, 2011: 59). Bağımlı bir şekilde internet kullanımının, insani ilişkilerde sosyalleşmeyle ilgili sorunların da ortaya çıktığına ilişkin pek çok araştırma literatürde yer almaktadır.

Doğal koşullarından zaman alıcı şekilde ayrı kalan birbirinden farklı sanal iletişim biçimlerinin bireylerin sosyal hayatta iletişimdeki pratikliğinin kaybolmasına da neden olabildiği söylenebilir. Böylece doğal ortamdan farklı bir şekilde sanal ilişkilerle çevre sistemini kuran kişiler, mesafeleri aşma, bireyler arası destek sağlayarak sorunları çözme, bazı durumlarda psikolojik dengeyi sağlama yeteneklerini geliştirememesi durumuyla karşı karşıya kalabilirler (Yiğit, 2015: 7).

TÜİK'in 2023 güncel verileri incelendiğinde, internet kullanım oranının 16-74 yaş grubuna dahil olan kişilerde 2022 yılında %85,0 olduğu tespit edilmişken, bu oran 2023 yılında %87,1'e yükselmiştir. Cinsiyet bazlı değerlendirmede ise erkeklerde internet kullanımı %90,9 iken, kadınlar bazında bu oran %83,3 olarak tespit edilmiştir. Bunun dışında bireylerin hangi mecralarda vakit geçirdiği üzerine yapılan araştırmada, en fazla kullanılan sosyal medya ve iletişim kurma uygulamasının %84,9 ile WhatsApp, %69,0 ile YouTube ve %61,4 ile Instagram olduğu, cinsiyet açısından ele alındığından kullanılan uygulamaların erkekler genelinde %88,7 ile WhatsApp, %72,6 ile YouTube ve %63,5 ile Instagram uygulamalarını, kadınların ise %81,1 ile WhatsApp, %65,4 ile YouTube ve %59,3 ile Instagram uygulamalarını tercih ettiği tespit edilmiştir (TÜİK, 2024).

3. Yöntem

İnternet kullanımı, hızlı erişimi ve bilgiye kolay ulaşımını sayesinde günden güne en önemli fenomen haline gelmiştir. Bununla birlikte internetin bir bağımlılığa dönüşmesi, bireylerin insani ilişkiler boyutunda da pek çok problemle yüzleşmesini beraberinde getirmektedir. Bu araştırma, üniversite ortamında eğitim gören

bireylerin günlük hayatlarında tercih ettikleri iletişim yöntemlerinin nedenlerini anlayıp, kişilerarası ilişkilerde iletişim becerilerine olan etkilerini saptamak amacıyla nitel araştırma deseni kullanılarak yürütülmüştür.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, üniversite öğrencileri açısından sanal ortama bakış açısı ve bireylerin yaşamlarında internetin ne derece önemli bir etkiye ulaştığı araştırılmıştır. Bu maksatla söz konusu sanal ve yüz yüze ortamlarda kurulan ilişki ve iletişimin bireyler üzerinde ne tür etkilere yol açtığı, bireylerin kendilerini ifade edebilmelerini sağlayan ortamın hangi ölçütlerle gerçekleştiği, iletişim yöntemlerinin bireyler üzerindeki faydaları ve zararları, kullanılan sanal iletişim şeklini kullanmanın artmasıyla birlikte bireylerin günlük hayatlarında pratikleşme ve beceriler bakımından ne seviyeye ulaştığı anlamaya çalışılmıştır. Buna yönelik olarak aşağıda yer alan görüşme sorularına cevap aranmıştır:

- Günlük hayatta kullanılan iletişim yöntemleri nelerdir?
- Bu iletişim yöntemlerini/yöntemini tercih etme sebepleri nedir?
- Sanal ortam ne tür amaçlarla kullanılmaktadır?
- Sanal ve sözlü iletişim yönteminin hayata olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmada, görüşmenin yapılacağı yerin seçilmesindeki temel ölçüt,

üniversite öğrencilerinin bulunduğu alanlardır. Araştırma, Karabük Üniversitesi bünyesinde öğrenim gören 15 üniversite öğrencisiyle yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 25 katılımcıya ulaşmak hedeflenmiş fakat veri doyumuna ulaşılmasıyla, çalışma 15 kişiyle sınırlandırılmıştır. Katılımcılara, görüşme öncesi bilgi verilip, kendi rızaları ile ses kaydı ve not tutularak görüşme kayıt altına alınmıştır. Katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla katılımcılar Ü1,Ü2,Ü3...Ü15 şeklinde kodlanmıştır.

3.3. Verilen Toplanması ve Analizi

Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Araştırma soruları, literatür taraması ve katılımcıların bireysel farklılıkları düşünülerek geliştirilmiştir. Görüşme formunda üniversite öğrencilerine yönelik olarak “genel hayatlarında hangi iletişim yöntemini tercih ettikleri, kullandıkları iletişim yönteminin gerekçesi, iletişim kurma becerileri, kullanılan yöntemin iletişimi üzerine etkisi” üzerindeki konuları çağrıştıran sorulara yer verilmiştir.

Araştırmaya ait veriler, 01-19 Mayıs 2024 tarihleri arasında 3 haftalık bir süreçte, sakin bir ortam tercih edilerek 15 katılımcıyla, yaklaşık her bir öğrenciyle 30 dakikalık bir süreyle yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar Karabük Üniversitesi’ndeki eğitim programlarında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Görüşmeye başlamadan hemen önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi sunulup, rızaları alınarak görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, katılımcıların verdiği cevaplar değiştirilmeden, doğrudan aktarılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında bazı katılımcıların isteği doğrultusunda ses kaydı alınmamış olup, doğrudan yazı ile cevapları kağıda aktarılmıştır. Görüşmeden bir müddet sonra ses kaydı alınan katılımcılarla yapılan görüşmeler ve notlar bilgisayar ortamına

aktarılmıştır. Araştırmaya ilişkin veriler, içerik analizi ile analiz edilmiştir.

Katılımcılara ait genel bilgiler Tablo.1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Genel Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Bölüm/Program
Ü1	20	Kadın	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik
Ü2	24	Erkek	Tarih
Ü3	23	Kadın	Sosyal Hizmet
Ü4	23	Erkek	Turizm İşletmeciliği
Ü5	20	Kadın	Ebelik
Ü6	26	Erkek	İktisat
Ü7	20	Kadın	Yaşlı Bakımı
Ü8	25	Erkek	Türk Dili ve Edebiyatı
Ü9	24	Kadın	Sosyal Hizmet
Ü10	26	Erkek	Tarih
Ü11	20	Kadın	Ortopedik Protez ve Ortez
Ü12	25	Erkek	İktisat
Ü13	23	Kadın	Ebelik
Ü14	23	Erkek	Sanat Tarihi
Ü15	24	Kadın	Çocuk Gelişimi

4. Bulgular

Genç yetişkinlik dönemindeki üniversite öğrencilerinin iletişim kurma becerilerinin sanal ve sözlü iletişim yoluyla

karşılaştırılmasının yapıldığı araştırmanın bu bölümünde, üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmeler doğrultusunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. İlk olarak üniversite öğrencilerine günlük hayatta tercih ettikleri iletişim yöntemi sorulmuştur. Öğrencilerin verdikleri cevaba göre kullandıkları iletişim yöntemini seçme nedenleri sorulmuş, ardından sanal ortamı ne tür amaçlarla kullandıkları tespit edilip, sanal ve sözlü iletişimin hayatlarına olumlu ve olumsuz etkileri sorularak verilen cevaplar alt temalara ayrılarak kodlanmıştır. Bu alt temalar; kolay erişim, kendini ifade etme, yalnızlık, uygulamalara erişim, sosyalleşme, boş vakit değerlendirme, kişilikte değişim ve rahatlaktır.

Elde edilen kodlamalara ilişkin ana temalar ve alt temalar tablolastırılarak aşağıda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Ana Tema ve Alt Temalar.

Ana Temalar	Alt Temalar
Günlük hayatta kullanılan iletişim yöntemi ve tercih edilme nedenleri	Kolay Erişim Kendini İfade Etme Yalnızlık
Sanal ortamın kullanılma amacı	Uygulamalara Erişim Sosyalleşme Boş vakit değerlendirme
Sanal ve sözlü iletişimin etkileri	Kişilikte değişim Rahatlık

4.1. Günlük Hayatta Kullanılan İletişim Yöntemi ve Tercih Edilme Nedenleri

İnsanlar, yaradılışları gereği çevreye uyum sağlayamaya çalışan organizmalardır. İnsanlar sanayi devrimi ile hız kazanan teknolojik gelişmelere hızlı uyum sağlamış, teknoloji ile iç içe yaşamayı öğrenmişlerdir. Çeşitli teknolojik gelişmeler iletişim kurma şeklimizde büyük ölçüde değişikliklere yol açmıştır. Telefon ve internetin keşfi bu değişimin önemli bir parçasıdır. Artık zaman ve mekân fark etmeksizin dünyanın diğer ucundaki insanlarla çaba

sarf etmeden iletişim kurulabilmektedir. Her yeni teknolojik gelişme ile birlikte teknoloji daha da hayatımızın vazgeçilmez parçası olarak yerini sağlamlaştırmaya devam etmektedir.

Kolay Erişim

İnsanların birbirleri ile etkileşimlerini, düşünce aktarımları, haberleşme, bilgi edinme ve bu bilgiyi paylaşma ihtiyaçları internet kullanımı kolaylığıyla birlikte ele alındığında, internetin diğer kitle iletişim araçları arasında göze çarptığı görülmektedir. İnsanların, internet ağlarına ve sosyal medya mercilerine istedikleri her an, her yerden, çok sayıda akıllı cihazdan kolaylıkla ulaşılıyor olması sanal iletişim talebini arttırmaktadır (Fazlıoğlu, 2023: 11). Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinden Ü1 ve Ü15 sanal iletişimin kolay erişilebilir yanından dolayı tercih ettikleriyle ilgili olarak bu beyanlarda bulunmuşlardır;

“Sanal iletişim, hayatımıza zaman tasarrufu ve pratiklik sağlıyor. Şartlarım gereği sanal yollarla iletişim kurmayı daha çok tercih ediyorum. Sevdiğim kişiler genelde uzakta olduğu için sanal iletişimin kolayca ulaşılabilir yanından faydalaniyorum (Ü1)”.

“Sanal ortamı genellikle çok kullanırım çünkü daha ulaşılabilir, kapsamlı, rahat olduğu için. Ayrıca sevdiklerime kolayca ulaşabilmek için (Ü15)”.

Kendini İfade Etme

Teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan sanal ortam bireylere yeni bir var oluş ortamı sunmaktadır. Bu var oluşta bireyler kendi benliklerini istediklerini gibi ortaya koyma rahatlığına sahiptir. Bununla birlikte sanal iletişimde sözsüz ipuçlarının etkisizliği, mimiklerin ve el hareketlerinin olmaması, insanların

kendilerini rahat ifade etmelerine yardımcı olabilmektedir (Balcı ve Arsal-Gölcü, 2020: 119). Araştırmaya katılan öğrencilerden Ü5 ve Ü11 sanal ortamda kendilerini daha iyi ifade ettiklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“En çok yazılı iletişim yöntemini kullanıyorum. Konuşarak açıklayamadıklarımı yazarak daha etkili ve anlaşılır şekilde anlatabiliyorum (Ü5)”.

“Günlük hayatımda sosyal medyada çevrimiçi olarak görüşme yaparım genelde. Sanalda kendimi daha iyi ifade edebildiğim, kolay, hızlı bir yöntem ve rahat bir ortam olması sebebiyle bu ortamı daha sık kullanırım (Ü11)”.

Yalnızlık

Günümüz dünyasında hızlı internet gelişim nedeniyle yüz yüze iletişimin yerini büyük ölçüde sanal iletişim almıştır. Yaşanılan bu durum bireysel ve toplumsal dönüşümlere neden olmuştur. İnsanlarda benlik ve sosyalleşme kaygısı oluşmuş, haberleşme ve iletişim gibi birçok konuda dönüşümler olmuştur. Sanal ortamda zamanla daha fazla vakit geçirmeye başlayan bireyler sanal ortamda aktif sosyal ilişkiler kurabilirken günlük hayatlarında ise yalnızlaşma yaşamaya başlamışlardır (Utma, 2019: 268). Araştırmaya katılan öğrencilerden Ü10, yalnızlığını vurgulayarak sanal iletişim yollarını kullandığını belirtmiştir;

“En sık sanal iletişim yöntemini kullanırım. Bu iletişim yöntemini yalnız olduğum için tercih ediyorum. Sanal ortamlarda daha çok arkadaşım olur. Karşı cinsle de sanal ortamlarda karşılaşp, tanışabiliyorum (Ü10)”.

4.2. Sosyal Ortamın Kullanılma Amacı

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilerin kullandıkları sanal iletişim yöntemleri, sanal iletişimi seçmelerine neden olan etmenler, sanal ağlarda geçirdikleri zaman, bu kullandıkları zamanı hangi yönde kullandıkları hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Sanal ağların kolaylaştırıcı özellikte, pratik ve ulaşılabilirliğinin fazla olması, insanlara birden fazla çeşit sunması sanal iletişim ağlarının çekiciliğini arttırmaktadır.

Uygulamalara Erişim

Teknolojinin yıllar içerisinde gelişerek, iletişim yollarına aynı yerde kolaylıkla ulaşma sağlanmıştır. En basit örnek olan cep telefonları birçok gereksinime cevap vermektedir. İnsanların iletişimlerine özgürlük ve kolaylık sağlayan cep telefonları kişilerin sanal iletişime yönlendirilmesindeki en önemli etmenlerden biridir. Sanal iletişim ağlarındaki birçok uygulamanın sürekli değişim ve gelişim içinde olması, insanlara normal hayatta yapabildikleri çoğu şeyleri bu ortamda yapabilme şansı tanımaktadır (Kaya, 2011: 1). Katılımcılardan Ü13, Ü15 ve Ü7 sosyal medyadaki uygulamalarda sıklıkla vakit geçirdiklerinden söz etmektedirler.

“Whatsapp’tan ailemle iletişim kuruyorum. Bunun dışında genelde canım sıkıldığı zamana Instagram’da vakit geçiriyorum. Özellikle son zamanlarda daha da fazla Instagram’da vakit geçiriyorum (Ü13)”.

“Sanal ortamı meraklarımı gidermek, gündemdeki güncel olaylardan haberdar olmak ve arkadaşlık edinebilmek için kullanıyorum. Örneğin Slowly uygulaması farklı kültürlerdeki insanlarla tanışmak ve karşı cinsle tanışma aracılığı sağlıyor (Ü15)”.

“Günlük hayatta yapacak aktivitem yok. Bu yüzden genelde sanal ortamda oyun oynarım. Onun dışında sosyal medyada Instagram veya Tiktok’ta günde nerdeyse 12 saat vakit geçiririm. Whatsapp’ta 5 saat vakit geçiririm. Çevrem uzakta olduğu için bu platformdan iletişim kuruyorum. Eğer yakınımda olsalardı yine de kullanırdım (Ü7)”.

Sosyalleşme

Mekân ve zaman fark etmeksizin iletişim kurma imkânı sağlayan sanal iletişim, sadece kendi çevresindeki insanlarla değil farklı coğrafyalardaki insanlarla iletişim kurma olanağı sağlamaktadır (Bozdağ-Tulum ve Kaya, 2020: 322). Ü4 ve Ü12 yeni arkadaşlıklar kurarak, karşı cinsle iletişimi cezbedici hale getiren sanal iletişimle ilgili olarak;

“Sanal ortamı genellikle sosyalleşmek, yeni insanlarla tanışmak ve sohbet etmek amacıyla kullanıyorum. Bana sanalda sosyalleşmek özgüven kazandırıyor. Kendimi daha rahat hissediyorum, konfor alanımdan çıkmadan insanlarla özgürce konuşabiliyorum, özellikle karşı cinse kendi duygularımı açıklama noktasında daha rahatım. Bu yüzden daha sürdürülebilir ilişki yaşıyorum, aynı zamanda insani ilişkiler konusunda da tecrübeleniyorum (Ü4)”.

“Sosyal medyayı kendime yeni arkadaşlıklar bulmak ve sıkıldığım zaman samimi arkadaşlarımla konuşmak için kullanıyorum. Günde yaklaşık 4-5 saat kullanırım (Ü12)”.

Boş Vakit Değerlendirme

Sanal ortam, cinsiyet, yaş, medeni durum, düşünce, inanç şekli, ekonomik durumu vb. fark etmeksizin diğer insanlarla iletişim

kurma, kendisini rahatça ifade etme, boş zamanlarını sanal ortamda değerlendirme ve her türlü eğlence olanaklarını, zaman ve mekân fark etmeksizin insanlara sunabilmektedir (Toprak ve ark., 2009: 159). Boş vakit değerlendirme aracı olarak sanal ortamları tercih eden Ü3 ve Ü9 sanal ortam tercihini, nedenleriyle birlikte şu şekilde aktarmışlardır;

“Sanal ortamı daha çok boş vaktimi değerlendirmek için kullanırım. Genellikle boş zamanlarımda sosyal medyada eğlendirici videolar seyredirim (Ü3)”.

“Sanalı boş vakitlerimde, canım sıkıldığı zaman sık sık kullanırım. Eğlendirici içerikler, bilgi amaçlı, Youtube’da video izlemek ya da film seyretmek amacıyla kullanırım. Bazen dışarda bulunmayan ortam bana göre içeriklerde bulunuyor. Ayrıca eğlenceli video ve film izledikten sonra kendimi daha iyi hissediyorum (Ü9)”.

4. 3. Sanal ve Sözlü İletişimin Etkileri

Araştırmanın bu bölümünde, sanal iletişim kullanan öğrencilerin, bu iletişim yöntemini kullanırken hissettikleri duygu ve düşünceleri, sanal iletişimin hayatlarındaki önemi, sözlü ve sanal iletişimin hayatlarına ne derece etki ettikleri yönündeki düşüncelerine yer verilmiştir. Öğrencilerden alınan cevaplar genel olarak kendilerini sanal ağlarda daha güvenli hissettikleri, yalnızlık hissiyle sanal ağlar aracılığı ile kurtuldukları, sanal iletişimin pratik ve çok çeşitli olması nedeniyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin önemli bir kısmı sanal iletişim ile sosyalleşmeye alıştıklarından, günlük hayatlarında sosyalleşmekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

Kişilikte Değişim

Günlük yaşamlarında iletişim kurma hususunda çekingenlik yaşayan kişiler, sanal iletişim yoluyla kendilerini daha rahat ifade edebilmekte ve bu durum kişilerin iletişim kurma süreçlerini etkilemektedir (Kaya, 2011: 4). Araştırmaya katılan öğrencilerden Ü3, Ü7 ve Ü6 kişiliklerinde yaşanan değişimle ilgili olarak, sanal iletişimle birlikte hayatlarında hem olumlu şekilde değişimin yaşandığını, hem de olumsuz şekilde dönüşümün oluştuğunu aşağıdaki ifadelerde belirtmişlerdir;

“Sanal iletişimde karşımdaki kişiyle yüz yüze görüşmediğim için daha özgüvenli davranabiliyorum. Karşımdaki kişiyle güven bağı oluşuna kadar sanal iletişimi tercih ederim (Ü3)”.

“Yüz yüze konuşurken çekingen olduğum için sosyal medyada kendimi ifade etmede daha rahatım, daha özgüvenliyim. Yalnız kalmayı sevdiğim için genelde dışardaki insanlarla iletişim kurmam. Gerçek hayattaki insanlara güvenemediğim için sanal benim için daha yararlı (Ü7)”.

“Sanal iletişim bende antisosyal bir kişiliğe yol açtı. Çevremdeki ortamlara artık daha az katılıyorum. Şu zamandaki şartlar ve koşullar bizi sosyal medya aracılığıyla iletişim kurmaya zorluyor. Sanal ortamda özellikle yazılı olarak kendimi daha rahat ifade edebiliyorum. Yüz yüze konuşurken cümle kurmada takılıyorum. Bu yüzden yazı ile iletişim bana kendimi ifade etmem açısından kolaylık sağlıyor (Ü6)”.

Rahatlık

Tüm dünyaya soğuk savaş döneminden sonra yayılan internet bilgiye ulaşmanın en hızlı, en ucuz ve en kolay yöntemidir.

İnternet uluslararası iletişimi sağlamakta, haberleşme, eğitim, eğlence, alışveriş, ticaret vb. olmak üzere hayatın tüm alanında kolaylık sağlamaktadır (Temel- Eğinli ve Özmelek- Tas, 2018: 6). Sanal iletişimin sağladığı rahatlıklarla, kolayca iletişim kurup, kendilerini doğru ifade ettikleri üzerine sanal iletişim fırsatlarını değerlendiren Ü2, Ü14 ve Ü8 şu açıklamalarda bulunmuşlardır;

“Sanal iletişimin olumlu yönü işlerimi hızlı bir şekilde halledebilmek, bunun dışında online eğitimden daha rahat derslere girebilmek. Sanalda hocalarımla kolayca iletişim kurabiliyorum, acil bir durumda işimin ehlini arayarak halledebiliyorum. Yüz yüze iletişimde bu kadar hızlı ve rahat bir şekilde olmuyor (Ü2)”.

“Sanal yolla iletişim kurmak bana daha rahat geliyor, kendimi daha iyi ifade edebiliyorum. Bazen yüz yüze iletişim beni daha çok geriyor. Çünkü, yüz yüze konuşurken mesela konuşmayı bitirmek istiyorum ama olmuyor, sanal ortamda istediğim her an iletişimi bitirebiliyorum. Bunun dışında sanal ortam benim dünyam. Gerçek hayatta bazı insanlar kendilerini daha ön plana çıkartarak beni manipüle edebiliyorlar, ben durumu hazmedemiyorum. Kendimi ifade edebileceğim platformlar arıyorum. Sanal ortamda kendimi ifade edebiliyorum. Liderlik vasfını dorukta yaşayabiliyorum (Ü14)”.

“Sanal iletişimde, yüz yüze iletişime nazaran karşıdaki kişiye anında cevap vermek yerine süreden feragat ettiğim için bana daha rahat derli toplu açıklama yapma fırsatı veriyor. Yüz yüze iletişim ise aslında daha samimi ve içten, karşımdaki kişiyle göz teması kurabiliyorum (Ü8)”.

Sonuç ve Öneriler

Yeni iletişim kurma teknolojileri ilerledikçe, sanal iletişim kurma yolu seçenekleri de artmaktadır. Gün geçtikçe uygulamalara güncellemeler gelirken, aynı zamanda yeni uygulamalar günlük hayatımızda kendilerine yer bulmaktadır. Günümüzde artık toplumla özdeşleşen sosyal ağlar, bireylerin arkadaşlık veya gönül ilişkisi kurmasına, sosyalleşmesine, eğitime, hayatında yeni başlangıçlar yapmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle genç kesim gerçek hayatta sahip oldukları veya olmadıkları şeyleri sanal ağlar ile öne sürerek oldukları kimlikte veya yeni bir kimlik yaratarak kendilerini ifade etme, duygu ve düşüncelerini aktarma yolu bulmuşlardır.

Yaratılan bu simülasyon dünya, gerçek dünyamızda olduğu gibi her yönlü iletişimi maalesef sağlamamaktadır. Gerçek dünyada kurulan iletişim araçlarında fiziksel temas, jest-mimikler, andaki aura enerjimiz oldukça önemlidir fakat sanal iletişimde bunları gözlemleyip, deneyimleyebileceğimiz bir alan yoktur. Bu bakımdan, sanal iletişim duyu organlarının aktif olarak kullanımını sınırlandırmaktadır.

Yapılan çalışmada, araştırma amacına uygun üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcılar üzerinden araştırma yürütülmüştür. Çalışmada katılımcıların sanal ve doğrudan iletişim kurma tercihleri, tercihlerinin nedenleri, özgüven durumları incelenmiştir. Araştırma kapsamında 15 öğrenci ile yapılan görüşme sonucunda, sanal iletişimin yüzyüze iletişime göre daha sık tercih edildiği anlaşılmıştır.

Sonuç olarak; yapılan çalışmalar doğrultusunda öğrencilerin sanal iletişim yöntemlerini yüz yüze iletişime nazaran daha sık kullandıkları anlaşılmıştır. Öğrenciler sanal ağların bir çok kullanım

yönünün bulunduğunu, insanların keyfi ortmalarını bozmadan telefonları, tabletleri, bilgisayarları aracılığı ile birçok etkileşimi aynı anda sağlayabildiklerini, aynı uygulama ile hem iletişim kurarken aynı zamanda gündemden haberdar olduklarını, bunların yanı sıra insanların boş vakitlerini değerlendirebildikleri ve kendilerine eğlence ortamı oluşturabildiklerini, bu nedenlerle sanal ağları kullandıklarını ileri sürmüşlerdir. Sanal ağların belirtildiği üzere olumlu bir çok yönü bulunsa da öğrencileri, çevrelerine uyum sağlamakta zorlanmalarına, sosyal çevrelerinde yalnızlaşmalarına, sözlü iletişim kurmada problem yaşamalarına, özgüven eksikliklerine, kendi özlerinden farklı biri gibi olmaya başlamalarına ve zamanlarını daha verimsiz kullanmalarına yol açtığı yönünde verilere ulaşılmıştır.

Sosyal bir varlık olan insanın her iki iletişim yöntemini kendi amaçları doğrultusunda ve gerektiği kadar kullanması koşuluyla sosyalleşme ihtiyacını karşılayabileceği düşünülmektedir. İnsan ne yeni teknoloji ile gelen sanal iletişimi reddetmeli, ne de bu teknolojinin sunduklarına koşulsuz bağlanarak kendisini ait olduğu fiziksel çevreden soyutlamaktadır. Yüzyüze ve sanal iletişim yöntemlerindeki orta nokta bulunduğu iletişim kurmada yaşanılan bir çok problemin ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Balcı, Ş., ve Gölcü, A. A. (2020). Sosyal Medyada Kendini Açma: Öz Saygı, Güven ve Algılanan Faydanın Etkinliği Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 16(27), 116-149.

Bozdağ Tulum, A., ve Kaya, Y. (2020). Dijital Yerlilerin Sanal Ağlarda Sosyalleşme ve Yalnızlaşma Tutumları. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 12(2), 315-338.

Büyükciliz, B. (2016). 18-25 Yaş Arası Genç Yetişkinlerde Problemlili İnternet Kullanımı ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişki. *Doktora Tezi*, İstanbul.

Ceyhan, A. A. (2011). İnternet Kullanma Temel Nedenlerine Göre Üniversite Öğrencilerinin Problemlili İnternet Kullanımı ve Algıladıkları İletişim Beceri Düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 59-77.

Ceyhan, A., ve Yelpaze, İ. (2017). Genç Yetişkinlerin Facebook Kullanım Davranışları ve Algılanan İletişim Becerileri. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*(44), 152-168.

Fazlıoğlu, E. F. (2023, Ocak 14-15). İfade Özgürlüğü Kapsamında İnternete Erişim: AIHM'nin Türkiye Kararları. *Uluslararası Felsefi Boyutlarıyla Teknoloji ve İletişim Sempozyumu*, 11-23.

Kaya, A. (2011). Sosyal Paylaşım Ağlarının Kişilerarası İletişim Sürecine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Kişilerarası İletişim Bilim Dalı.

Özmelek-Taş, N., ve Temel-Eğimli, A. (2014). Erken Dönem Şemaların İletişim Becerilerin Gelişimindeki Rolü: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 177-207.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. adresinden alındı. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407). Erişim Tarihi: 29.08.2023.

Toprak, A., Yıldırım, A., Aygöl, E. Binark, M., Börekçi, S. ve Çomu, T. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook*. İstanbul: Kalkedon Yayınevi

Utma, S. (2019). Bilgi Çağında İletişim Olgusu ve “İletişimsizlik” Becerisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 263-274.

Uyar, M. (2018). Serbest Zaman Kuruluşlarından Yararlanan Gençlerin Sosyalleşme Düzeyleri ve İletişim Becerilerinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Konya.

Yıldız, S. (2017). Sosyal Bilimlerde Örneklem Sorunu: Nicel ve Nitel Paradigmalardan Örnekleme Kuramına Bütüncül Bir Bakış. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 421-442.

Yiğit, Z. (2015). 13-18 Yaş Aralığındaki Ergenlerde, Problemlili İnternet Kullanımı, Öz Anlayış ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi* İstanbul.

BÖLÜM III

Utanc ile Suçluluk Arasında: Öyküsel Odaklı Grup Çalışmasından Yansıyanlar

Fatmanur ALSANCAK¹
Dudu AKMAZ²

Giriş

Dünya nüfus tahminlerine göre dünya nüfusunun %15'i en az bir tür engel ile yaşamaktadır. Bu toplam nüfus içerisinde ortalama 1 milyar insana karşılık gelmektedir. 15 yaş ve üzeri bireylerin herhangi bir engele sahip olma oranı Dünya Sağlık Araştırması'na göre 785 milyon olarak kabul edilirken Küresel Sağlık Yüküne göre 975 milyondur (Dünya Engellilik Raporu, 2011). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2023) istatistiklerine göre toplam nüfus içerisinde en az bir engele sahip olma oranı %6,9 iken nüfus

¹ Arş.Gör.Dr., Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya/Türkiye. Orcid: 0000-0002-1414-3358 fatmanuralsancak@sakarya.edu.tr

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Özel Güler yüz Bakım Merkezi, Sakarya/ Türkiye, orcid:0009-0005-5222-6794, duduakmaz98@gmail.com

oranı arttıkça engelli oranının arttığı görülmüştür. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın verilerine göre ortalama 500 bin engelli birey evde ya da kurumda bakım hizmeti almaktadır (Elibol ve Kılıçer, 2019). Türkiye'de engelli bireylere yönelik sunulan kurum bakımı hizmeti resmi ve özel kurum bakımı olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (2023) verilerine göre ülkemizde engelli bireylere sunulan kurum bakımı hizmeti hususunda umut evleri, gündüz bakım merkezleri, geçici misafir evleri ve özel bakım merkezleri olup Türkiye'de 308 tane özel bakım merkezi bulunmaktadır. Bu bakım merkezlerinde toplamda 28049 engelli bakım hizmeti almaktadır.

Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği'ne göre bakıma ihtiyacı olan engelli gruplandırmasına göre yetişkinler için engelli sağlık raporu ile ağır engelli olduğu belgelendirilen, günlük hayatın alışılmış, tekrar edilen gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek durumda olduğu sosyal inceleme raporu ile belirlenen ve 2828 sayılı Kanunun ek 7. maddesine göre ücreti Bakanlık tarafından karşılanan kişiyi ifade eder (Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği, 2016). Aynı yönetmelikte geçen bakım hizmetleri, engelli bireyin bakımına yönelik kişisel bakım ve psikososyal destek hizmetlerini kapsar. Kişisel bakım hizmetleri engelli bireyin banyo yaptırılması, tuvalet ihtiyacını gidermede yardım edilmesi ve gerektiğinde temizliğinin yapılması, tırnaklarının kesilmesi, saçlarının taranması vb. gibi temel öz bakım ihtiyacını kapsar. Psikososyal destek hizmetleri ise engelli birey ailesinin, engelli bireyi ve engel durumunu kabullenmesine, engelli bireyin mevcut durumunu ve bulunduğu ortamı kabullenmesine, engelli

birey ve ailesinin sosyal haklarını ve mevcut kaynaklarını etkili kullanmasına, engelli bireyin terk edilme, reddedilme, engel durumunu kabullenememe, ümitsizlik, özkıyım, yalnızlık ve sevgisizlik gibi olumsuz duygulardan kurtarılmasına, depresyon ve stres gibi durumların yaşanmasının engellemesine yönelik olarak kişisel veya grup çalışması yöntemleri verilen hizmeti içermektedir (Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği, 2016). Bakım hizmetlerinin içeriğine bakıldığında engelli bireylerin psikososyal ihtiyaçlarının karşılanmasında bakım emeğini üstlenen kişilere önemli roller düşmekte, bu rolleri büyük ölçüde bakım hizmeti veren özel kurum ve kuruluşların karşılandığı bilinmektedir.

Bakımverme yükünü çoğunlukla kadınların, daha özelde annelerin üstlendiği bilinmektedir. Bu bağlamda engelli çocuğa sahip annelerin bakım kurumlarına çocuklarını yerleştirme ihtiyacı, beraberinde karmaşık duygusal etkenlere neden olabilmektedir. Alan yazına bakıldığında engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili çalışmaların çoğunlukla engelli annelerin sağlık hizmetleri, eğitim ve toplumsal destek gibi temel hizmetlere erişim sorunlarına, toplumsal izolasyon ve yalnızlık hissi yaşama eğilimlerine, sosyal ve profesyonel destek kaynaklarının rollerine, annelerin depresyon, kaygı ve stres gibi psikolojik sorunlarına ve çocuklarının bakımıyla ilgili yaşadıkları zorlukların annenin kendi sağlığına etkileri üzerine odaklandıkları görülmektedir. Engelli çocuğa sahip annelerdeki sorumluluk duygusuna bağlı olarak bakım merkezinde kalan çocuklarına karşı sorumluluğun altında ezilmek ve yetersiz hissetmek, suçluluk duygularına neden olabilir. Yine anneler, toplumun "normal" olarak kabul ettiği çocuklarla kendi çocuklarını karşılaştırdığında utanç duygularına sahip olabilirler. Toplumun

engellilikle ilgili yanlış inançları veya olumsuz tutumları, engelli çocuğa sahip annelerin utanç duygularını artırabilir. Bakım yetersizliğiyle ilgili çocuklarının ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayacakları veya yetersiz olabilecekleri korkusuyla suçluluk hissi yaşayabilirler. İş, aile ve çocuk bakımı arasında denge kurmakta zorlanabilirler. Bu dengesizlik, annelerdeki suçluluk duygularını tetikleyebilir. Alan yazında engelli ailelerinin ortaya koydukları duygusal tepkilerin evreleri sırasıyla “şok-inkâr, acı ve depresyon, kızgınlık-suçluluk duygusu ve utanç, kabul ve uyum” şeklindedir. Ancak bu duyguların engelli yakınını kurum hizmetine teslim eden ailelerde nasıl seyrettiği incelenmeyi beklenen konular arasındadır.

Engelli bireyler bakıma muhtaç kişiler oldukları için toplumun büyük bir kesimi tarafından damgalanmakta, bu durumdan aile üyeleri de etkilenmektedir (Altuntaş Duman & Doğanay, 2017). Öz (2018)’ün çalışmasında engelli çocuklarından utanç duyduğunu ifade eden ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinin anlamlı biçimde daha yüksek olduğu görülmüştür. Engelli bir çocuğa sahip bireylerin diğerlerine göre daha fazla depresyonda olduğu, yaşamış oldukları sıkıntıları başkaları ile paylaşmadıkları bu nedenle de kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Findler ve diğerleri (2016) engelli çocuğa sahip annelerde mutluluk ve suçluluk ilişkisi üzerine yaptığı çalışmada suçluluk duygusunun annelerin mutluluk düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini ancak buna dair oldukça az çalışmanın bulunduğunu vurgulamıştır. Moses (2010)’a göre sosyo ekonomik düzeyi düşük olan mental engelli çocuğa sahip ebeveynlerin utanma ve kendini suçlama (self-blame) duygusunun yüksek olduğunu belirtmiştir.

Burcu (2015) Amerika'da yapılan bir çalışmada engelli bireye sahip ailelerin engelli bireye sahip olmayan ailelere oranla 2 kat daha fazla harcamalarının olduğunu, yine başka bir araştırmada ailelerin sahip olduğu kültürel özelliklere göre engelli bireye karşı sergiledikleri tutum ve davranışların farklılık gösterebildiğini, bir diğer çalışmada ise kadınların erkeklere oranla engelli bireyin bakımında daha aktif rol üstlendiğini ve daha çok stres altında olduklarını paylaşmıştır. Işıksan (2005)'in zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psikososyal sorunları araştırmasında, annelerin duygusal ve psikolojik sorunlarını kendisiyle aynı durumda olan annelerle paylaştıkları, yapılan grup çalışmalarında bu sorunların paylaşımının onların benlik saygısını güçlendirdiğini görülmüştür. Özşenol ve ark. (2003)'a göre ailelerin genel olarak aile işlevlerinin sağlıklı olduğu, ebeveynlerin kendini veya eşini suçlaması durumunda, sorunlarla baş etme, duygusal ve iletişimsel açıdan ailenin işlevine olumsuz etkiye bulunduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada aile destek grupları oluşturulmasına olan ihtiyaç vurgulanmıştır.

Şalcı (2022) engelli bireylerin sorumluluğunu alma noktasında genç yetişkin bireylerin daha isteksiz olduklarını, engelli bireyin sorumluluğunu üstlenen erkeklerin kadınların beşte biri kadar olduğunu, dolayısıyla bakım verme yükünün kadınların üzerinde yığıldığını, ailelerin %51,4'ünün hanesinde sadece bir yetişkin olduğu saptanmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle kadın bakım verenlerin bu sorumluluğu üstlendikleri bilinen bir gerçektir. Ancak Şalcı'ya göre Aksaray ilindeki araştırmadan toplumsal cinsiyet kalıplarını kısmen kırarak bakım, temizlik, yemek gibi günlük ihtiyaçların aile üyeleri tarafından paylaşılmaya başlandığı görülmüştür. Aynı çalışmada kurum bakımını tercih eden

ailelerin engelli bireyin engelini kabullenemeyen erkeğin ailesinden uzaklaştığı, şiddet uyguladığı sonucu çarpıcıdır. Yine kurum bakımını tercih eden ailelerin akraba ilişkilerinin zayıf olduğu, sosyolojik aidiyetin geliştirilemediği, dolayısıyla sosyal destek mekanizmasında yaşanan sorunlar olduğu belirlenmiştir. Bu sorunların tümü incelendiğinde başta suçluluk duygusu, utanma duygusu gibi duygusal faktörlerin olduğu düşünülmektedir.

İlgili çalışmalara bakıldığında engelli çocuğa sahip olup bakım hizmetinden faydalanan annelerin suçluluk ve utanç düzeylerine dair çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmekte, bu çalışmaların yapılmasına olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada engelli bakım merkezinden hizmet alan bireylerin anneleriyle sistemli bir çalışma yürütülmüş, Öyküsel (anlatı/narrative) terapi yolundan yararlanarak bir grup çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bel kemiğini oluşturan grup çalışması sürecinden önce öyküsel terapinin bağlamı incelenecek, daha sonra engelli çocuğa sahip annelerin suçluluk ve utanma duygularının grup çalışması yoluyla değişimi incelenecektir.

1.1.Grup Çalışmalarında Öyküsel Terapi Tekniğine Dair Çalışmalar

Öyküsel terapi 1990 yılında Michael White ve David Epston'ın öncülüğünde sosyal yapılandırmacı yaklaşımın uygulama yöntemi ile ortaya çıkmış olup ilk kez aile terapilerinde kullanılmaya başlamıştır. Öyküsel terapinin temelinde bireyler yaşadıkları olay ve durumları zihinlerinde bir dizi haline getirirler. Oluşturulan öyküler yeni öykülerin oluşumuna zemin hazırlar. Cinsiyet, cinsel yönelim, kültür, ırk ve sınıf öykülerin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda oluşturulan öyküler kültürel değerlerin yansıması olarak karşımıza çıkar (İlgar & İlgar, 2018).

Bireyin yaşına, cinsiyetine, kültürüne ve ailesine göre farklılık gösteren, kendisi ve çevresinin katkısıyla inşa ettiği zaman zaman çelişen zaman zaman ise uyumluluk gösteren hikayeleri vardır. Bu hikayeler süreç içerisinde değişir, dönüşür ve kişiyi etkilemeye devam eder. Baskın hikâye haline gelen bazı hikayeler bireyin zihin algısını etkiler. Öyküsel terapi kişinin işlevsel olmayan bu baskın hikayelerin yapısını değiştirmeyi, bu hikayeleri tekrar yapılandırmayı, kişinin işlevsel olan alternatif hikayesini oluşturmayı sağlar (Yeni, 2014: 206). Öyküsel terapinin temelini oluşturan ikinci etken ise dildir (Çelik, 2017). Dilin kullanımı en önemli noktalardan biridir. Çünkü bireyin kullandığı dil algıladığı dünyayı ifade etmede temel araçtır. Öyküsel terapiye göre bireyin ifade ettiği dil mevcut sorunların içerisinde daha fazla kalmaya ya da yeni alternatifler keşfederek sorunun çözülmesine katkıda bulunur (Tarragona, 2008: 175). Danışman, bireyin hikâyesinden ne hissettiğini ve anladığını sorabilir, hikâyede bazı önemli adımları dikkate alarak hikâyeyi dönüştürebilir ve son olarak meraklı bir dinleyici olarak hikâyeyi yeniden kurgulayabilir (Mukba & diğ.,2019).

Öyküsel terapi tekniği grup çalışmalarında kullanılabilen bir psikolojik destek tekniğidir. Grup terapisi bağlamlarında öyküsel terapi tekniği, danışanlara birbirlerinin anlattığı öyküleri deneyimlemeleri ve bu öyküleri yeniden inşa ederken birden fazla bakış açısını ortaya koymaları için bir fırsat sunar (Webster & Spellings, 2016). Bununla Yalom ve Leszcz (2005)'in vurguladığı kişilerarası öğrenme, katarsis, diğergamlık, sosyalleşme, umudun aşılması gibi terapötik faktörlerin öyküsel terapide etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle geçmişteki olan bitenlerin geleceğe aktarımında kalıplaşan yargıların kırılması ve içsel baskı oluşturan

unsurların yeniden tanımlanması uygulanan tekniklerdir. Örneğin “yeniden hatırlama” (re-remembering) ile dışarıdan bakan gözlerin yeni öyküye yaklaşımı ve paylaşımları grup danışmanlığında öyküsel terapinin en önemli uygulamalarındandır.

Yunanistan, Macaristan ve Endonezya’da 2014’te yapılan bir çalışmada bağımlı bireylerin oluşturduğu bir grup terapisinde öyküsel terapi tekniği kullanımıyla katılımcıların umutsuzluk duygularının %80 oranında azaldığı ve problemle baş etme becerilerinin %97 oranında arttığı görülmüştür (Webster & Spelling, 2016).

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) tanısı bulunan kız çocuklarıyla yapılan bir pilot çalışmada ise öyküsel terapi tekniklerinin kullanımı ile katılımcıların okul davranışlarında gözle görülebilir şekilde pozitif yönde bir etkinin ortaya çıktığı bulunmuştur (Looyeh et al., 2012). Benzer şekilde Alzheimer tanısı bulunan yaşlı bireylerle yapılan çalışmalar öyküsel terapi tekniği kullanılarak katılımcıların depresyon ve yalnızlık düzeyinde anlamlı düşüş olduğu görülmüştür (Mohammadi vd., 2013). Öyküsel terapi odaklı grup çalışmalarının yürütüldüğü alanların genişliği dikkat çekicidir. Öyle ki aile ve çift terapilerinde de bu teknikle duygusal ve iletişim yakınlığında belirgin sonuçlar elde edildiği görülebilir (Ekinci & Tokkaş, 2024). Bu çalışmalar incelendiğinde öyküsel terapi odaklı grup çalışmalarının genellikle klinik alanla sınırlı kaldığı, engellilik alanında pek rastlanmadığı söylenebilir. Engelli ve engelli aile yakınlarının yaşadıkları psikososyal sorunların sağaltımında öyküsel terapi odaklı grup çalışmasının deneyimlendiği ve buna dair alanyazın bilgisinin oldukça dar olduğu görülebilir.

Bu doğrultuda bu çalışmada engelli bireylerin bakım hizmetinden yararlanma tecrübelerinin ötesinde onların aile yakınlarının yaşam tecrübesi öyküsel terapi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın genel amacı engelli yakınlarının bakım hizmeti alma konusunda suçluluk ve utanç düzeylerinin incelenmesi ve öyküsel terapi odaklı grup çalışmasının suçluluk ve utanma düzeylerinde bir fark oluşturup oluşturmadığının tespit edilmesidir. Bu yönüyle hem bir teknik olarak öyküsel odaklı grup çalışmalarının engellilik alanındaki çalışmalardaki yeri hem de deneysel olarak incelenmesi ile alanyazındaki çalışmalara özgün bir katkıda bulunması beklenmiştir.

2.Yöntem

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın gruplarını oluşturma süreci katılımcıların seçimi, araştırmadaki desen, çalışma sürecinde kullanılan uygulama ölçüğü,

verilerin değerlendirilmesinde kullanılan istatistiki teknikler ve çalışmanın katılımcılarına yönelik uygulanan programdan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

2.1.Araştırma Deseni

Nicel araştırma metodolojisi takip edilerek tasarlanan bu çalışmada, deneme modellerinden “tek denekli model” kullanılmıştır. Tek denekli araştırma modeli, genellikle grup çok kısıtlı olduğunda, tek kişi ya da tek gruptan oluştuğunda kullanılmaktadır. Deneğin ya da grubun özelliği nedeniyle aslında çok özel ve benzersiz bir durum vardır. Benzer denekleri arayıp bir örneklem oluşturmak istediğimizde bu anlamsız kaçabilir çünkü deneklerin bireysel durumları birbirine benzemez. Öte yandan, eldeki deneğe ya da gruba deneysel bir uygulama yapıp bağımsız

değişken üzerindeki etkileri görmek isteyebiliriz. Bu modelde yürütülen araştırmalarda deneysel uygulamaya bağlı olarak araştırmaya konu olan özelliğin zaman içindeki değişimi araştırılır (Şimşek, 2012). İlişkisel (korelasyonel) araştırma düzeneklerinden tek grup öntest-sontestli düzenek, bu araştırmanın metodunu oluşturmaktadır. Bu düzenekte kontrol grubu bulunmamakta, tek grubun farklılaşma süreci izlenmektedir (Erkuş, 2019:125).

Çalışmanın içeriğinde araştırmacı tarafından çalışma grubunda bulunan bireylere yönelik bu bireylerin utanç ve suçluluk duygularını azaltmaya yönelik 6 haftalık grup rehberliği ve çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu oturumlarda çalışma grubunu oluşturan 6 kişinin suçluluk ve utanç duygularının minimize edilmesi için çalışma grubu üzerinde öntest-sontest uygulaması yapılmıştır. Araştırmacı tarafından çalışma süresince uygulanan desen aşağıda ifade edilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Süresince Uygulanan Araştırma Deseni

	Ön-test	İşlem	Son-test
Deney Grubu	Suçluluk ve Utanç Ölçeği uygulaması	8 oturum	Suçluluk ve Utanç Ölçeği uygulaması

Tablo 1’de görülen çalışma düzeninden yola çıkarak araştırmacı tarafından x kişiden oluşan örneklem grubuna Suçluluk ve Utanç Ölçeği uygulanmış ve en yüksek düzeyde suçluluk ve utanç duygusu olan 6 kişilik çalışma grubuyla grup oturumlarının uygulanmasına karar verilmiştir. Uygulama süreci dikkate alındığında çalışma grubunu oluşturan katılımcıların gönüllü olmalarına dikkat edilmiştir. Grup çalışması oturumlarına başlamadan önce 6 katılımcı ile araştırmacı bir ön görüşme

yapmıştır. Yapılan ön görüşmeyi izleyen süreçte haftalık rutinler halinde 8 hafta boyunca katılımcıların suçluluk ve utanç duygularını minimize etme ana amaçlı bilgi verme, bilinçlendirme, farkındalık kazandırma gibi temel psikolojik destek odaklı çalışmalar ve etkinlikler yapılmıştır. Araştırmacı tarafından tüm oturumlar tamamlandıktan sonra son test çalışması çalışma grubuna uygulanmıştır.

2.2.Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcılarını Sakarya’da yaşayan birinci dereceden engelli yakına sahip 6 bakımveren oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örneklem yöntemine göre belirlenerek eğitim programı hakkında bilgilendirilecektir. Amaçlı örnekleme olasılıksız örnekleme türü olup belirli bir amaç doğrultusunda araştırmacının kendi hedefi doğrultusunda evrenden seçim yaparak örnekleme belirlenmesidir. Bu nedenle bu çalışmada amaçlı örneklem yöntemine gidilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Tanımlayıcı Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Meslek	Yakınlık düzeyi	Bakım verme süresi	Kurum bakımı modelini tercih etme nedenleri
K1	42	Ev Hanımı	Kardeş	4 yıl	Yalnızlık
K2	52	Ev Hanımı	Anne	23 yıl	Farklı bir engelli çocuğa sahip olmak
K3	59	Ev Hanımı	Görümce	15	Bakım güçlüğü
K4	58	Ev Hanımı	Anne	22 yıl	İstismar
K5	42	Hemşire	Kardeş	2 yıl	Ekonomik Problemler
K6	52	Ev Hanımı	Anne	25 yıl	Bakım güçlüğü

2.3.İşlem

Katılımcılara yönelik olarak araştırmacılar tarafından her hafta devam eden 120-150 dakika arasında süren toplamda 8 oturumdan oluşan yapılandırılmış grupla psikolojik destek oturumları yapılmıştır. Düzenli ve sistematik olarak organize edilmiş olan oturumlar süreç boyunca herhangi aksaklık oluşmadan en başta nasıl başladıysa o şekilde tamamlanmıştır. Çalışmalar Sakarya ilinde yer alan Özel Güleriyüz Bakım Merkezi adlı kuruluşunun grup rehberliği salonunda gerçekleştirilmiştir.

Grup çalışmasına başlamadan önce yakınları özel bakım merkezinde bakım hizmeti alan bireyler çalışma hususunda bilgilendirilmiş ve gönüllü olan aileler ile ön görüşme yapılmıştır. Görüşme sonrasında katılımcılara grup çalışması hakkında aydınlatılmış onam metni verilmiş ve grup kuralları hakkında sözlü ve yazılı bilgilendirme yapılmıştır. Grup çalışması detaylı bir biçimde planlanmış ve 8 oturum yapılmıştır. Grup çalışması için 8 hafta süre belirlenmiş olup her hafta belirlenecek olan tema hakkında grup üyelerinin vermiş olduğu tepkiler, cevaplar süreç içinde değişiklik gösteren durumlar haftalık olarak rapor haline getirilmiştir.

İlk oturumun teması tanışma olarak belirlenmiş olup ısınma oyunu ile üyelerin birbirlerinin isimlerini öğrenmeleri ve kaynaşmaları sağlanmıştır. Utanç ve Suçluluk Ölçeği ile ön test yapılmış olup ilerleyen haftalarda gerçekleşecek olan grup çalışmasının planı oluşturulmuştur.

İkinci oturumda grup üyelerinin kendilerini bir mevsim ile anlatması istenmiş ve bu oturumun teması “kaygı” olarak belirlenmiştir. Grup üyelerine “kaygınız eğer bir eşya olsaydı

evinizde hangi eşya olurdu” şeklinde soru sorulmuş olup verilen cevapların metaforik olarak anlatılması istenmiştir. Grup üyelerinin kaygılarının ne düzeyde olduğu oluşturulan metaforlar ile belirlenmiş olup bu kaygıların üzerinde durulmuştur.

Üçüncü oturumun teması “önyargı ve suçluluk” olarak belirlenmiştir. Üyelerden bir tanesi seçilmiş ve odadan dışarıya çıkarılmıştır. Geriye kalan üyelere seçilen kişinin aktaracağı her şeyi yargılaması ve suçlanması istenmiştir. Grup dışına çıkarılan kişi yeniden gruba davet edilmiş ve bir gününün nasıl geçtiği hakkında paylaşım yapılması istenmiştir. Kişinin vermiş olduğu cevaplara göre diğer grup üyeleri önyargılı ve suçlayıcı biçimde cevaplar vermiş olup seçilen kişiye en sonunda ne hissettiği sorulmuştur. Seçilen grup üyesinin vermiş olduğu cevaplara göre hissedilen duygu ve düşüncelerin üzerinde durulmuştur.

Dördüncü oturumun temasını “güven” oluşturmuştur. Bu noktada üyeler 2’şerli gruplara ayrılmış olup grup üyelerinin aralarında anlaşması ile kör denizci ısınma oyunu gerçekleştirilmiştir. Gözleri bağlı olan grup üyesi diğer eşinin kendisini yönlendirmesi ile grup liderinin belirlediği parkurda hedef çizgisine ulaşması hedeflenmiştir. 2 şerli olarak ayrılan kör denizci oyununu oynadıktan sonra hisleri ve oyunda neler yaşadıkları hakkında görüşme sağlanmış, güven kavramından bahsedilmiş ve üyelerle güvenli alan çalışması yapılmıştır. Dördüncü oturumda katılımcılardan bir tanesi kendi isteği ile gruptan ayrılmış ve terapi sürecini sonlandırmıştır.

Beşinci oturumun temasını “öz şefkat” oluşturmuştur. Bu oturumda grup üyeleri ile içimdeki çocuk isimli etkinlik uygulanmış olup bireylerin kendi çocuklukları ve yakınlarına karşı gösterdiği öz

şefkat düzeyleri incelenmiş, üyelerin kendilerine karşı katı, olumsuz düşünceleri ve eleştirileri üzerinde durulmuş, hatalarına ve eksik yönlerine karşı affetme bilinci geliştirilmiştir.

Altıncı oturumun temasını “’umut” oluşturmuştur. Bu oturumda üyelerin pesimist yönleri üzerinde durulmuş, ağaç metaforu ile umut arasında bir bağlantı kurularak olumsuz düşünce yapısı üzerinde durulmuştur.

Yedinci oturumun temasını “’hikâye yazma” oluşturmuştur. Grup üyeleri bu oturumda engelli bir bireye bakım verme sürecinde yaşadıklarını yeniden yazma ile olumluya çevirmiş ve sürece ilişkin bakış açılarının yapılandırılması sağlanmıştır. Yedinci oturum ile ikinci oturumun karşılaştırması yapılmış ve sürece dair bakış açılarında farkındalık kazanıp olumlama yapmaları istenmiştir.

Sekizinci oturumun temasını “’ayrılık” oluşturmuştur. Ağaçta olgunlaşan meyvelerin toplanması oyunu ile üyelerin grup sürecinde neler hissettiği ve kendilerine nasıl bir etkisi olduğu hususunda değerlendirmeler yapılmıştır. Oyunun sona ermesinin ardından grup üyelerine katılım sertifikası verilmiş ve grup çalışması adına teşekkür edilmiştir. Utanç ve Suçluluk Ölçeği ile son test yapılarak oturumlar sonlandırılmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacılar tarafından katılımcıların cinsiyet, algıladıkları sosyoekonomik düzey ve psikolojik destek alıp almama durumlarını belirlemek için kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Bunun dışında katılımcıların suçluluk ve utanç düzeylerini belirlemek için ise suçluluk ve utanç ölçeği uygulanmıştır. Araştırmacılar çalışma grubunun cinsiyet, algıladıkları sosyoekonomik düzey ve psikolojik

destek alıp almama durumlarını belirlemek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlamış ve katılımcılara uygulamıştır.

2.4.1.Suçluluk ve Utanç Ölçeği

Johnson ve Noel (1987) tarafından geliştirilmiş ve 1992 yılında Nesrin H. Şahin ve Nail Şahin tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlik ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiş olan Suçluluk ve Utanç Ölçeği (SUTÖ) çeşitli durumlarda yaşanan ve depresyonla ilişkili olduğu ileri sürülen suçluluk ve utanç duygularını ölçmektedir. Ölçek, ergen ve yetişkinlere uygulanabilmektedir. Ölçeğin uygulanmasında zaman kısıtlaması yoktur. 24 maddeden 12'si Suçluluk Alt Ölçeği'ni (3, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 22, 23 ve 24), diğer 12 madde ise (1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 13, 15, 18, 19 ve 20) Utanç Alt Ölçeği'ni oluşturmaktadır. Ölçekten elde edilen verilere göre utanç ve suçluluk durumuna ilişkin puan değerleri arttıkça suçluluk ve utanç durumunun da artacağı varsayılmaktadır. Her 2 ölçekten kendi içinde ayrı olarak en düşük 12 en yüksek 60 puan alınmaktadır. Şahin ve Şahin (1992) yaptıkları güvenirlik çalışmalarında iç tutarlık katsayısını suçluluk alt ölçeği için 0,81 utanç alt ölçeği için 0,80 olarak bulmuşlardır. Geçerlilik ve güvenirlik çalışmalarında bahsi geçen her iki alt ölçeğin birbiri ile olan korelasyonu 0,49 olarak bulunmuştur.

2.5.Verilerin Analizi

Grup çalışmalarının bitiminde engelli çocuk sahibi annelere ikinci kez aynı ölçek uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22. paket programında analiz edilmiştir. Verilerin basıklık/çarpıklık değerleri, histogram grafikleri ve Kolmogorov-Smirnov testi uygulanarak normallik dağılım düzeyi incelenmiştir. Descriptive analizin yanında örneklem grubunun sayısına ($n=7<30$) bağlı olarak

bağımlı örneklem nonparametrik t testi uygulanmış ve iki puan arasındaki fark incelenmiştir.

Araştırmacılar tarafından yapılan grup çalışması sonucu katılımcılardan elde edilen verilerin analizi sürecinde hangi veri analizi tekniğini kullanılacağına karar verilmesi noktasında katılımcı grubunun 6 kişiden oluşması nedeniyle ($n < 30$) normallik varsayımının aranmasına gereksinim duyulmadan nonparametrik test uygulanmasına karar verilmiştir. Bundan yola çıkarak araştırmacılar tarafından yürütülecek olan Grup çalışması oturumları sonucu katılımcılardan elde edilen verilerin çözümlenmesinde Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi analizi tekniği kullanılmıştır. Veri analizlerinde SPSS 21.00 Windows Paket programı kullanılmış ve anlamlılık değeri $p < .05$ değeri dikkate alınmıştır. Ortaya çıkan bulgular betimsel açıklamalarla tartışılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda öyküsel anlatı odaklı grup çalışmasının engelli çocuğa sahip bakım verenler üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

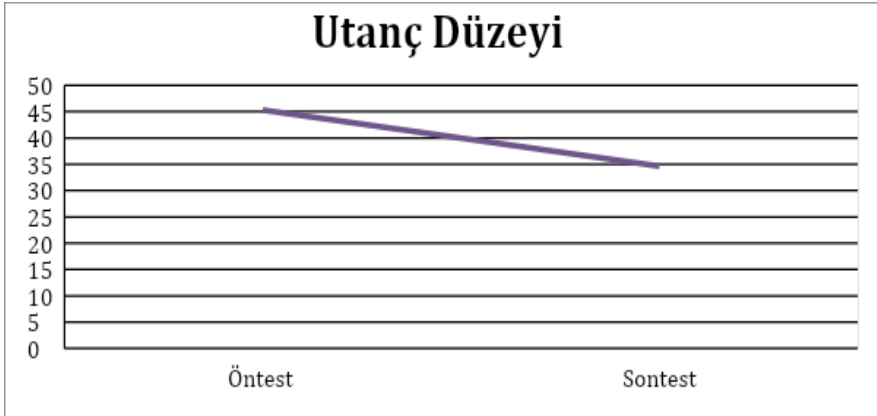
3.Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, çalışmanın genel amacı doğrultusunda araştırmacı tarafından ifade edilen denencelerin ne düzeyde ve ne şekilde gerçekleştiğinin tespit edilmesine yönelik yapılan veri analizi sonuçları yer almaktadır. Bu durumdan hareketle çalışma süreci boyunca araştırmacı katılımcıların öntest ve sontest verileri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır.

Tablo 3: Çalışma Grubunun Utangaçlık Düzeyleri Öntest ve Sontest Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ve Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi Sonuçları

Ölçme Aracı	Gruplar	n	X	SS	W	p
Utangaçlık	Öntest	6	45,33	9,79	-2,207	.027
	Sontest	6	34,66	9,28		

Tablo 3’te görüldüğü gibi çalışma grubuna yönelik olarak uygulanan suçluluk ve utangaçlık düzeylerini azaltmaya yönelik Grupla çalışma programının Suçluluk ve Utangaçlık ölçeği Utangaçlık alt boyutu öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çalışma grubunun grupla çalışma programı uygulanmadan önceki öntest puanları aritmetik ortalaması 45,33 iken; çalışma uygulandıktan sonra elde edilen son test puanlarına ilişkin utangaçlık puanları aritmetik ortalaması 34,66 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre iki ölçüm sonuçları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=.027$; $p<0.05$).

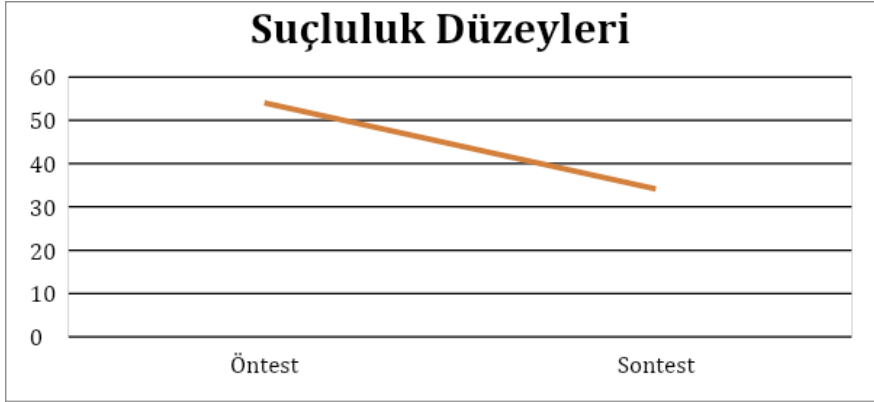
Grafik 1: Çalışma Grubunun Utanc Düzeyi Ön Test ve Son Test Ölçümlerinden Aldıkları Puan Ortalamaları Grafiği

Yukarıdaki grafikte çalışma grubunun utanç düzeyinin öntest ve sontest puanları kıyaslandığında sontest puanlarında ciddi anlamda düşüş olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuca göre araştırmacı tarafından sistematize edilmiş olan grup çalışması oturumları katılımcıların utanç düzeylerini azaltmıştır.

Tablo 4: Çalışma Grubunun Suçluluk Düzeyleri Öntest ve Sontest Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ve Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi Sonuçları

Ölçme Aracı	Gruplar	n	Aritmetik ortalama	Standart Sapma	W	p
Suçluluk	Öntest	6	54,00	8,62	-2,201	.028
	Sontest	6	34,16	8,61		

Tablo 4’te görüldüğü gibi çalışma grubuna yönelik olarak uygulanan suçluluk ve utangaçlık düzeylerini azaltmaya yönelik grupla çalışma programının Suçluluk ve Utangaçlık ölçeği suçluluk alt boyutu öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çalışma grubunun grupla çalışma programı uygulanmadan önceki öntest puanları aritmetik ortalaması 54,00 iken; çalışma uygulandıktan sonra elde edilen son test puanlarına ilişkin utangaçlık puanları aritmetik ortalaması 34,16 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre iki ölçüm sonuçları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=.028$; $p<0.05$).

Grafik 2: Çalışma Grubunun Suçluluk Düzeyi Ön Test ve Son Test Ölçümlerinden Aldıkları Puan Ortalamaları Grafiği

Yukarıdaki grafikte çalışma grubunun suçluluk düzeyinin öntest ve sontest puanları kıyaslandığında sontest puanlarında ciddi anlamda düşüş olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuca göre araştırmacı tarafından sistematize edilmiş olan grup çalışması oturumları katılımcıların suçluluk düzeylerini azaltmıştır.

Tablo 5. Çalışma Grubunun Suçluluk ve Utanç Düzeyleri Arasındaki İlişki

	Utanç	Suçluluk
Utanç	1	,746
Suçluluk	,746	1

Çalışma grubunun suçluluk ve utanç düzeyleri arasında ne yönde ve ne düzeyde bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla uygulanan Spearmen Rho korelasyon katsayısına göre çalışmanın grubunun utanç ve suçluluk düzeyleri arasında pozitif yönlü korelasyon söz konusudur ($r_x = ,746$).

4.Sonuç

Yapılan grup çalışmasında öyküsel terapinin kullanımının bakım veren aile yakınlarının suçluluk ve utanma düzeylerini belirgin şekilde düşürdüğü görülmüş, utanma ve suçluluk arasında pozitif bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Engelli ailelerinde yaşanan suçluluk hissetmenin öyküsel terapi odaklı grupla çalışma teknikleri ile düşebileceği anlaşılmıştır.

Benzer çalışmalara bakıldığında amfetamin bağımlılığı bulunan bireylerle yapılan bir grup çalışmasında katılımcıların depresyon ve anksiyete düzeylerinde belirgin bir azalma olduğu görülmüştür (Shakeri & diğ., 2020). Grupla çalışmada öyküsel terapinin kullanımı ile katılımcıların kendini ifade etme, yalnız olmadığını hissetme, empati ve katarsis duyguları yaşayarak bakış açısı değiştirme ile mevcut hikayelerini yeniden yazdıkları görülmüştür. Bu noktada utanç ve suçluluk düzeylerinin farklılık yaratması ile literatüre özgün bir katkı sunduğu söylenebilir.

Grup danışmanlığına katılan üyelerin sosyodemografik özellikleri incelendiğinde danışmanlık sürecinde katılımcıların hepsinin kadın olması katılımcıların kendisini daha iyi ifade etmesi ve rahat olmasını sağlarken erkek katılımcının olmaması çalışmanın dezavantajlı yönlerini oluşturmaktadır. Katılımcıların hepsinin Sakarya ilinde ikamet etmesi grup danışmanlığına katılması hususunda kolaylık sağlamıştır.

KOAH hastaları ile yapılan bir çalışmada bakım verenlerin %93,6 oranında kadın bireylerden oluştuğu, bu kadınların ise bakım verdiği kişilerin anneleri, kız kardeşleri ya da gelinleri olduğu görülmüştür (Tel & diğ., 2012).

Toplumsal sınıf ve hangi toplum olduğuna bakılmaksızın yaşlı bireylere bakım veren kişilerin çoğunluğunun kadın bireylerden oluştuğu, kadınların bakım verme ve bakım yükünden etkilendiği bilinmektedir (Adak, 2009). Bu hususta bakım verme olgusunun toplumsal cinsiyet rolleri ile eşleştiği ve kültürel mirasın yansıması olarak karşımıza çıktığı ve bakım veren bireylerin genellikle kadınlardan oluştuğu söylenebilir.

Katılımcılar grup terapisine katıldıkları her hafta söylemleri raporlanmış ve engelli bireye bakım hizmeti verme sürecinde yaşadıkları deneyimleri paylaştıkları görülmüştür. Bakım verme sürecinde bireylerin fiziksel ve psikolojik olarak yıprandıkları, egzama, kas ağrıları ve baş ağrıları gibi psikosomatik kökenli ağrılara sahip oldukları anlaşılmıştır.

Katılımcıların kurum bakımı modelini tercih ettikten sonra yoğun şekilde suçluluk ve kaygı duyduğu, medya ve kitle iletişim araçlarında gördükleri şiddet haberleri ile bu duyguların tetiklendiği ve bu duyguların kökeninde toplum ve sosyal çevre baskısı olduğu görülmüştür. Grup üyeleri kurum bakımı modelinden faydalanırken yakınlarını “terk etme, ölüm, bırakıp gitme” gibi durumlarla eşleştirdiği ve yakınlarının özel bakım merkezinde bakım hizmeti aldığını çevrelerine söylemekten utanç duyduğu ve bu konuda çekimser davrandıkları, kendilerini sosyal çevreden bir süre izole ettikleri görülmüştür.

Yapılan bir çalışmada zihinsel engelli bir çocuğa sahip ailelerin %70 oranında utanç, %50 oranında ise suçluluk, duydukları saptanmıştır (Chaturvedi & Malhotra, 1984). Utanç ve suçluluk bireylerin yaşamlarında genellikle ortaya çıkabilen bir durumdur. Suçluluk ve utanç duygularının kronik ve yoğun şekilde yaşandığı

durumlarda huzursuzluk, öfke evlilik doyumunda azalma gibi olumsuz sonuçlar görülebilir (Cirhinlioğlu & Güvenç, 2011).

Engelli bireylerin ebeveynleri ile yapılan bir çalışmada anne ve babaların utanç düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, erkeklerin kadınlara oranla daha fazla suçluluk duygusu yaşadığı saptanmıştır (Bek, Gülveren & Şen, 2012). Engellilik ve engelli aileleri çalışmalarına bakıldığında Tekindal ve Negiz (2018)'in çalışmasında orta ve hafif mental, öğrenme güçlüğü, yaygın gelişimsel bozukluk tanısı alan küçük yaş grubu çocuklarla çalışıldığı görülmüştür. Beşer ve İnci (2014) nin zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerle yapmış olduğu bir grup danışmanlığında grup süreci sonrasında anksiyete ve depresyon oranlarında azalmalar olduğu görülmüştür. Yetişkin düzeyde zihinsel engelli bireylerle ya da bireylerin aileleri ile yapılan bir grup çalışması bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışma spesifik bir özellikte olup alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adak, N. (200). Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(6),81-90.

Altuntaş Duman, N. & Doğanay, G.(2017).Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon’da Engelli Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(20), 1-4.

Bek, H., Gülveren, H. & Şen, B. (2012). Otistik çocuğa sahip ebeveynlerle normal çocuğa sahip olan ebeveynlerin atılgnlık, suçluluk ve utanç düzeyleri bakımından incelenmesi. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Couseling*,1(2), 1-7.

Beşer, N. & İnci, F. (2014).Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelere Verilen Grup Danışmanlığının Etkinliğinin Değerlendirilmesi.*Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2014;5(2):84-91.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesi,<https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx>, (Erişim Tarihi: 11.10.2017).

Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi ve gelişimi*.Ankara: Anı Yayıncılık.

Chaturvedi SK, & Malhotra S (1984). A follow-up study of mental retardation focusing on parental attitudes. *Indian Journal of Psychiatry*, 26(4), 370–376.

Cirhinlioğlu, F. G. & Güvenç, G. (2011). Shame proneness, guilt proneness and psychopathology. *Journal of Human Sciences*, 8(1), 248-267.

Çelik, H. (2017). Psikoterapide yeni soluk: öyküsel terapi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 34-50.

Dünya Engelliler Vakfı (2014). Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu.

Dünya Sağlık Örgütü (2011). Dünya Engellilik Raporu 2011.

Ekinci, N., & Tokkaş, B. G. (2024). A Systematic Review of Narrative Therapy. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 16(1), 58-71.

Elibol, F. & Kılıçer, T.(2019). Türkiye’de Engelli Bakım Merkezlerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 43(3),109-148.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2023). Engelli ve yaşlı istatistikleri. Erişim adresi, <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/istatistikler/engelli-ve-yasli-istatistik-bulteni/>.

Engelliler Hakkında Kanun. (2005). T.C. Resmî Gazete, 25868, 7 Temmuz 2005.

Erkuş, A. (2019). Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Findler, L., Jacoby, A. K., & Gabis, L. (2016). Subjective happiness among mothers of children with disabilities; The role of stress, attachment, guilt and social support. *Research in Developmental Disabilities*, 55, 44–54.

Ilgar, S. & Ilgar, M. (2018). Öyküsel Terapi ve Psikolojik Danışmada Kullanımı. *Turkish Studies Educational Bilim Dergisi*, 19(13),939-954.

Işıksan, V. (2005). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-sosyal ve Ekonomik Sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*,16(2), 36-52.

Johnson, R. C., Danko, G.P., Huang, Y., Park, J.Y., Johnson, S.B. & Nagoshi, C.T.(1987). Guilt shame and adjustment in three cultures. *Personality and Individual Differences*, 8(3), 357-364.

Looyeh MY, Kamali, K. Ghasemi, A. & Tonawanik, P. (2014).Treating social phobia in children through group narrative therapy. *Arts Psychother*, 41(1),16-20.

Mohammadi, A. Sohrabi, R. & Aghdam, G.A. (2013). Effect of narrative therapy on enhancing of couples intimacy. *Procedia Soc Behav Sci*, 84,1770-1772.

Moses, T. (2010). Exploring parents' self-blame in relation to adolescents' mental disorders. *Family Relations*, 59(2), 103-120.

Mukba, G., Sanberk, İ. & Akbaşı T. (2019). Öykü Anlatıcılığı ile Sistemik Müdahaleyi İçeren Eklektik Bir Müdahale. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*,11(3),386-401.

Öz, M. (2018). *Engelli çocuğa sahip anne ve babaların kaygı düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi*(Yüksek lisans tezi).Erişim adresi:file:///C:/Users/ysmn/Downloads/486076.pdf

Özşenol, F., Işıksan, V., Ünay, B., Aydın, H.İ., Akın, R., & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.

Resmi Gazete, 04 Kasım 2016. 29878 sayılı, “Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği”.

Shakeri, J., Farnia, V., Davarinejad, O., Salemi, S., Golshani, S., Rahami, B.,...& Hookari, S. (2020). Distress tolerance in methamphetamine and opium abusers with non -drug abuser (A comparative analysiz). *Clinical epidemiology and global healt*, 8(2),513-518.

Şahin, N.H., & Şahin, N. (1992b). Reliability and validity of the Turkish version of the Automatic Thoughts Questionnaire. *Journal of Clinical Psychology*, 48 (3),334-340.

Şalcı, P.(2022). *Engelli bireyin evde bakıldığı ve kurum bakımına verildiği aileler arasındaki sosyolojik farklar Aksaray ili örneği*(Yüksek lisans tezi).Erişim adresi: <https://acikerisim.ohu.edu.tr/xmlui/handle/11480/8694>

Şimşek, A. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayını No:2653.

Tarragona, M. (2008). Postmodern/poststructuralist therapy. In J. L. Lebow (Ed.), *21st century psychotherapies: Contemporary approaches to theory and practice* (pp.167–205). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Tekindal, M., & Negiz, E. (2018). Sosyal Hizmet Uygulaması Olarak Özel Gereksinime Sahip Çocuklarla Değerler Eğitimi Grup Çalışması. *Journal of Awareness*, 3(5),761-776.

Tel, H., Demirkol, D., Kara, S. & Aydın, D. (2012). Koahlı Hastaların Bakım Vericilerinde Bakım Yüğü ve Yaşam Kalitesi. *Türk Toraks Dergisi*, 3(13),87-92.

Webster, L. & Spelling, M.(2016).A Narrative Approach to Process Group Work With Counselors-in-Training. *Journal of Creativity in Mental Health*, 11(2), 170-186.

Yalom, I. D. & Leszcz, M. (2005) *The Theory and Practice of Group Psychotherapy* (5th ed.). New York: Basic Book

Yeni, G.(2014). *Öyküsel terapi. Terapide yeni ufuklar: modern posr modern ve kısa terapiler*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

BÖLÜM IV

Selçuklularda Darüşşifa Kuran Kadınlar ve Sosyal Hizmetleri

Sema SAĞLIK¹

Giriş

Selçuklular dönemindeki darüşşifaların kurulması ve işletilmesinde kadınların önemli rolleri bulunmaktadır. Bu kurumlar, sadece tıbbi hizmetler sunmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal hizmetlerin de merkezinde yer almıştır. Selçuklu kadınları, darüşşifaların inşası ve finansmanı konusunda aktif rol alarak hem toplum sağlığına katkı sağlamış hem de sosyal sorumluluklarını yerine getirmişlerdir. Özellikle yüksek statüye sahip kadınlar, vakıflar aracılığıyla darüşşifaların kurulmasına öncülük etmiştir.

Vakıflar, Selçuklu döneminde sosyal hizmetlerin finansmanında ve sürdürülebilirliğinde hayati bir rol oynamıştır. Bu

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Yalova/Türkiye, Orcid: 0000-0002-3737-2196, sema.saglik@yalova.edu.tr

vakıflar, hastanelerin günlük işletme masraflarını karşılamak, hasta ve yoksullara ücretsiz hizmet sunmak ve sağlık personelinin maaşlarını ödemek gibi çeşitli işlevlere sahipti. Kadınların vakıflar yoluyla kurduğu darüşşifalar hem sosyal dayanışmayı güçlendirmiş hem de kadınların toplumsal konumlarını pekiştirmiştir.

Darüşşifalar, dönemin en gelişmiş tıbbi bilgileriyle donatılmış olup, modern anlamda hastane işlevi görmüştür. Selçuklu kadınları, bu kurumların kurulmasında ve işletilmesinde gösterdikleri çabalarla, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda, Selçuklu kadınlarının darüşşifa kurma ve sosyal hizmetlerde bulunma faaliyetleri, toplumsal cinsiyet rollerine dair geleneksel algıları da dönüştürmüş ve kadınların kamusal alanda etkin bir rol alabilmelerinin önünü açmıştır.

Sosyal Hizmet Çerçevesinde Darüşşifalar

Günümüzde sosyal devletin üstlendiği birçok görevin, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde vakıflar tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Bu vakıflar, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve dini hizmetler gibi alanlarda önemli roller üstlenmiştir. Vakıfların hem kuruluş amaçları hem de sundukları hizmetler, bugünkü anlamda sosyal hizmete yönelik faaliyetler olarak değerlendirilebilir.

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun 3. Maddesinde *“Sosyal Hizmetler; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler*

bütünü” olarak tarif edilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, vakıfların sağladığı hizmetlerin günümüzde sosyal hizmetler aracılığıyla sunulduğu gözlemlenmektedir.

Sosyal hizmet anlayışı çerçevesinde vakıflar üç ana kategoride değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, “sosyal dengeyi sağlamaya, gelirin yeniden dağıtılmasına ve sosyal refahın artırılmasına yönelik sosyal yardımları” kapsamaktadır. İkincisi, “doğal afetler, sel, yangın gibi felaketlerle ticaretin kötü gitmesi sonucu iflaslar, yetim ve kimsesiz çocukların korunması gibi beklenmedik çeşitli risklere karşı bireylerin ve ailelerin sosyal güvenliğini sağlamayı” amaçlamaktadır. Üçüncüsü ise “hastalık, engellilik gibi durumlara karşı, darüşşifa, bimarhane gibi kurumlar aracılığıyla tıbbi ve sağlık hizmetlerinin sunulmasını” içermektedir.

Vakıfların bu şekilde sınıflandırılması, sosyal hizmetlerin tarih boyunca toplum içindeki çeşitli ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla nasıl yapılandırıldığını ve geliştiğini göstermektedir. Bu yapı, toplumun sosyal refahını artırmaya ve ihtiyaç sahiplerine destek olmaya yönelik önemli bir tarihî ve kültürel miras olarak değerlendirilebilir.

Selçuklu Dönemi’nde Kurulan Darüşşifalar

Anadolu Selçuklu dönemi darüşşifaları, medreselerin plan şemalarına sadık kalınarak inşa edilmiş sağlık yapılarıdır. Sağlık yapıları, eğitim kurumlarının mimari düzenini koruyarak tasarlanır ve bu yapılar şu şekildedir:

- “Mardin Eminateddin Darüşşifası (H. 502-516/M. 1108/9-1122/23)

- Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Medresesi (H. 602/M. 1205-6)
- Sivas I. İzzeddin Keykâvus Darüşşifası (II. 614/M. 1217-18)
- Divriği Turan Melik Darüşşifası (H. 626/M. 1228-29)
- Çankırı Cemaleddin Ferruh Darüşşifası (H. 633/M. 1235)
- Aksaray Darüşşifası (XIII. yüzyılın ilk yarısı)
- Kastamonu Pervaneoğlu Ali Darüşşifası (H. 671/M. 1272-73)
- Tokat Muineddîn Pervane Darüşşifası (XIII. yüzyıl son çeyreği başı)
- Anadolu Beylikleri döneminden İlhanlıların bir darüşşifa yapısı olarak: Amasya Amber bin Abdullah Darüşşifası (H. 708/M. 1308-9)”

Anadolu Selçuklularının ilk medresesi olarak bilinen “Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifa ve Medresesi (Çifte Medrese)”, on üçüncü yüzyıl başlarında ileri düzeyde bir sağlık ve eğitim kompleksi olarak kurulmuştur. Anadolu'daki darüşşifa yapıları incelendiğinde, her birinin kurucularının ekonomik gücü ile orantılı ve dönemin mimari üslubunu yansıtan yapılar olarak günümüze ulaştığı görülmektedir. Bu darüşşifalar, eyvanlı ve avlulu medrese plan şemasının uygulandığı en güzel örnekler arasında yer almaktadır.

Selçuklu döneminde, çok yönlü külliye olarak kurulan bu yapılar, ihtiyaç sahiplerine çeşitli sosyal hizmetlerde bulunulmuştur. Temizlik, sağlık ve eğitim gibi alanlarda destek verilmiş; darüşşifalarda yatarak tedavi ve poliklinik hizmetleri ücretsiz sunulmuştur (Altıntaş, 2012, s. 42). Bu hizmetler, Müslüman ve Müslüman olmayan herkese, kadınlara, erkeklere, çocuklara, sivillere ve askerlere açık olmuştur.

Selçuklu Darüşşifaları varlığı kesin olarak bilinen (ilk yedi) ya da halen var olmasa da varlığı kanıtlanabilen (son dört) darüşşifalar şöyle sıralanmaktadır:

1. “Kayseri, Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (1206),
2. Sivas, İzzeddin Keykavus Darüssıhası (1217),
3. Divriği, Turan Melek (1228),
4. Çankırı, Cemaleddin Ferruh Darülafiyesi (1235),
5. Kastamonu, Ali bin Süleyman Maristanı (1272),
6. Tokat, Mu’înüddîn Süleyman Darüşşifası (1255-1275 arası),
7. Amasya, Amber bin Abdullah Darüşşifası (1308/9),
8. Mardin, Necmeddîn İlgazi Maristanı (1108-1122 arası)
9. Konya Darüşşifası (Maristan-ı Atık) (XII. yy. sonu XIII. yy. başı),
10. 10.Konya Alâeddin Darüşşifası (1219-1237/38),

11. Aksaray Darüşşifası (XIII. yy) (Acıduman, 2010, s. 9-15)”

Kadınların Kurduğu/Adının Verildiği Darüşşifalar

Türk-İslam kültüründe darüşşifalar, sosyal hizmet kuruluşlarından biri olarak kabul edilir. Toplumun sağlık gereksinimlerinin karşılanması amacıyla oluşturulan darüşşifalar, varlıklarını vakıf sistemleri aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Özellikle Selçuklu döneminde Anadolu'da kurulan darüşşifalar, Türk tıp tarihi açısından büyük önem taşımaktadırlar. Bu kurumlar arasında hem mimari hem de sanat tarihi açısından öne çıkan “Kayseri Gevher Nesibe, Turan Melek ve Amasya Amber bin Abdullah Darüşşifaları” bulunmaktadır.

Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası (1205-1206)

Darüşşifanın kurucusu olan Gevher Nesibe Hatun, Anadolu Selçuklu Sultanı İkinci Kılıçarslan'ın on iki çocuğundan tek kızı; Sultan Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev'in küçük kız kardeşidir. Gevher Nesibe Hatun'un doğum tarihi 1165 yılı olarak tahmin edilmektedir. Gevher Nesibe, Selçuklu soyundan gelen, karakaşlı, kara saçlı, kara gözlü, ak yüzlü bir Türk kızı olarak tasvir edilmekte ve külliye'nin inşası halk arasında dolaşan bir efsaneyle aşağıdaki şekilde ilişkilendirilmektedir:

“Genç yaşta olan Gevher Nesibe, Selçuklu Süvari Birliği Komutanı'na âşık olur. Ancak bu ilişkiye ağabeyi Sultan Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev karşı çıkar ve Gevher Nesibe'yi saray pervanesi ile evlendirmek ister. Bu teklifi kardeşine ilettiğinde, Gevher Nesibe itiraz eder. Sultan Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev, tedbir olarak Gevher Nesibe'nin sevdiği genci savaşa gönderir. Bir süre sonra, sevdiği kişinin savaşa şehit olduğu haberini alan Gevher

Nesibe büyük bir üzüntü yaşar, yemeden içmeden kesilir ve “ince hastalık” olarak bilinen vereme yakalanarak yatağa düşer. Ölüm döşeğinde olan Gevher Nesibe’yi ziyaret eden ağabeyi, ondan özür diler ve bir dileği olup olmadığını sorar.” Gevher Nesibe, son arzusunu şöyle ifade eder:

“Ben devası olmayan bir derde düştüm, kurtulmama imkân yok. Hiçbir hekim derdime çare bulamadı, ben artık ahiret yolcusuyum. Eğer dilersen benim servetimle benim adıma bir darüşşifa yaptır. Bu darüşşifada bir taraftan dertlilere şifa verilirken, diğer yandan da devası olmayan dertlere şifa aransın. Burada ünlü hekimler ve cerrahlar yetişsin. Kimse bir kuruş ödemesin, bu benim adıma bir vakıf olsun” (Sarı, 2010).

Gevher Nesibe Hatun, 39 yaşına gelmeden vefat eder (Tekiner, 2006). Kız kardeşinin son dileğini yerine getirme görevini üstlenen ağabeyi, 1204 yılında darüşşifanın inşaatına başlar. İnşaat malzemesi olarak, Ürgüp'ten sağlam ve gri renkli dayanıklı taşlar getirilir (Köker, 1991a). Hicri takvime göre 602, Miladi takvime göre ise 1206 yılında darüşşifanın inşası tamamlanır ve hizmete açılır.

Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev, 1206 yılında darüşşifayı hizmete açarken, 1211 yılında Bizanslılarla yapılan savaş sırasında şehit düşer ve naaşı Konya Alâeddin Külliyesi'ndeki kümbete defnedilir (Sarı, 2010). Bu şekilde, Anadolu'nun derinliklerinde bir Darüşşifa oluşmuş olur. Tarih boyunca birçok hastane ve tıp okulu örneği bulunmasına rağmen, tıp eğitimi ve hastane hizmetinin aynı binada verildiği bir yapıya rastlanmamıştır. Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası, uzun yıllar boyunca yetenekli hekimlerin eğitildiği ve vakıf görevi üstlenerek hastalara hizmet verildiği bir

merkez olmuştur (Dündar vd., 2019, s. 97). Selçuklu döneminde kurulan tıp medreseleri ve hastaneler arasında yer alan bu darüşşifa, Anadolu'nun bilinen en eski Selçuklu hastanesi ve tıp okulu olma özelliğini taşımaktadır (Yinanç, 1984).

Anadolu Selçuklu Dönemi'nden günümüze ulaşan tıp yapılarından biri olan Gevher Nesibe Darüşşifası, 1205-1206 yıllarında inşa edilmiştir. Bu yapı, bir medrese ile bitişik olarak inşa edilmiş olup halk arasında “Çifteler, Çifte Medrese veya İkiz Medreseler” olarak da bilinmektedir (Kutlu, 2017, s. 365). Darüşşifanın mimari yapısı; taç kapı, medrese, kümbet ve hastane kısımları olmak üzere dört ana başlık altında incelenebilir.

Kayseri'deki Gevher Nesibe kompleksinde, çifte medrese plan şeması uygulanmış ve darüşşifaya bitişik olarak, koridor boyunca sıralanmış mekânların bulunduğu bir ek kanat inşa edilmiştir. Bu kompleksin içindeki taç kapı hem şifahane hem de medrese kısmında bulunmaktadır. Taç kapının üstünde mermer zemin üzerine yazılı bir kitabe bulunmaktadır. Sülüt hatla yazılan bu kitabe mermer bloktan bir çerçeve içine yerleştirilmiştir. Girişin sağ ve sol mikroplarında aslan kabartmaları yer almakta ve bu kabartmalarının “Gevher Nesibe ve Sultan Gıyaseddin'in babaları Sultan İkinci Kılıçarslan'ın anısına” yapıldığı düşünülmektedir (Tekiner, 2006). Sultan İkinci Kılıç Arslan'ı temsil ettiği düşünülen bir arslan tasviri, üst kısımda kısmen görülebilen çift yılan motifiyle birlikte bulunmaktadır. Bu motif, “kötü ruhlara karşı koruyucu ve hastalara şifa verici olarak kabul edilmiş ve günümüzde olduğu gibi Selçuklular zamanında da tıbbın simgesi” olarak kullanılmıştır (Cantay, 1998; Köker, 1991; Bayat, 2002).

Darüşşifanın banisi Gevher Nesibe Hatun'a ait olan sekizgen yapıda bir kümbet vardır. Türbenin çatısının üst kısmında, Selçuklu yazısıyla Arapça ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerin sonunda ise "Dinde zorlama yoktur" ayeti yer almaktadır. Bu yazıların varlığı, darüşşifada herhangi bir din veya mezhep ayrımcılığı gözetilmeden herkese eşit sağlık hizmeti verildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Köker, 1991b ve Tekiner, 2006).

Gevher Nesibe Darüşşifası kitabesinde hastaneye "maristan" denmiştir. Maristanın yanı sıra "bimaristan, darülmerza, darüssıhha, darüşşifa, darülafiye, darültıb" olarak da geçmektedir (Kılıç, 2008). Darüşşifanın kitabesinde "Selçuklu motifleri ve iki yılan kabartmasının arasındaki 12 dilimli Selçuk madalyonu" dikkat çekicidir (Tekiner, 2006). Bu motif, kötü ruhlara karşı koruyucu ve hastalara şifa verici özellikleriyle tanınmış olup, Selçuklu döneminde de tıbbın sembolü olarak kullanılmıştır (Kadioğlu ve Kadioğlu, 2011, s. 3). Bu kullanım, günümüzde de devam etmektedir.

Üç yanı kemerli revaklarla çevrilen şifahane kısmı vardır. Şifahane kısmında "ameliyathane, bimarhane, hamam ve başhekim odası" bulunmaktadır. Şifahane binasının doğu ve batı eyvanları, hastaların güneş ışığı ve temiz hava alması için tasarlanmıştır. Büyük eyvanın doğusunda, iç içe iki oda bulunmaktadır ve bu odaların penceresiz olması sebebiyle karanlık odalar olarak adlandırılmaktadır. Müzede ilaç hazırlama kazanlarının bulunması, karanlık odalarda, eczacılar tarafından ışığa hassas olan ilaçların hazırlandığı düşündürmektedir. Bu durum, "Selçuklu döneminde *fotosensibilitenin* bilindiğini düşündürmektedir" (Köker, 1991b). Şifahanenin tasarımındaki detaylar, o dönemdeki tıp pratiği ve ilaç

hazırlama yöntemlerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Penceresiz karanlık odaların ilaç hazırlığı için ayrılması, o zamanki ilaçların ışığa duyarlı olduğunu ve bu hassasiyetin bilindiğini göstermektedir. Bu bilgiler, Selçuklu dönemi tıbbının ve sağlık hizmetlerinin ilginç bir yönünü ortaya koymaktadır.

Gevher Nesibe Darüşşifasında üç ameliyat odaları üç tanedir. “Birisi kehhâl olmak üzere iki de cerrah hekim” görev yapmıştır (Hajdu, 2011). Ameliyat odalarının tepesinde “loş bir ışık sağlayan küçük birer pencere bulunması, bu odalarda küçük cerrahi işlemlerin ve katarakt ameliyatlarının yapıldığını” düşündürmektedir (Köker, 1991b).

Şifahaneden bimarhaneye dar bir koridordan gidilmekte ve sağlı sollu toplamda 18 hücre bulunmaktadır. Hasta odalarının duvarlarında yer alan karşılıklı delikler, dönemde uygulanan musiki ve telkin tedavisi için tasarlandığını düşündürmektedir. Bu delikler, odalardaki sesin yayılmasını sağlayarak hastalara rahatlatıcı ve iyileştirici müzik veya telkinlerin iletilmesine olanak tanımış olabilir. Köker’in (1991b) ifadesine göre, bu ses koridorları, tarihte bilinen ilk hoparlör sistemini oluşturmuştur.

Bimarhaneden kare planlı üstü örtülü hamama gidilmektedir. Yapıda, tipik Selçuklu hamam penceresi olarak bilinen dört yuvarlak pencere bulunmaktadır. Ayrıca, hamam sularının atılması için etkili bir kanalizasyon sistemi de kurulmuştur (Köker, 1991b). Bu detaylar, Gevher Nesibe Darüşşifasının mimari tasarımının ve sağlık hizmetlerinin detaylarının incelenmesinde önemli bir rol oynamakta ve Selçuklu döneminin hijyen ve altyapı çalışmalarına dair sağlam bir kanıt sunmaktadır.

Darüşşifada eğitim iki temel kısımda sağlanmıştır. İlk kısımda, “darul’ilim” olarak adlandırılan dersler “matematik, astronomi, fizik, dilbilgisi, felsefe ve tıp” gibi alanları içermekte; ikinci kısımda ise İslami ilimler öğretilmektedir. Tedavi yöntemlerinde, dönemin etkisinde kalarak, Bilge Biruni ve İbn Sina gibi bilim insanlarının önerileri dikkate alınmıştır (Tekiner, 2006). Dönemin büyük hekimlerinin reçetelerine göre ilaçlar hazırlanırken, hasta başı eğitimlerinin de düzenlendiği kaynaklarda belirtilmektedir (Köker, 1991b). Arşiv kayıtlarına göre, darüşşifa 1900’lü yılların başlarına kadar hizmet vermeye devam etmiştir (Koyuncu, 2002).

Görülmektedir ki, darüşşifa hem tıbbî eğitim hem de hasta tedavisi alanında önemli bir rol oynamıştır. Çeşitli disiplinlerden uzmanlar tarafından sunulan eğitim ve tedavi hizmetleri, o dönemdeki sosyal hizmetlerin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Anadolu’nun ilk tıp merkezi olarak kabul edilen Gevher Nesibe Tıp Medresesi, Ebubekir, Sadreddin Konevi, Ekmeleddin en-Nahcivan, Abdülatif el-Bağdadi, Gazanferi, Ali Şinasî, Ebu Salim İbni Kübra, Yakubi, Şücauddin Ali Bin Ebu Tahir, Seyit Samet gibi birçok hekime ev sahipliği yapmıştır (Sarı, 2010; Sarı ve Erke, 2002).

Razi, melankolik hastaların müzikle tedavi edilmesi gerektiğini savunmuş, Farabi ise müzikteki makamların insan ruhlarına etkisini incelemiştir. Selçuklu döneminde, dönemin ünlü isimlerinin tavsiyelerine önem verildiği görülmektedir. Gevher Nesibe Darüşşifasının iç mimarisinin incelenmesi, müzikle tedaviye uygun olduğunu ve bu yöntemin kullanıldığını öne sürmektedir (Tekiner, 2006; Erer ve Atıcı, 2010, s. 30).

İbn Sina, “Kitabü’ş Şifa” adlı eserinde hastalıkların tedavisinde zihinsel ve ruhsal güçlerin güçlendirilmesinin en etkili yöntemlerden biri olduğunu savunur. Ona göre, hastaların hastalıkla daha etkili bir şekilde mücadele edebilmeleri için cesaretlendirilmeleri, moral kazandırılmaları, uygun müzik dinletilmeleri ve sevdikleriyle bir araya getirilmeleri gereklidir. Râzi, melankolik hastaların tedavisinde müziğin önemine dikkat çekmiş ve müziğin bu hastalar üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamıştır. Farabi ise “Kitab el Musıki el Kebir” adlı eserinde, müziğin farklı makamlarının insan ruhu üzerindeki etkilerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Farabi, çeşitli makamların insan ruhunu farklı şekillerde etkileyebileceğini; bazı makamların neşe verdiğini, bazı makamların sonsuzluk hissi uyandırdığını, bazı makamların korku hissi yarattığını ve bazı makamların rahatlık sağladığını belirtmiştir. Ayrıca, hangi makamın hangi zaman diliminde etkili olduğunu da ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

Selçuklular döneminde bu bilgilerin önemli şahsiyetler tarafından değerlendirildiği görülmektedir (Hayırlıdağ, 2021, s. 228). Darüşşifanın müzikle tedavi yöntemlerine olanak tanınması, o dönemdeki sağlık hizmetlerinin sosyal boyutunu da vurgu yapmaktadır. Hastaların fiziksel sağlığının yanı sıra ruhsal ve duygusal iyilik hallerine de odaklanılması, manevi sosyal hizmetlerin önemli bir unsuru olarak görülebilir.

Gevher Nesibe Darüşşifası, tıp eğitimi sunan bir medrese ve bir hastane kompleksi olarak öne çıkmakta ve dünya çapında bir örnek teşkil etmektedir. Anadolu'da Selçuklular tarafından inşa edilen ilk sağlık kuruluşu olması ve günümüzde gerçekleştirilen

restore çalışmalarıyla bile orijinal yapısını koruması, bu eserin önemini arttırmaktadır.

Gevher Nesibe Darüşşıfası en son teknolojileri kullanmış, hastalıklara en uygun reçeteler hazırlanmış, katarakt ameliyatları yapılmış, ruh sağlığında müzik ve su tedavisi uygulanmıştır. Anlaşılmaktadır ki hasta ayırımı gözetmeden, insana değer veren ve iyilik halini önemseyen bir sosyal hizmet yaklaşımı uygulanmıştır. Tüm bu bilgiler, bölgedeki sağlık teşkilatının geçmişinin daha iyi anlaşılması ve dünya tarihiyle karşılaştırılarak olumlu etkileşimlerin oluşturulması açısından önemlidir. Bununla birlikte, Gevher Nesibe Darüşşıfası gibi tarihi yapılar, kadınların toplumsal ve sağlık alanındaki rollerinin anlaşılması açısından da büyük öneme sahiptir. Gevher Nesibe Hatun'un liderliğindeki darüşşıfanın kuruluşu, kadınların tıp alanında ve sosyal hizmetlerdeki etkili rolünü vurgulamıştır. Bu tür kadın liderlik örnekleri, tarihi yapılar aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konularında farkındalık yaratmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, geçmişteki kadınların katkılarına dair daha fazla bilgi edinmek ve bu bilgileri günümüzdeki toplumsal dinamiklerle bağlantı kurarak değerlendirmek önemlidir.

On nc yüzyılın başlarında, Anadolu Selçuklu başkenti Konya veya Sivas gibi şehirlerde dahi Kayseri'deki sağlık ve eğitim kompleksine benzeyen bir yapı bulunmamaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan bu sağlık ve eğitim yapısı, Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından kurulan medrese eğitim sisteminin Anadolu'daki şahidi olmuştur (antay, 2006, s. 13). Anadolu Selçuklu dönemi eğitim sisteminde teorik ve pratik bilgilerin bir

arada uygulandığı, usta-çırak yönteminin kullanılarak hekim yetiştirildiği ilk sosyal hizmet birimi olmuştur.

Selçuklu darüşşifaları, diğer İslam ülkelerindeki darüşşifalar gibi zengin, fakir, din, dil ve ırk ayrımı yapmadan hastaları tedavi etmiştir. Hastane hizmetleri ücretsiz ve hastalara ilaçlar ve yiyecekler bedelsiz sağlanmıştır. Darüşşifaların vakfiyelerinden, ayaktan ve yatarak tedavilerin yanı sıra belirli günlerde poliklinik hizmetleri sunulduğu ve hastalara gerekli ilaçların ücretsiz olarak verildiği görülmüştür. Bu uygulamalar, Selçuklu döneminde sağlık hizmetlerinde sosyalizasyonun ilk örneklerini yaşarken, sağlık hizmetlerinde eşitlikçi politikalarla herkesin sağlık bakımından eşit şekilde yararlanmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2013, s. 40-43).

Gevher Nesibe Darüşşifası, Anadolu'nun en eski Selçuklu darüşşifası olması açısından önemlidir ve Anadolu-Türk mimarisinin yanı sıra koruyucu, önleyici ve iyileştirici sosyal hizmetler bakımından da ayrı bir değere sahiptir.

Divriği Turan Melek Darüşşifası (1228-1229)

Anadolu Selçuklu döneminden günümüze ulaşan darüşşifalardan bazılarında kitabeler bulunmakta ve bu kitabelerde yapıların yapımını ve mimarlarını belirten bilgiler sunulmaktadır. Divriği Turan Melek Darüşşifası da bu yapılardan biridir. Sivas'a bağlı Divriği ilçe merkezinde bulunan cami ve külliye, erken dönem taş işçiliğinin en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1241 yılında Tiflisli Ahmet Usta tarafından inşa edilen caminin abanoz minberi özel bir mimari yapıdadır (Akpınar, 2007, s. 87).

Turan Melek Darüşşifasının darüşşifa kısmı, 1228 yılında, Erzincan Beyi Fahrettin Behram Şah'ın kızı Turan Melek Sultan tarafından yaptırılmıştır. Darüşşifanın “Şifahane Taç Kapısı, Kuzey Taç Kapısı, Batı Taç Kapısı ve Şah Mahfili Taç Kapısı” olmak üzere dört kapısı vardır. Her kapı, birbirinden farklı ve görkemli bir şekilde tasarlanmıştır.

Divriği Ulu Camii'nin her köşesi, etkileyici bir mimaridedir. Divriği Ulu Camii'nin kapısında yaklaşık 250-300 adet sekizgen yıldız motifi bulunur ve bu motiflerin hiçbirisi tekrarlanmaz. Eserin geneline baktığımızda da aynı prensibin geçerli olduğunu, motif ve şekillerin zenginliği ile simetri ve asimetri arasında belirli bir denge sağlandığını görülür. Kapının sağ tarafındaki motifler sol tarafta tekrarlanmaz. Binlerce motifin her birinin farklı olması, kâinattaki varlıkların tekligini sembolize eder. Baş mimarın, “Allah birdir” düşüncesinden esinlenerek motifleri tekrar ettirmediği düşünülmektedir. Bu kapı, aynı zamanda üç boyutlu taş işlemeciliğinin önemli bir örneğidir. Cennet Kapısı'ndaki dev lotus yaprağı, 800 yıl önce şaşırtıcı bir biçimde üç boyutlu olarak işlenmiştir. Kapının üzerindeki motifler cenneti temsil ederken, altında ateş yanan kazanlar cehennemi temsil eder ve devam eden sütunlar üzerinde motif veya işleme olmaması, kötülüğe yer verilmediğini vurgular. Bu, insanların cennetin güzelliklerini hak etmesi gerektiği mesajını iletmeyi amaçlamaktadır (Güneş, 2013, s. 81-82)

Bu sanatsal ve mimari detaylar, sosyal hizmetlerin bireylere ve topluma sunduğu değerlere ışık tutmaktadır. Her bireyin ve topluluğun benzersiz olduğunu kabul etmek, onlara özel, saygılı ve adil hizmetler sunmak, sosyal hizmetlerin temel amaçları

arasındadır. Mimari eserlerin ifade ettiği birlik, tekillik ve iyilik temaları, sosyal hizmetlere de rehberlik etmektedir.

Tarihi eserin batı yamacındaki camiye giriş sağlayan taç kapıda, ikinci namazı vaktinde güneşin etkisiyle yaklaşık 4 metre uzunluğunda bir “namaz kılan insan silueti” belirmektedir ve bu durum ziyaretçilerin büyük ilgisini çekmektedir. Bu eşsiz görsel deneyimi görmek isteyen ziyaretçiler, ziyaret saatlerini özellikle ikinci namazı vaktine getirmeye çalışmaktadır. Uzun yıllar fark edilmeyen bu siluet, 2005 yılında bir turistin çektiği fotoğraf sayesinde keşfedilmiş ve bu keşif uluslararası alanda geniş yankı uyandırmıştır. Şehre gelen yerli ve yabancı turistler, güneşin taç kapıya vurmasıyla ortaya çıkan bu gölgeyle fotoğraf çekirtmeyi gelenek haline getirmiştir.

Anadolu’da müzikle tedavinin uygulandığı merkezlerden biri olan İslam mimarisinin bu başyapıtı, benzersiz özelliklere sahiptir (whc.unesco.org). Evliya Çelebi’nin, “*Üstad-ı mermer bu camiye öyle emek sarf edip, kapı ve duvarları öyle nakış bukalemun eylemiş ki, methinde diller kısır, kalem kırıktır*” ifadesini kullandığı, “*Görmeden Ölmeyin*” sloganıyla tanıtılan ve 1985 yılında UNESCO’nun “Dünya Kültür Mirası” listesinde ilk üçe girmiştir (Erer ve Atıcı, 2010, s. 31). “UNESCO’nun Dünya Kültür Mirası listesine alınmış, insan yapısı ilk İslâm eseridir” (<http://www.divrigi.gov.tr/divrigi-ulu-camii>).

Anadolu Selçuklu medrese mimarîsinin ilk örnekleri arasında görülen kubbeli medrese şeması, Anadolu Selçuklu darüşşifa mimarîsinde uygulanmış ve bu uygulama tek örnek olarak kalmıştır. Dört kapısındaki taş oyma sanatı ve Darüşşifa ile Camii’nin yan yana bulunması, eseri benzersiz kılmaktadır. Ayrıca,

UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alması, yapının önemini ve değerini uluslararası düzeyde tescillemiştir. Divriği Turan Melek Külliyesi, Divriği Turan Melek Külliyesi, 1985 yılında UNESCO tarafından “Korunması Gerekli Dünya Mirası” listesine alınarak korunması gereken önemli yapılar arasında yerini almıştır. Bu özellikler, Divriği Ulu Camii ve Şifahanesini mimari ve kültürel açıdan çok özel bir yapı haline getirmektedir.

Bilim ve sanat tarihinin bu muhteşem eseri hakkında halk arasında bir efsane de anlatılmaktadır:

“Söylentiye göre, çaresiz bir hastalığa yakalanan Turan Melek, bir gece rüyasında aksakallı bir ihtiyar görür. İhtiyar, hanım sultana, ‘Beni Divriği’de bul’ der. Sabah olduğunda Turan Melek, rüyasını kocası Ahmet Şah'a anlatır ve birlikte Divriği'ye giderler. Orada, ihtiyarı bir kulübede ilaç hazırlarken bulurlar. İhtiyarın hazırladığı ilacı içen Turan Melek birkaç gün içinde iyileşir. Bu duruma çok sevinen Ahmet Şah, Divriği'ye Ulu Camii'yi, Turan Melek Sultan ise Darüşşifayı yaptırmaya karar verir. Turan Melek, tedavisinde kullanılan otların, çiçeklerin ve meyvelerin resimlerini yapı topluluğunun kapılarına oydurur, böylece kapılar adeta taştan birer tıp kitabı haline gelir.”

Bir başka rivayete göre ise Melike Turan Melek, Erzincan hükümdarı Alaeddin Davud Şah döneminin bilgin hekimi Abdüllatif ile dostluk kurmuştur. Hekim Abdüllatif'in 1225 yılında Divriği'de yapılacak olan Darüşşifanın projeleri hakkında görüş bildirmek üzere Divriği'ye uğradığı da söylenmektedir (Ülgen, 1962). Selçuklu Sultanı Birinci Alâeddin Keykubad zamanında yaptırılan bu yapı topluluğunun mimarı Ahlatlı Muris oğlu Hürrem Şah'tır (Bayat, 2002, s. 33-35; Cantay, 1992; Yüksel, 2006).

Bu efsaneler ve rivayetler, tarihi yapıların arkasındaki insani ve kültürel bağları ortaya koyarken, aynı zamanda sosyal hizmetlerin toplumsal bağlamda ne kadar önemli olduğunu da vurgular. Tıpkı efsanelerin nesilden nesile aktarılarak toplumsal hafızayı şekillendirmesi gibi, sosyal hizmetler de bireylerin ve toplumların yaşamlarında kalıcı ve olumlu izler bırakmaktadır.

Amasya Amber bin Abdullah Darüşşifası (1308-1309)

Amasya Amber bin Abdullah Darüşşifası, 1308-1309 yıllarında inşa edilmiştir. Arapça kitabesinde, Meliket-ül Kebir İldus Hatun'un adı açıkça belirtilen darüşşifa, İlhanlı Hakanı Sultan Olcayto Hüdavendi'nin eşi İldus Hatun adına inşa ettirilmiştir. Bu yapı, “İldus Hatun'un kölesi Abdullah oğlu Amber ve Anadolu emiri Ahmet Bey” yaptırdığı bilinmektedir (Bayat, 2002; Atalar, 1981). Kapının üzerindeki kuşak yazısında, özetle “Bu mübarek darüşşifa, Sultan Olcayto Mehmed ve eşi İldus Hatun döneminde, 1308 tarihinde Amber bin Abdullah tarafından yaptırıldığı” kaydı bulunmaktadır (Sabuncuoğlu, 1992).

Bu darüşşifa, Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli sağlık ve eğitim merkezlerinden biri olarak Amasya'da hizmet veren bu yapı, mimari özellikleriyle tarihi bir öneme sahiptir.

Darüşşifa, dönemin ileri tıp bilgilerini uygulayan ve öğreten bir merkez olarak faaliyet göstermiştir. Burası, hastaların tedavi edildiği ve aynı zamanda tıp eğitiminin verildiği bir yerdi. Bu tür yapılar, dönemin sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir yere sahipti, çünkü sağlık hizmetlerinin yanı sıra bilimsel bilginin yayılmasına da katkıda bulunuyordu.

Amber bin Abdullah Darüşşifasının mimarisi, dönemin Selçuklu mimarisinin karakteristik özelliklerini taşır. Kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilen yapı, zarif taş işçiliği ve süslemeleriyle dikkat çeker. Darüşşifa, aynı zamanda içinde bulunduğu bölgenin tarihi ve kültürel dokusunu yansıtır.

Bu tür yapılar, sadece birer sağlık merkezi olmanın ötesinde, o dönemin tıbbi bilgi birikimini, toplumsal yapısını ve kültürel değerlerini de günümüze taşıyan önemli tarihi eserlerdir. Amber bin Abdullah Darüşşifası da bu bağlamda değerlendirildiğinde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sağlık hizmetleri ve eğitim alanındaki gelişmişliğini ve toplumun sağlık alanına verdiği önemi göstermektedir.

Kadınlar tarafından yaptırılan büyük veya küçük boyutlu tüm yapıların incelendiğinde, genellikle mimari biçimlemenin ve malzeme-teknik özelliklerinin Selçuklu Dönemi'nin erkek banilerinin yapılarına benzer özellikler taşıdığını göstermektedir. Ancak, süsleme konusunda kadın banilerin yapılarında, dönemin diğer yapılarının çoğundan daha yoğun ve zengin süslemelerin olduğu dikkat çekmektedir (Çıkla, 2007). Kadınların inşa ettirdiği veya onarttığı yapılar, biçimsel ve işlevsel özellikleri bakımından dönemin genel üslubuna fazla bir yenilik katmamıştır. Ancak, süsleme anlayışında farklı bir boyut sunmuştur. Bu nedenle, özellikle estetik açıdan kadın yapılarının daha etkileyici ve gösterişli olduğu söylenebilir (Sümertaş, 2019).

Anadolu'da Selçuklu kadınları tarafından başlatılan bu kültürel hareket, sonrasında Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiş; Osmanlı Sultanlarının vakıfları ve Türkiye'deki hayır

kurumları arasında insanların birbirleriyle yarıştığı bir ülke haline gelmiştir.

Sonuç

Selçuklu döneminde başlayan darüşşifa yapılarından günümüze ulaşan örnekler, her biri önemli sanat ve mimarlık eseri olarak kabul edilmiştir. Bu yapıların genel olarak eyvanlı-avlulu veya kubbeli eyvanlı plan şemasıyla inşa edildiği görülmektedir. Darüşşifalar, teorik ve pratik tıp eğitiminin gerçekleştirildiği yerler olarak işlev görmüşlerdir. Bazı durumlarda, hastalara hizmetin yanı sıra hekim yetiştirmek amacıyla darüşşifaların eyvanlı avlulu çifte medrese şemasında inşa edildiği görülmektedir. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi gibi örneklerde olduğu gibi, Anadolu'da Selçuklu dönemi darüşşifaları yüzyıllar boyunca fonksiyonlarını sürdürmüş ve Osmanlı döneminde de önemli rol oynamışlardır. Osmanlı dönemi, mevcut Anadolu Selçuklu dönemi darüşşifalarının işlevlerini sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda eğitimi devlet politikası olarak benimsemiş ve yeni darüşşifaların kurulmasına da öncülük etmiştir.

Kadınlar tarafından kurulan darüşşifalar, sadece sağlık hizmeti sunmakla kalmamış, aynı zamanda ihtiyaç sahibi insanlara ve topluma yardımcı olacak sosyal hizmetler sunmuştur. Bu darüşşifalar, hastalara tıbbi bakımın yanı sıra barınma, yeme-içme ve psikolojik destek gibi koruyucu, önleyici, iyileştirici sosyal hizmetler de sağlamıştır. Selçuklu kadınlarının bu tür kuruluşları desteklemesi, toplumdaki yardıma ihtiyacı olan bireylerin ve ailelerin yaşamlarını iyileştirmek için önemli bir adım olmuştur.

Darüşşifaların kurulmasıyla Selçuklularda kadınlar, toplumdaki ihtiyaçları görmüş ve bu ihtiyaçları karşılamak için

girişimlerde bulunmuştur. Bu, kadınların sosyal hizmet alanında erken dönemde aktif bir rol oynamaya başladığını göstermektedir. Ayrıca, darüşşifaların kurulmasıyla kadınlar, toplumun refahına katkı sağlama ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik adım atmıştır. Bu bağlamda, kadınlar tarafından kurulan darüşşifalar, sosyal hizmetlerin gelişimine ve toplumda daha iyi bir yaşam standardının oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

Darüşşifalar gibi vakıf müesseseleri, topluma ücretsiz sağlık hizmeti sunarak sosyal bir rol üstlenmişlerdir. Bu kurumlar, sağlık hizmetlerinde herhangi bir ayırım yapmaksızın eşitlikçi politikalar izlemiş ve toplumun geniş kesimlerine hizmet sağlamışlardır. Sosyal devlet anlayışı ve sosyal hizmetlerin ortaya çıkışı, toplumun ihtiyaçlarının artması ve insanların sorunlarının artmasıyla birlikte bir arayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Selçuklu döneminde kadınlar tarafından kurulan darüşşifalar, sosyal yardım kurumları olarak nitelendirilen hastanelerdir ve en önemli özellikleri, bu hastanelerde hastaların tıbbi bakım ve tedavilerinin ücretsiz olarak sunulmasıdır. Bu bakımdan, darüşşifalar özellikle hastalara sağlanan ücretsiz sağlık hizmetleriyle dikkat çekerken, genel olarak tüm vakıf eserleri içerisinde sosyal devlet anlayışının bir tür öncüsü olarak değerlendirilebilir.

Tüm bilgiler ışığında, kadınların kurduğu bu darüşşifalar bu coğrafyadaki sağlık teşkilatının tarihî kökenlerinin anlaşılması bu bilgilerin dünya tarihiyle karşılaştırılarak olumlu etkileşimlerin oluşturulması ve kadının Selçuklu vakıf sistemindeki rolünü sosyal hizmet perspektifinden bakılması açısından son derece değerlidir. Bu çalışma, Selçuklularda vakıf müessesinin kavranması ve on

üçüncü yüzyıldan günümüze miras kalan yapılar kadınların kurduğu darüşşifalar hakkında bilgilerin gözden geçirilmesi amacıyla tarihe bir not düşme gayretindedir. Özellikle Gevher Nesibe Darüşşifası gibi günümüze ulaşabilmiş eserlerin incelenmesinde sanat tarihi, mimarlık tarihi ve tıp tarihi disiplinlerinin katkıları büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Acıduman, A. (2010). Darüşşifalar bağlamında kitabeler, vakıf kayıtları ve tıp tarihi açısından önemleri-Anadolu Selçuklu darüşşifaları özelinde. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 63(1), 9-15.

Akpınar, E. (2007). Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi'ndeki yeri ve yeni bir aday önerisi, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), s. 81-106.

Altıntaş, A. (2012). Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda tıp ve darüşşifalar, Anadolu ve Osmanlı şefkat abideleri şifahaneler A. Kılıç (Ed.), s. 61-64. İstanbul: Diasan Basım.

Atalar M. (1981). Osmanlı padişahları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 425-461.

Bayat A. H. (2003). *Tıp Tarihi*. İzmir: Sade Matbaa.

Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi.

Cantay, G. (1998). *Kadın baniler ve darüşşifalar*. N. Yıldırım (Ed.). İstanbul: Sağlık Alanında Türk Kadını.

Çantay, G. (2006), *Gıyaseddin Keyhüsrev ve Tıp Medresesi ve Gevher Nesibe Darüşşifası'nın yeniden değerlendirmesi*, IX Türk Tıp Tarihi Kongresi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çıkla Bölükbaşı, A. (2007). Erken Osmanlı Devleti'nde kadınların mimari alandaki hamiliği: (1299-1512). *Sanat Tarihi Yıllığı*, (19), 73-90.

Dündar, M., Emekli, R., & Şener, E. (2019). Anadolu'daki tıbbın doğuşu, dünyadaki ilk tıp okulu olarak Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası. *Bilimname*, 39, 79-103.

Erer, S., & Atıcı, E. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda müzikle tedavi yapılan hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36(1), 29-32.

Güneş, A. (2013). Bir eserin mimarisini göstergebilimsel bir yaklaşımla okuma ya da mimari göstergebilim: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifahanesi. *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 3(2), 74-86.

Hajdu, S. I. (2011). A Note from history: Landmarks in history of cancer. *Cancer*, 117(5): 1097-1102.

Hayırlıdağ, M. (2021). Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 10, Doi: 219-232. 10.46250/kulturder.970321

Kadıoğlu, F. G. & Kadıoğlu, S. (2011). Adı darüşşifalara ad olan kadınlar. *Lokman Hekim*, 1(1), 1-7.

Kılıç, A. (2008). *Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi*. İstanbul: Medicalpark Hastanesi Kültür Hizmetleri.

Koyuncu, S. (2002). *Anadolu Selçuklu dönemi Türk kültür hayatı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köker, A. H. (1991). *Gevher Nesibe tıbbiyesinde çalışan hekimler ve müderrisler*. Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi. Kayseri.

Köker, A. H. (1991a). *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü.

Köker, A. H. (1991b). *Selçuklular devrinde kültür ve medeniyet*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü.

Kutlu, M. (2017). Kayseri Çifte Medrese’de Gevher Nesibe Darüşşifası’nın konumu üzerine bir değerlendirme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 26(2): 363-377.

Sabuncuoğlu, Ş. (1992). *Cerrahiyetü’l haniyye*. İ. Uzel (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sarı, N. (2010). Tarihi Sağlık Kurumlarımız Darüşşifalar. İstanbul: Acar Basım.

Sarı, N. & Erke, Ü. (ed.) (2002). *Ülker Erke'nin Yorumu ve Fırçasıyla Türkiye'de Tarihi Sağlık Kurumları*, ISHM. İstanbul: Nobel Tıp.

Sümertaş, F. M. (2008). Women and power: female patrons of architecture in 16th and 17th century İstanbul. *Edinburgh Architecture Research*, 31, 83-89.

Tekiner, H. (2006). *Gevher Nesibe Darüşşifası, orta çağda öncü bir tıp kurumu*. TEB 12. KAysaeri: Bölge Kayseri Ecza Odası.

Ülgen, A. S. (1962). Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası. *Vakıflar Dergisi*, 5, 93-98.

Yılmaz, S. (2013). The prominent health institutions (Darü's-sıfas) and their functions in Anatolia from Turkic Conquest the Ottoman Era. Ankara: Bilkent University.

Yinanç, R. (1984). Kayseri ve Sivas darüşşifalarının vakıfları. *Belleten*, 48, 299-307.

Yüksel H. (2006). Anadolu Selçukluları ve Beylikleri dönemi uygarlığı. I. A. Yaşar (Ed.), *Anadolu Selçuklularında vakıflar* içinde. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

BÖLÜM V

Sosyal Hizmet Teorisinde Sistemik Bakış Açısı: Gelişimi, Temel Bileşenleri ve Eleştirel Bir Değerlendirme

Aybike Betül MARAL¹
Senemhan YILMAZ²
Sevgi TIKTAŞ³

Giriş

Sistem Teorisinin Temel Bileşenleri ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet mesleği, bireysel sorunlarla baş etmeyi ve bireyin bu sorunları çözebilmesini sağlayacak gücünü keşfetmesini içeren mikro odağıyla birlikte bu hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak ve bireyin işlevselliğini teşvik edecek duyarlı bir çevrenin önemine vurgu yapan mezzo ve makro uygulamayı da içine alan bir çerçeve sunmaktadır. Sosyal hizmet disiplininin bireyin içinde bulunduğu

¹ Research Assistant, İzmir Kâtip Çelebi University, Department of Social Work, aybikebetul.maral@ikc.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3194-9115

² Research Assistant, İzmir Kâtip Çelebi University, Department of Social Work, senemhan.yilmaz@ikc.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3637-3293

³Research Assistant, İzmir Kâtip Çelebi University, Department of Social Work, sevgi.tiktas@ikc.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4238-0721

evre zerine yaptığı bu vurgu gereğı sosyal çalışmacılar bireyi çevresi içinde, tüm etkileşimleri ile ele alan sistemik bir bakış açısı benimsemektedir. Bu sistemik bakış açısının teorik dayanakları ise genel sistemler teorisi ve ekolojik sistem yaklaşımına dayanmaktadır (Crawford, 2020; Drover ve Shragge, 1977). Bu yaklaşımlara göre sosyal hizmet uygulamasının odağı insanlar ve kaynak sistemler arasındaki etkileşim ve bağlantılar ile birey ve sistem işlevselliğinde karşı karşıya kalınan sorunlardır (Evans, 1976). Bireyin içinde bulunduğu bağlamda değerlendirilmesi ve davranış ile sosyal evre arasındaki karmaşık ilişkinin anlamlandırılması konusunda sistem yaklaşımının diğer birçok disipline olduğu gibi sosyal hizmete de önemli katkılar sağladığı bilinmektedir (Gitterman vd., 2013).

Temeli Ludvig von Bertalanffy tarafından atılan sistem teorisi esasen karmaşık parçaların bir araya gelerek bu parçaların toplamından daha büyük bir bütün oluşturduğuna vurgu yapmaktadır (Teater, 2015). Yaklaşımın odak noktası ise bu parçaların birbiriyle etkileşimidir (Vickery, 1974). Sistemik düşüncenin çıkış noktası biyoloji disiplini olmakla birlikte hemen hemen tüm disiplinlerin mesleki uygulamalarında kullanılmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin disiplinler gövdesinde her zaman var olan sistemik düşüncenin uygulama alanında kendini göstermesi ise ancak 1960’lardaki paradigma değişimi sonrasında gerçekleşmiştir (Teater, 2015; Payne, 2014). Sistem yaklaşımın gündeme gelmesiyle sosyal problemler müracaatçının bireysel özellikleri veya psikolojik sorunlarından ziyade müracaatçı-evre etkileşimine atfedilmiştir (Payne, 2014). Bu zamana kadar uygulama sahasında hakim olan bireycilik temelli determinizmin etkisiyle oluşmuş “mracaatıyı suçlayıcı” ve yalnızca sorun çözme odaklı tedavi yaklaşımı ile; bireysel sorunları oluşturan sosyokültürel, siyasal ve

ekonomik üst yapıların değişmesini öngören reform yaklaşımının birlikte kullanıldığı bir müdahale çerçevesi inşa edilmiştir (Pincus ve Minahan, 2021). Sistem yaklaşımı çerçevesinde sosyal hizmet mesleği insana biliş ve davranıştan ibaret bireysel varlıklar olarak değil örgütsel, kültürel, çevresel ilişkileri ile birlikte bir bütün olarak bakmaya başlamıştır. Uygulayıcıya çok yönlü bir bakış açısı sunan ve sosyal hizmetin meta teorilerinden biri olan sistem yaklaşımı esasen bir müdahale uygulama teorisi olmayıp planlı değişim sürecinin değerlendirme aşamasında kullanılan bir analiz yaklaşımı ve uygulama için bir çerçevedir (Teater, 2015). Bu çerçeve, değerlendirme aşamasında uzmanın tüm sistemler arasındaki etkileşimi inceleyerek gerekli değişim için hangi sistem veya alt sistemin müdahaleye gereksinim duyduğuna karar verebilmesini sağlamaktadır. Ancak etkili müdahale için sistemlerin kendi içlerinde ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin iyi analiz edilebilmesi gerekmektedir. Bunun için sistemlerin kendilerine has karakteristikleri iyi bilinmelidir.

Bir sistem kendini kuşatan hep bir üst sistem ile ilişkilidir ve bir üst sistem de kendini kuşatan daha büyük bir üst sistemle ilişkilidir. Sistem içindeki her unsur birbiriyle karşılıklı etkileşim içindedir ve sistemin en ufak bir noktasına yapılan müdahale tüm sistemi etkilemektedir. Sistemler içindeki unsurlarla birlikte süreklilik göstermek için bir enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Sistemin en küçük unsuru ile en büyük unsuru arasındaki ilişkiyel bağ mutlaksa bu enerji döngüsü sonsuza kadar devam etmektedir. Çevreleri ile etkileşim halinde olan sistemler açık sistemlerdir. Bu sistemler çevreden etkilenirler ve çevreyi etkilerler. Açık sistemin iki boyutu vardır. Bunlardan biri yeni bilgi girişine izin vermek yani çevreye açık olmaktır. Diğer unsur ise bilginin sistem içerisinde

dolaşımına izin vermektir yani kendi içinde açık sınırlara sahip olmasıdır. Kapalı sistemler ise çevreleriyle etkileşime girmezler ve çevrelerinden de etkilenmezler. Bunun sağlanabilmesi için ise her sistem kendini diğerinden ayıran bir sınıra sahiptir. Geçirgen sınıra sahip olan sistemler bilgi geçişine izin verirken geçirgen olmayanlar buna izin vermezler. Bununla beraber, her sistem dengeye sahiptir. Sistemin sabit bir içsel durum yaratması ve yeni bilgi girişi olduğunda bu durumu sürdürmesi olarak ifade edilebilen denge sistemin temel doğasını sürdürmesini sağlamaktadır. Sistemin dengede olmadığı durumlarda çevreden gelen cevapların sistemde olumlu bir büyüme veya gelişim gerçekleştiremediği durum ise eşitsizlik olarak adlandırılır. Toplanamazlık ise bütünün sistemin parçalarından daha büyük olduğu fikridir. Bu kavram, her bir alt sistemin kendine içkin özellikleri ve sistemik dengesinin olması bakımından sistemi oluşturan parçalardan farklı var oluşlarına vurgu yapmaktadır. Entropy, sistemlerin dışarıdan girdi almadığı durumda tükenmesi ve çökmesi olarak ifade edilmektedir. Karşılıklılık, sistemin bir parçasının değişmesi halinde tüm parçaların değişeceği fikridir. Karşılıklılığın sonucu olarak sistemler eş sonsululuk veya çok sonsululuk sergileyebilirler. Eş sonsululuk, farklı yollarla aynı sonuca ulaşmayı, çok sonsululuk ise benzer nedenlerin farklı sonuçlara neden olmasını ifade etmektedir. Bu nedenle iki farklı sistem aynı amaca ulaşmaya çalışırken dışarıdan gelen uyarana farklı şekillerde tepki verebilirler. Sistem yaklaşımının tüm bu unsurları uygulamada sosyal çalışmacıya bir sistemi tam olarak değerlendirmesi için çok yönlü bir bakış açısı sunarak müdahale stratejilerinde yaratıcı olmalarına olanak sağlamaktadır (Pincus ve Minahan, 2021; Specht ve Vickery, 2021; Payne, 2014). Ekolojik yaklaşım ise sistem teorisi ile aynı temellere dayansa da sistem yaklaşımının denge, dengeleşim

gibi kavramlarla karakterize olan mekanik dilinin eleştirilmesi sebebiyle Alex Gitterman ve Carel Germain (1976) tarafından genel sistem teorisinin bir türü olarak ele alınmıştır (Payne, 2014). Ekolojik yaklaşımın odağı çevrenin özellikleriyle birlikte bireylerin potansiyellerinin gelişimini desteklemektir (Rothery, 2001). Sosyal çalışmacılar ekolojik yaklaşımı kullanarak bireylerin olumlu yönde değişim ve gelişimleri için çevreleri ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlar (Siporin, 1980). Bu yaklaşım aynı zamanda sosyal çalışmacının bu süreçte mevcut kültür ve normların fiziksel ve sosyal çevre üzerindeki etkisinin ve çevrenin de bireyin kişisel kimliği ve yetkinliği üzerindeki etkisinin farkında olmasına olanak sağlayan bir bakış açısı sunmaktadır (Perron, 2017). Bireyin sosyal çevresi ve içinde bulunduğu bağlam çerçevesinde ele alınmadığı koşullarda bireyin mevcut sorununun kendi yetkinliği ya da yetersizliği ile ilişkilendirmesi gibi suçlayıcı bir sonucun ortaya çıkma riski söz konusudur. Ekolojik yaklaşımda sıklıkla kullanılan kavramlardan adaptasyon bireyin içinde bulunduğu toplumun değer ve normlarına uyum sağlama eğilimine, direnç bireyin sorunlarla baş etme kapasitesine, ağlar ise sistemi sürdürmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan karşılıklı destek ve sosyal destek ağlarına atıfta bulunmaktadır (Newell, 2020; Pardeck, 1988). Bu bakış açısına göre sosyal hizmet uygulamasının odağında bulunan ve strese neden olan yaşam olayları bireyin çevresel talepler ile bu talepleri içsel ve dışsal kaynakları kullanarak yönetme kapasitesi arasında dengesizlik hissettiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle dışsal baskı ve faktörlerle baş etme becerisi ve derecesi çevre kaynaklarının yeterli ve uygun olmasına bağlıdır. Bu bağlamda sosyal çalışmacı ekolojik yaklaşım ile insanların sorunlarını çözmelerine yardımcı olmak için onları içinde bulundukları çevredeki güç ve kaynaklarla birlikte

değerlendirerek yaşam stresörlerini hafifletmeyi veya kaynakların yetersiz kaldığı durumlarda yeni kaynaklar sunan ılımlı bir çevre inşasına çalışarak birey ve çevre arasındaki uyumu güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Gitterman ve Germain, 2008; Parton, 2002).

Sistem teorisi ile birlikte ekolojik sistem yaklaşımı bireyin çevresi ile ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Her iki yaklaşım da bireysel müdahaleler ile aileler, topluluklar ve diğer sosyal kuruluşları kapsayan müdahaleleri birleştirerek sosyal hizmet mesleğine sosyal sorunları anlamak için mikro-mezzo-makro ölçekte bakış açısı sunması bakımından sosyal hizmet mesleğine katkıda bulunmaktadır. Bu perspektifler uygulamada bireylerin sosyal çevrelerine uyum sağlamalarına yardım etmek için toplumsal ve bireysel faktörlerin birbirini nasıl etkilediklerine odaklanmaktadır. Ancak ekolojik yaklaşım daha çok ekoloji biliminden gelmektedir ve organizmaların çevreleri ile etkileşimleri ve bağılılıkları üzerine çalışmaktadır. Doğal çevrede sürdürülebilirliğin sağlanması ve yeşil politika meseleleri üzerine vurgu yapsa da esasen doğal çevreden ziyade toplumsal konularla ilgilenmektedir. Daha önce belirtilmiş olduğu gibi ekolojik yaklaşım Alex Gitterman ve Carel Germain adlı iki sosyal çalışmacı tarafından 70'lerin sonu 80'lerin başında genel sistem teorisinin bir türü olarak ele alınmıştır ve sosyal hizmette kullanılmaya başlanmıştır (Gitterman ve Germain, 2008). Sistem yaklaşımı ise sosyal hizmet mesleğinin iki temel hedefini dengeleyerek insan yaşamında işlev gören psikolojik faktörlerin yanı sıra sosyal faktörleri de kapsadığından mesleki uygulama için oldukça işlevsel bir yaklaşım olarak görülmektedir (Teater, 2015). Sağlık bakımındaki klinik psikoloji ve danışmanlık alanlarındaki uygulamacılar ile karşılaştırıldığında sosyal çalışmacı bireyleri aile

ve sosyal çevresi içinde bir bütün olarak ele alırken diğer bireyler ve gruplar ile karşılıklı bağlarına vurgu yapmaktadır (Payne, 2014). Sistem yaklaşımında temel hedef sistemin devamlılığıdır (Hill, 1971). Ekolojik sistem yaklaşımı ise uyum kavramına odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre her birey içinde bulunduğu çevreye uyum sağlama eğilimindedir ve uygulayıcı bireyin bu uyum sürecini teşvik etmektedir (Perron, 2017).

Sistem Teorilerinin Tarihsel Gelişimi

Sistem teorisinin temelleri Ludvig von Bertalanffy tarafından atılmıştır. Bertalanffy karmaşık parçaların bir araya gelerek fonksiyonlara sahip bir bütün yarattığını irdelemiştir. Genel sistem teorisinin temel fikirleri mühendislik, biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve yönetim gibi pek çok fiziksel ve sosyal bilimi etkilemiştir. Bertalanffy' e göre insan en karmaşık sistemdir. Sistem teorisini sosyal hizmete ilk kez uygulayan Hearn iken bu teoriyi uygulamaya aktarmaya dair en büyük etki Goldstein ve Pincus ve Minahan (2021) tarafından yapılan tartışma ve uygulamalarla birlikte gerçekleşmiştir. Ayrıca Specht ve Vickery (1974) özellikle İngiltere'de sistem teorisini örnek vaka çalışmalarında kullanmışlardır. Genel sistem teorilerinin sosyal hizmet mesleğindeki en büyük etkileri 1970'lerde görülmesine rağmen sağladığı yararlar Folder'ın 1976'da yayınladığı "Sosyal Hizmet ve Sistem Teorisi" adlı makalesinde en iyi şekilde açıklanmıştır. Folder (1976) genel sistem teorisinin katkılarını dört temel alanda ifade etmiştir.

1. İnsan ve toplum hakkında felsefi katkı

2. Sosyal hizmet uzmanının durumları değişik sistemlerin ilişkileri olarak değerlendirmesi açısından cesaret vermesi

3.Sosyal hizmet uzmanlarına hangi sistemin müdahale hedefinde olacağına dair karar almaları için bakış açısı kazandırmak

4.Sosyal hizmet süreçlerini açıklama yolu ile katkı sağlamak.

1970'lerin sonu 80'lerin başında Gitterman ve Germain tarafından sistem teorisine göre daha insancıl olan ekosistem yaklaşımı ilk kez ele alınmıştır (1976). Ekolojik sistem teorisine dair Siporin, Gitterman ve Germain tarafından gerçekleştirilen sonraki gelişmeler ise Amerika'da büyük etki yaratmıştır (Gitterman ve Germain, 1976; Siporin, 1980; Vickery, 1974). Amerikalı bir çocuk psikoloğu olan Bronfenbrenner ise ekolojik sistem teorisini temel alarak çocuk gelişimini ekolojik perspektiften tanımlamıştır (Perron, 2017). Politik bağlamda bakıldığında ise sistem teorisinin kullanımı 1960-70 yıllarında sosyal çalışmanın psikodinamik teorinin birey odağından çevresi içinde birey odağına döndüğü paradigma değişimi ile mesleki uygulamada yerini almıştır (Payne, 2014; Teater, 2015). Bu değişimle beraber sistemik bakış açısının bütüne ve bütünleşmeye odaklanması sosyal çalışmaya önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Yaklaşımın mesleki uygulamaya diğer bir katkısı ise 1970'lerin ortalarında sosyal çalışmaya giren aile terapisinde uygulamacıya her bir aile üyesinin bir diğerini nasıl etkilediğine dair bir anlayış sunması olarak ifade edilmektedir (Evans, 1976; Pincus ve Minahan, 2021).

Sosyal Hizmet Uygulamasında Sistem Teorilerinin Kullanımına Yönelik Bazı Eleştiriler

Sosyal hizmetteki sistem teorileri, sistemde geniş çaplı bir değişim olasılığı, istenilirliği ve kaçınılmazlığından ziyade sistemlerin kendilerini nasıl sürdüreceklerine ve uyum

sağlayacaklarına odaklanmaktadır (Parton, 2002; Vickery, 1974). Sistemik bakışın öngördüğü uyum karşısında sosyal hizmetin bireysel sorunların çözümü için toplumsal sorunların da göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulayan doğası arasında statükonun korunmasını sağlayacak bir karşıtlık söz konusudur. Bu açıdan eleştirel yaklaşım, sistem ve ekolojik sistem yaklaşımını sosyal hizmet uygulamasında kullanımının bazı eleştirel yönlerine vurgu yapmaktadır (Kettner, 1975). Burada sistem fikrinin tıkanıdığı önemli noktalardan biri insanın eninde sonunda uyum sağlayan bir varlık olduğu ve bunun bir uygulama çıktısı olarak görülebileceğidir (Payne, 2014). Bireysel bir sorun olarak ele alınacak herhangi bir problem karşısında uyumun ön plana çıktığı bir uygulama bireyin problemi yaratan üst yapıya uyum sağlamasıyla çözülmesi, problemi yaratan üst yapıların yani sorunlu statükonun korunması sonucunu doğurmaktadır. Bu kısıtlılığa çocuk koruma alanındaki uygulamalar örnek verilebilir. Türkiye’deki ebeveyn çocuk ilişkisine dair mesleki uygulamalar genellikle geleneksel toplum değerlerine dayanmaktadır; annenin çocuğa bakma yükümlülüğü vardır ve çocuğun sağlıklı büyümesi için çocuk aile içinde yetişmelidir. Bu durumda bir ailenin çocuğunu kurum bakımına vermek için başvurması durumunda yapılan incelemeler de göz önünde bulundurularak kurum bakımından ziyade öncelikli olarak çocuğun aile yanında desteklenmesini sağlamak için sosyoekonomik destek sağlanması tercih edilir. Uygulanan bu müdahale yöntemi öncelikli olarak aile sisteminin devamlılığını amaçlar ve ahlaki değerler, çocuk gelişimi ve diğer sosyal çalışma disiplinlerinin sunduğu değer ilkeleri sosyal çalışmacıya doğru bir uygulama yaptığı hissi verir. Bir diğer müdahale yöntemi ise daha muhafazakar, problem çözme temelli ve liberal paradigmaya yatkın bir sosyal hizmet siyaseti

barındırır. Bu müdahale reformcu, hümanist ve güçlendirici olmaktan ziyade konservatif, muhafazakar, reaktif ve son derece defansif, çocuğunu korumaya vermek isteyen bir ailede en ufak bir risk görüldüğünde kanıtlama ve araştırma amacı gütmeyen çocuğun kuruluş bakımına almayı içeren depo bakım yani yapılandırılmış çocuk bakımıdır. Çocuk evleri bu uygulamaya örnek olarak verilebilir. Çocuk evleri uygulamasında amaç çocuğun güvenlik ihtiyacının, ihmal ve istismara karşı korunmasının ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu iki uygulamadan aile sisteminin devamını amaçlayan ve çocuğun aile yanında desteklenmesini öngören uygulamadaki handikap çocuğun sağlıklı büyümesinin önündeki ekonomik faktörler haricinde olabilecek olumsuzlukların göz ardı edilebilme ihtimalidir. Ayrıca bu uygulamanın suistimal edilme olasılığı da uygulamacılar tarafından göz önünde bulundurulmalı ve karşı önlemler alınmalıdır. Bu unsurlar göz ardı edilerek yapılacak uyumlaştırıcı bir uygulama, tıpkı sistemin devamlılığına odaklanmanın dışarıdan bakıldığında sistemin işler görünmesi halinde nasıl işlediğinin göz ardı edilmesi gibi, aile içindeki istismarın gözden kaçırılması gibi risklere de kapı aralayabilmektedir. Kurum bakımı uygulaması ise, kurum bakımı her ne kadar aile sisteminin devamından çok çocuğun yararını gözeten yapısal bir model olarak görülse de kurum içerisinde oluşturulan sistemin devamı konusunda katı kurallara sahiptir. Örneğin çocuk evlerinde kurum bakımı altında olan bir çocuğun mevcut değer ilkelerinin gerektirdiği davranış kalıplarının dışına çıkması onun cezalandırılmasına veya bu kalıplara uyum göstermiş olan çocuklardan ayrılmasına neden olabilmektedir. Dahası, mevcut yapıya uyum sağlamaya eğilimli olan çocuklara görece daha fazla olanak sağlanarak uyuma teşvik edilirken uyum sağlayamayan

çocuklara daha az olanak sağlanmaktadır. Buradaki amaç dar bir bakış açısıyla kurumun mevcut değer sistemlerinin korunması olarak değerlendirilebilirken geniş kapsamda asıl amacın bu kurumun değer ve normlarını oluşturan ve politik olarak desteklenen toplumun belirli değer sistemlerini korumak ve teşvik etmek olduğu görülebilmektedir.

Sistem yaklaşımının çıktısı denge olduğundan aile sistemini devam ettirmeye odaklı uygulamalar enstetin fark edilmesinin önünde engel teşkil edebilmektedir. Sistem teorisi bireysel sapmaları tespit etme konusunda uygulamacıya bir bakış açısı sunmadığı gibi bunların görülebilmesi açısından da risk teşkil etmektedir (Payne, 2014). Bu nedenle etkin bir aile, grup, toplum inşasını teşvik eden bütüncül bir bakış açısı sunan sistem yaklaşımı bu tür patolojilerin anlaşılması konusunda destekleyici olmaması açısından da bir sınırlılığa sahiptir. Sistem yaklaşımı sistemin devamını esas alarak geniş çaplı değişim olasılığını, istenirliğini veya kaçınılmazlığını görmezden gelerek temel sorunların baskılanarak toplumsal değişimin engellenmesine neden olarak statükonun korunmasına neden olmaktadır. Ayrıca sistem teorilerinin sosyal değişime çabalamaktansa mevcut duruma uyuma vurgu yapması bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlisi müracaatçının uyumunu zorlayarak pasif kılınması ve böylece bireyin güçlendirilmesi ve kendi kaderini tayini gibi temel sosyal hizmet değerleri ve ilkelerinin ihlal edilmesidir. Bu iki temel kısıtlılığı dışında sistem yaklaşımı, uzmanın odak seçiminin bireysel tercihlerini yansıtması bakımından çok yönlü bir bakış açısı gerektirmesi bakımından da eleştirilmektedir (Payne, 2014). Bu açıdan uzmanın kısıtlı bilgiyle, çözüm odaklı kısa süreli yaklaşımlarla çalışması gerektiği bazı durumlarda işlevsel

olmaması, uygulamacının sistemi gereğinden fazla değerlendirerek çalışmanın odağını kaçırması gibi yaklaşımın geniş çerçevesinin uygulamada ortaya çıkardığı sorunlar bakımından da eleştirilmektedir.

KAYNAKÇA

Crawford, M. (2020). Ecological Systems theory: Exploring the development of the theoretical framework as conceived by Bronfenbrenner. *J Pub Health Issue Pract*, 4(2), 170.

Drover, G., Shragge, E. (1977). General systems theory and social work education: A critique. *Canadian Journal of Social Work Education/Revue canadienne d'éducation en service social*, 28-39.

Evans, R. (1976). Some implications of an integrated model of social work for theory and practice. *The British Journal of Social Work*, 6(2), 177-200.

Forder, A. (1976). Social work and system theory. *The British Journal of Social Work*, 6(1), 23-42.

Gitterman, A., Germain, C. B. (1976). Social work practice: A life model. *Social Service Review*, 50(4), 601-610.

Gitterman, A., Germain, C. B. (2008). The life model of social work practice: Advances in theory and practice. Columbia University Press.

Gitterman, A., Germain, C. B., Knight, C. (2013). Ecological framework. In *Encyclopedia of social work*.

Hill, R. (1971). Modern systems theory and the family: A confrontation. *Social science information*, 10(5), 7-26.

Kettner, P. M. (1975). A framework for comparing practice models. *Social Service Review*, 49(4), 629-642.

Newell, J. M. (2020). An ecological systems framework for professional resilience in social work practice. *Social Work*, 65(1), 65-73.

Pardeck, J. T. (1988). An ecological approach for social work practice. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 15, 133.

Parton, N. (2002). Social theory, social change and social work: An introduction. In *Social theory, social change and social work* (pp. 4-18). Routledge.

Payne, M. (2014) *Modern social work theory*, 4th Edition, New York: Oxford University Press.

Perron, N. C. (2017). Bronfenbrenner's ecological systems theory. *College student development: Applying theory to practice on the diverse campus*, 197(23), 1-10.

Pincus, A., Minahan, A. (2021). A model for social work practice. In *Integrating social work methods* (pp. 73-106). Routledge.

Rothery, M. (2001). Ecological systems theory. Theoretical perspectives for direct social work practice: A generalist-eclectic approach, 65-82.

Siporin, M. (1980). Ecological systems theory in social work. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 7, 507.

Specht, H., Vickery, A. (Eds.). (2021). *Integrating social work methods*. Routledge.

Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: uygulama için bir giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.

Vickery, A. (1974). A systems approach to social work intervention: Its uses for work with individuals and families. *The British Journal of Social Work*, 4(4), 389-4

BÖLÜM VI

Koruma Altına Alınan Çocuklarla Yapılan Sosyal Hizmet Uygulamalarında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Karşılaştığı Zorluklar

Ayşenur ÇETİN¹

Sena TURNA²

Selva TOPAL³

Sümeyye GÜNDÜZ⁴

Giriş

Sosyal hizmet insan odaklı, bireye yardımı esas alan, dezavantajlı grupların sosyal gelişimini ve değişimini sağlayarak topluma kazandırmayı amaçlayan, sosyal riskli olarak tanımladığımız gruplar için koruyucu ve önleyici faaliyetlerde bulunan bir meslek ve disiplindir. Sosyal hizmet mesleği bireyi çevresi içerisinde ele alarak dezavantajlı gruplara profesyonel ve

¹ Ayşenur ÇETİN, Aile Danışmanı ve Sosyal Çalışmacı, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Hizmet

² Sena TURNA, Sosyal Çalışmacı, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet

³ Selva TOPAL, Sosyal Çalışmacı, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet

⁴ Sümeyye GÜNDÜZ, Sosyal Çalışmacı, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet

bütüncül bir yaklaşımla yardımcı olmaktadır. Dezavantajlı grupların tanımı, yaşadıkları toplumdaki sosyal, ekonomik, kültürel varlıklara ulaşma bakımından geri kalan ya da geri bırakılan gruplar şeklinde yapılabilmektedir (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2011). Dezavantajlı gruplar içerisinde, yaşlılar, engelli bireyler, çocuklar, kadınlar, yoksullar, azınlık gruplar, hükümlüler, tek ebeveynli aileler, göçmenler yer almaktadır. Dezavantajlı gruplar sadece ekonomik, sosyal, ırk, cinsiyet nedeniyle gerekli kaynaklara ulaşamadıklarından bu tanımın içerisinde yer almazlar. Aynı zamanda kişilerin kendileri, öz saygıları için de gerekli olan kaynaklara ulaşamamaları, bunlardan yoksunluk duymalarıyla da dezavantajlı konuma gelebilmektedirler (Mayer, 2003). Sosyal hizmet mesleğinin ve bir sosyal çalışmacının temel amacı dezavantajlı grupların sorunlarının bulunmasında ve çözülmesinde yardımcı olmak ve bu bireyleri topluma en iyi halleriyle kazandırmaya çalışmaktır.

Sosyal hizmet mesleği Türkiye’de henüz daha yeni olsa da ilk olarak Amerika’da kilise yardımlarıyla ortaya çıkan dini zeminde başlayan bir meslek grubudur. Kiliselerin yardıma ihtiyacı olan bireylere verdikleri yardımlar zamanla devlet eline geçmiş ve bir sisteme oturtularak bu yardımlara devam edilmiştir. 1800’lü yılların son çeyreğinde başlayan bu sistemleşme ile beraber ilk kez bilgi ve becerilerle donatılmış, ahlaki değer bütünlüğü oluşmuş bir sosyal hizmet uzmanı yetiştirmek üzere 1903’te Londra Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde sosyal çalışma eğitimi başlamıştır (Apak, 2018:57).

Okullaşma ile birlikte, çocukların okul içerisinde ihtiyaç duydukları herhangi bir sosyal hizmet uygulaması ve çocukların

eğitim hayatları içerisinde korunmasını sağlamak için Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Derneği kurulmuş ve Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler, kaliteli eğitim programlarını oluşturmayı amaçlamışlardır.

Mesleğini en iyi şekilde icra etmeyi amaçlamış olan bir sosyal hizmet uzmanının birtakım bilgi, beceri ve özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu bilgi ve becerilerin yalnızca bir grup nezdinde değil, sosyal hizmetin yelpazesine aldığı tüm birey ve gruplar üzerinde olması gerekmektedir. Dezavantajlı gruplar, bireyin davranışları, bireysel ve toplumsal problemler, din ve inançlar, etkili iletişim, müdahale yöntemleri, sosyal hizmet uygulamaları ve sosyal politika bilgisi ile mevzuat bilgilerinin bir sosyal alışmacıda olması gerekmektedir. Bunlarla beraber bir sosyal çalışmacının en önemli becerilerden biri de dezavantajlı grupları topluma kazandırma yollarını bilmesi ve uygulamasıdır.

Bu araştırma ile sosyal hizmet uzmanlarının korunmaya muhtaç çocuklar ile yürüttüğü mesleki çalışmalarda karşılaştıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmış olup çözüm nerileri sunulurken sosyal hizmet uzmanlarına ve ocuk refahı alanına fayda sağlanması hedeflenmiştir. Alanyazı incelendiğinde korunma altına alınan çocuklarla çalışan sosyal hizmet uzmanları ile ilgili yeterli miktar bilimsel kaynak olmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın, konu ile ilgili yapılacak çalışmalarda önemli kaynak olacağı düşünülmektedir.

1.Dezavantajlı ocuklar

Bir sosyal hizmet uzmanın en hassas olması gereken, bilgi ve becerisini en iyi şekilde hayata geçirmesi gereken dezavantajlı gruplardan biri ocuk gruplarıdır. Yapılan araştırmalarda, tüm

dünyada farklı şekillerde yaşanan sosyo-ekonomik dengesizliklerden ve bu dengesizliklerin yarattığı olumsuzluklardan en çok çocukların etkilendikleri gözlemlenmiştir. En temel haklardan olan beslenme, barınma, giyinme, eğitim gibi gereksinimlerin karşılanamaması sağlıklı bireylerin yetişememesine neden olmaktadır. Her toplumun içinde bulunduğu sosyal, kültürel, ekonomik farklılıklara ve sorunlara maruz kalan, bu sorunlardan etkilenen dezavantajlı çocuklara yönelik sosyal devlet olgusuyla beraber çeşitli önemler ve hizmetler geliştirilmektedir.

Peki dezavantajlı çocuk tanımı nedir? Dezavantajlı çocuklar, diğer yaşlılarının faydalandıkları hak ve her türlü hayat imkanlarından yararlanamayan çocuklardır. Özellikle temel ihtiyaçlar olarak listelenen barınma, sağlık, eğitim, çalışma hakları gibi haklara erişemeyen ya da erişme imkânı çok sınırlı olan çocuklar dezavantajlı çocuklardır (Walker, 2011).

Sosyal çalışmacıların çalışma odağındaki dezavantajlı gruplar incelendiğinde;

1. Sokakta yaşayan çocuklar,
2. Suça sürüklenen çocuklar,
3. Çalışan çocuklar,
4. İstismara ve ihmale maruz kalan çocuklar,
5. Göçmen çocuklar,
6. Mülteci çocuklar,
7. Eğitim dışında kalmış çocuklar,
8. Ayrımcılığa maruz kalmış çocuklar,

9. Koruma altındaki çocuklar şeklinde sıralanabilmektedir.

Sokakta Yaşayan Çocuklar: Sokakta yaşayan, aileleriyle bağı olmayan ya da çok ince bir bağı olan çocukların hayatta kalmak için yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalmaları üzerine geliştirilen bir kavramdır. Sömürülerek çalıştırılan, cinsel istismara maruz kalmış olabilen, şiddet ve istismar gibi riskler altında bulunan, suça sürüklenmiş ya da suça sürüklenmesi muhtemel olan çocuklardır (Ögel,2005).

Suçta Sürüklenen Çocuklar: 18 yaş altındaki çocuk grubuna giren bireylerin her ne sebeple olursa olsun bir suç işlemesi, ya da suça karışması durumunda adli bir yargılanmayı gerektirecek davranışlarda bulunması çocuk suçluluğu olarak tanımlanmaktadır. Genellikle geçiş dönemi denilen ergenlik döneminde çocukların suçlara karıştığı gözlemlenmektedir (Güçlü Yılmaz, 2015; Güngör, 2013).

Çalışan Çocuklar: Eğitim alması, akranlarıyla ailesiyle vakit geçirmesi gereken dönemlerde ücretli ya da ücretsiz bir şekilde, tam ya da yarı zamanlı çalıştırılan çocukları kapsayan bir terimdir. Aile içinde ya da dışarıda çalışmaya mecbur tutulan bu çocuklarda genellikle sağlık ve gelişim problemleri rastlanmaktadır (Unicefturk.org, 2017).

İstismara ve İhmale Maruz Kalan Çocuklar: Çocuğun onuruna, sağlığına ve/veya gelişimine karşı tehdit oluşturan her türlü duygusal, fiziksel, cinsel şiddet, ihmal davranışlarını kapsamaktadır (Schwartz&McCauley, 2007).

Göçmen Çocuklar: Bireylerin temelli ya da bir süreliğine yaşamlarını geçirmek üzere bir yerden başka bir yere yerleştikleri coğrafi yer değiştirme durumudur. Göçler, çocukların yaşamlarını olumsuz etkileyebilmekte, sağlık, sosyal ve eğitim sıkıntılarına neden olabilmektedir. Evinden, büyüdüğü yerleşim yerinden ayrılmak zorunda kalan çocukların yaşadıkları alışma sorunları göçmen çocukları dezavantajlı çocuklar grubuna sokmaktadır (Aydın, Şahin&Akay,2017).

Mülteci Çocuklar: Ülkesinde yaşanan siyasi, dini, sosyal sorunlar nedeniyle yaşadığı ülkede baskı altında kalan, yaşamını devam ettirmekte güçlük çeken bireyler, kendilerine tarafsız davranacağını düşündükleri ülkelere sığınma talebinde bulunarak kendi ülkelerini terk ederler. Sığınma talebinde bulunulan ülkenin bu talebi kabul etmesiyle ülkelere giren bireyler mülteci olarak adlandırılmaktadır (UNHCR, 2019). UNICEF, dünyada yaklaşık 22.5 milyon mülteci bulunduğunu ve bu mültecilerin yarısından fazlasının 18 yaşından küçük bireyler, çocuklar olduğunu belirtmektedir. Mültecilere ev sahipliği noktasında Türkiye, dünyada en çok mültecilere ev sahipliği yapan ülke konumundadır (Sarvan&Efe, 2020).

Eğitim Dışında Kalmış Çocuklar: Her çocuğun temel ihtiyaç olarak barınma, beslenme, sağlık ve eğitim hakkı vardır. Türkiye’de şu anda her çocuğun lise sona kadar okuma zorunluluğu bulunmaktadır. Eğiti dışında kalmış çocuklar, eğitiminin herhangi bir aşamasında devamsızlık yapan ya da düzenli bir şekilde okula gidemeyen ve bu nedenle eğitim alamayan çocukları ifade etmektedir (Yavuz&Özmete, 2012).

Ayrımcılığa Maruz Kalan Çocuklar: Çocuklar arasında meydana gelen eşitsizliği anlatmaktadır. Kabul edilemeyecek şekilde çocukların ötekileştirilmesi, dışlanması, bu nedenle temel haklarından yararlanamaması çocukların ayrımcılığa uğramasından kaynaklanmaktadır (Helliwell, Layard, Sachs&DeNeve, 2020). Çocukların ailesel ve toplumsal nedenlerden ötürü içinde bulundukları yoksulluk, işsizlik, engellilik gibi nedenlerle temel ve sosyo-kültürel haklarından faydalanamamasına, bu nedenle toplumdan dışlanarak sosyal yaşamdan uzak tutulmasına neden olan her durum çocukların ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olmaktadır (Helliwell, Layard, Sachs&DeNeve, 2020).

Koruma Altındaki Çocuklar: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yayımladığı bildiride korunmaya muhtaç çocuk tanımı: “Ruh, beden ve ahlak gelişimleri veya kişisel güvenlikleri tehlikede olan; ana veya babasız, ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan, ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen, ana veya babası tarafından ihmal edilip, dilencilik, fuhuş, alkolü içkiler veya uyuşturucu maddeler kullanma gibi her çeşit tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız kılınan ve başıboşluğa sürüklenen çocuklar” şeklindedir (Tuncer & Erdoğan, 2018). Korunmaya muhtaç çocuğun tespiti bakanlık bünyesindeki sosyal çalışmacılar ile sağlanmaktadır. Çocuğun korunmaya ihtiyacı olup olmadığı incelenerek çocuğun özgeçmişi ve ailesinin sosyo-ekonomik durumu incelenmektedir. Sosyal çalışmacı topladığı veriler ile sosyal inceleme raporu (SİR) yazmaktadır. Mahkeme tarafından onay alınmasıyla beraber korunma tedbirine alınacak çocuğun yaşına uygun kurumlara yerleştirilmesi gerçekleştirilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı).

2.Korunma İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Yapılan Koruyucu Hizmetler

Korunmaya ihtiyacı olan çocuk kavramı 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda; Fiziksel, ruhsal, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimi tehlikeye giren aynı zamanda kişisel güvenliği de tehlikede olan, ihmal ve/veya istismara maruz kalmış veya suça sürüklenmiş çocuğu tanımlar. En geniş anlamıyla korunmaya muhtaç çocuk; bir şekilde korunma ihtiyacı doğmuş ve tüm açılardan sağlıklı gelişmesi için gerekli şartlara sahip olmayan çocuktur.

Çocukların korunmaya olan ihtiyaçları tarih boyunca var olmuştur. Savaşlar, göçler ve afetler toplumun sosyoekonomik dengelerini bozan temel etkenler arasında yer almaktadır. Ülkemizde çocukların neden korunmaya ihtiyacı olduğu sorusunun ise birçok cevabı vardır. Toplumsal değişim ve dönüşümler, sosyoekonomik ve sosyokültürel değişimler, modern hayatın getirdiği şehirleşmeler, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlar aile yapısını olumsuz etkileyen bazı etkenlerdir. Aile yapısının bozulmasıyla, bireylerin ve doğal olarak çocukların yaşamı da negatif şekilde etkilenmektedir. Bu da korunmaya ihtiyacı olan çocukların sayısını artırmaktadır.

Ülkemizde ihmal, istismara uğramış ve suça sürüklenen çocuklar için 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu bünyesinde işlem yapılmaktadır. Kanun çocukların, temel ihtiyaçlarının giderilmesine, eğitim imkanlarının sağlanmasına, sağlık ve gelişim ihtiyaçlarının karşılanmasına ve ailelere danışmanlık hizmetinin sağlanmasına ilişkin koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarını kapsamaktadır. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, çocukların aileleri yanında gelişimlerinin ve topluma kazanmalarının sağlanmasını önceler. Fakat çocukların ailelerinin yanında bakım ve gelişiminin sağlanamadığı durumlarda çocuğun devlet tarafından korunmaya

alınması için koruyucu ve destekleyici tedbirler uygulanır. Bu tedbirler;

1. Danışmanlık Tedbiri: Hem çocukları hem de ebeveynlerini kapsamaktadır. Ebeveynlere çocuklara karşı tutum ve davranışları konusunda psikoeğitim, çocuklara ise karşılaştıkları sorunlar için çözüm yolu göstermeyi amaçlar.
2. Eğitim Tedbiri: Çocuğun eğitime devam etmesini sağlamayı, meslek ve zanaat sahibi olması için kurslara teşvik edilmesini bunun için de kamu veya özel sektörde iş bulabilmesini amaçlar.
3. Bakım Tedbiri: Ebeveynleri tarafından bakımı ihmal edilen çocuğun devlet tarafından korunma altına alınmasını veya koruyucu aile yanında hayatını devam ettirmesini amaçlar.
4. Sağlık Tedbiri: Ebeveynleri tarafından karşılanamayan çocuğun, sağlık ihtiyaçlarının ve gerekliyse tedavisinin karşılanmasını sağlar.
5. Barınma Tedbiri: Barınma sorunu yaşayan çocuklu insanların veya hayati tehlikesi olan hamile kadınların barınma ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan tedbirdir.

Koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının uygulanmasına ilişkin yönetmelik 24.12.2006 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, tedbirleri uygulayacak kurumlar ve uygulama yöntemleri hakkında hükümler yönetmelikte yer almaktadır.

Ülkemizde korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik koruyucu hizmetlerin başında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel müdürlüğü gelmektedir. Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara sosyal hizmetler kapsamında Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü koruma ve bakım hizmetleri sağlamaktadır. Bu koruma ve bakım hizmetleri iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; Korunmaya ihtiyacı olan çocuğun kendi ailesi veya başka bir ailenin yanında yaşamını sağlamasını kapsayan hizmetler ve kurum bakımı hizmetleridir (Yıldırım.2007,99).

2.1.Kurum Bakımı Hizmetleri

Çocuk Yuvaları

Çocuk Yuvaları, 0-12 yaş arasında korunma ihtiyacı duyan çocuklarla 12 yaşını doldurmuş olduğu halde kendi başına yaşamını devam ettiremeyecek durumda olanların koruma altına alındığı ve çocukların; Fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimlerinin sağlamak amacıyla bakım hizmeti sunan kuruluşlardır (Çocuk Yuvaları Yönetmeliği, 1999).

Sevgi Evleri

0-18 yaş aralığında olan, en fazla 10-12 korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile ortamına yakın bir şekilde hayatlarını geçirmelerini destekleyen müstakil evler sitesidir. Evler, çocukların kendilerine ait alanları önceleyecek şekilde tasarlanmıştır. Korunmaya ihtiyacı olan çocukları bir zanaat sahibi olmasını sağlamak aynı zamanda çocukların gelişim düzeylerini takip etmek ve desteklemek temel amaçlardandır. Ülkemizde ‘Sevgi Evleri’ projesi 2004 yılında başlatılmıştır.

Yetiştirme Yurtları

13-18 yaş aralığındaki korunma ihtiyacı olan çocuklara hizmet veren kurumlar yetiştirme ‘yurdu olarak’ tanımlanmıştır. Kurum bakımındaki çocukların iş/meslek sahibi olmalarını, topluma ve geleceğe faydalı bireyler olarak yetiştirilmesini sağlamak temel amaçlardandır. Yetiştirme yurtlarındaki çocukların barınma, giyinme ve beslenme ihtiyaçları reşit olana kadar karşılanır.

Çocuk Evleri

Genellikle şehirlerin merkezlerinde, okul ve sosyal çevrelerin etrafındaki yerlerde, özellikle apartman daireleri veya müstakil binalarda 0-18 yaş aralığındaki çocuklara, en fazla 6-8 kişi olacak şekilde ev ortamı oluşturularak verilen hizmetlerdendir (Pashı, 2015) 2000 yılında ülkemizde ilk çocuk evi Ankara’da açılmış, çocuk evi modelinin başarılı olduğu görüldükten sonra ise 2005 yılından sonra yaygınlaştırılması desteklenmiştir (Hüseyinoğlu, 2017).

Gözlem Evleri

Kamu, özel kurumlar veya kişiler tarafından bildirilen, sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocukların durumlarına dair ön inceleme yapan, varsa giyinme ve beslenme gibi ihtiyaçları karşılayan, ailelerle iletişim kurulan, çocuğun içinde bulunduğu duruma uygun kurum/kuruluşlarla iş birliğinin ve yönlendirme işlemlerinin yapıldığı ilk müdahale merkezleridir (Pashı, 2015, akt; Tuncer, Erdoğan, 2018).

Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri

Yatılı sosyal hizmet kuruluşlarından olan koruma bakım ve rehabilitasyon merkezleri, suça sürüklenmiş çocukta ortaya çıkan davranış bozukluklarını rehabilite etmek amacıyla rehabilitasyon

süresi boyunca bakım ve koruma sağlamaktadır. 7-18 yaş aralığındaki çocuklar için özel olarak yapılandırılmış sosyal hizmet birimlerindendir (Pashı, 2015, akt; Tuncer, Erdoğan, 2018).

Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri

Duygusal, cinsel ve/veya fiziksek istismara uğramış çocukların, yaşamış oldukları olumsuz deneyimler sonucunda ortaya çıkan travma veya davranış bozukluklarını gidermek amaçlı kurulan merkezlerdir. Kız ve erkek çocukları için ayrı ayrı tasarlanmış yatılı hizmet veren kurumlardır.

Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri

Bedensel ve fiziksel engelleri sebebiyle bakım ve rehabilitasyona ihtiyacı olan çocuklar için hazırlanmış, sürekli veya geçici bakım hizmeti veren özel veya kamu bünyesinde olan yatılı olarak hizmet veren sosyal hizmet kuruluşlarıdır. 0-6 yaş, 7-12 yaş ve 13-18 yaş grubu çocuklar için gündüzlü bakım ve danışmanlık veren rehabilitasyon merkezleridir.

Çocuk ve Gençlik Merkezleri/Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezleri

Belirli sebeplerle sokakta çalıştırılan 7-18 yaş arasındaki çocuk ve gençlere rehabilitasyon hizmetleri, iş ve meslek edindirme kursları, beslenme ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması hizmetleri sunulmaktadır. Ailelere ve çocuklara rehberlik, eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir. Yaş aralığındaki çocuk ve gençleri topluma kazandırmanın temel amaç olduğu bu kurumlar yatılı ve gündüzlü hizmet veren sosyal hizmet kuruluşlarıdır (Pashı, 2015, akt; Tuncer, Erdoğan, 2018)

2.2.Çocukların Aile Yanında Bakımını Sağlayan Hizmetler

Koruyucu Aile Uygulaması

Öz ailesinin çocuğuna bakım veremediği ve çocuğun evlatlık olarak verilme imkânı olmadığı veya uygun bulunmadığı durumlarda çocuğun, başka bir ailenin yanına yerleştirilerek bakımının gerçekleştirilmesidir. Koruyucu aile uygulamasında çocuk için en önemli etken çocuğun yaşıdır. 13 yaşından küçük çocukların koruyucu aile uygulaması için daha uygun olduğu gözlemlenmiştir (Bıyıklı, 1983; Şenocak, 2005; Akt. Doğru & Saltalı, 2015).

Evlat Edindirme Uygulaması

Aile ortamında yaşamlarını devam ettirme imkânı olmayan çocuklar için, fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimini ve güvenliğini korumayı amaçlayan bir uygulamadır. Bu uygulamada amaç öncelikle çocuğa devamlı bir aile imkânı sunmak aynı zamanda aileye de çocuk özlemini giderme imkânı sağlamaktır. Evlat edinmek için uygun olan çocuk ile evlat edinmeye uygun olan aile arasında bağlantıyı ve gerekli değerlendirmeleri yapmak sosyal hizmet uzmanının görevlerindendir.

Çocuğun Kendi Ailesi Yanında Bakımı ve Korunması

Temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan ve yaşamlarını asgari düzeyde dahi devam ettiremeyen kişi ve aileler için ‘Ayni Nakdi Yardım Yönetmeliği’ kapsamında sosyal yardımlar yapılmaktadır. Kurum bakımına alınma nedeni ekonomik yetersizlik olan ailelerde bu nakdi yardımlar çocukların kendi aileleri yanında daha iyi bakımını ve yetiştirilmesini amaçlamaktadır.

3.Sosyal Çalışmacıların Koruyucu Hizmetlerdeki Tutum Ve Yetkileri

Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonuna göre, sosyal çalışmacı çalışma alanına göre gerekli yetileri kazanmış ve kendini geliştirmeye açık bir şekilde mesleğini icra eder. Sosyal çalışmasının çalışmalarını yaparken mesleki görevlerinin başında; Bağlantı kurucu, danışman, yönetici ve sosyal değişim ajanı olma gibi sorumlular gelir. Bu sorumluluklar ve yetiler sosyal hizmet uygulamasının daha işlevsel ve sürdürülebilir olmasını amaçlar. Bu sebeple sosyal hizmet uzmanı zamana uyum sağlayabilen, güçlükler karşısında kalmış müracaatçı ile iş birliği yapabilen ve gerekli mesleki konsültasyonları sağlayabilen bir çalışma yürütmelidir. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanının hem müracaatçının (çocuk veya ebeveyn) yüksek yararını düşünerek bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme yapması daha sağlıklı olacaktır.

Çocuklarla temas halinde olan sosyal çalışmacıların ise geliştirilmesi gereken başka mesleki yeterlilikleri vardır. Çocukla temas halinde olabilmek için çocukları iyi tanımak, çocuklara nasıl yaklaşılacağını bilmek, gerekli müdahalelerin ne şekilde yapılacağını bilmek faydalı olacaktır. Bunun için çocukların gelişim dönemleri hakkında bilgi sahibi olmak ve bu dönemlere uygun şekilde davranmak çocukla güvenli bağın oluşmasını sağlamaya yardımcı olacaktır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Yuvaları Yönetmeliği ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği' ne göre sosyal çalışmacının kurum bünyesindeki görevlerinden bazıları ise şu şekilde sıralanabilir; Çocuğun kuruluşa kabulünü, uyumunu ve varsa bakım hizmetleriyle

ilgili çalışmaları planlamak ve uygulamak, kurum bakımında olan çocukların görüşme izinlerini organize etmek, çocukların korunma ihtiyacının ortadan kalkıp kalmadığını takip etmek, çocukların eğitim ve okullarıyla ilgili gelişmeleri takip etmek ve okulla işbirliği yapmak, gerek olursa çocukların hukuki problemlerinin çözümüne yardımcı olmak, çocukların, psiko-sosyal ve fiziksel gelişimlerini desteklemek maksadıyla çocuklara uygun sosyal, kültürel ve spor etkinlikleri organize etmek, ocuk ve varsa ailesi veya yakınları ile gerekli çalışmaları yürütmek ve sosyal inceleme raporlarını hazırlamak. Sosyal alışmacı tüm bu mesleki gereklilikleri yerine getirirken çocuğun yüksek (üstün) yararını düşünerek hareket eder. Çocuğun yüksek yararı kavramı ise; çocuğun bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişiminin en iyi şekilde korunması ve gelişimine uygun şartların sağlanmasını amaçlayarak çocuğun haklarının garanti altına alınması demektir. Çocuğun yüksek yararı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer almakta olup sözleşmesinin 3.,9.,18.,20.,21.,37. ve 40. Maddelerinde ele alınmıştır.

4.Sosyal alışmacıların Koruyucu Hizmetlerde Karşılaştıkları Sorunlar

Sosyal alışmacılar, dezavantajlı bireylerle çalışan onların iyilik hallerini göz önünde buldurarak refah seviyelerini korumak, iyileştirmek ve geliştirmek için mesleki yeterliliklerini doğrudan ortaya koymak isteyen meslek elemanlarıdır. Özellikle dezavantaj gurubunda yer alan korunmaya muhtaç çocuklar için sosyal çalışmacıların hizmet verme amaçları çocukların gelecekleri için büyük önem taşımaktadır. Ancak her ne kadar sosyal çalışmacılar çocukların refah seviyelerini iyileştirmeyi amaç edinseler de pratikte çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Garret'in “Sosyal hizmetin amaçları her zaman başarılarından büyük olmuştur” ifadesinden de

sosyal çalışmacıların istedikleri amaçlara tam anlamıyla ulaşamadıkları anlaşılmaktadır. (şahin, 1999: 71)

Alan yazı incelendiğinde farklı illerde koruyucu hizmetlerde çalışan sosyal alışmacılarla yapılan çeşitli araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Farklı araştırmaların bulguları karşılaştırıldığında tüm sosyal çalışmacıların benzer sorunlardan söz ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Berkün (2010)'n Bursa ilinde yaptığı araştırmada, sosyal çalışmacıların niceliksel bakımdan yeterli sayıda olmadığı bu durumunda kişi başına düşen iş yükünün çok fazla olmasına yol açtığı görülmektedir. Öte yandan çok fazla iş olmasının verilen hizmetin niteliğini de doğrudan olumsuz şekilde etkilediği ortaya koyulmuştur. Sosyal çalışmacıların az olması kurumdaki bürokratik içlerinde sosyal çalışmacılar tarafından sağlanmasına sebebiyet verdiği ifade edilmektedir. Kahraman (2007)'ında Sakarya ve Kocaeli illerinde çalışan sosyal alışmacılarla yaptığı çalışmada, koruyucu hizmetlerdeki verilen hizmeti izleme görevinin uzmanların iş yükü fazlalığından dolayı düzenli yapılmasında zorluklar yaşandığını ifade ettiği görülürken m ve Köroğlu (2020)'un Burdur ilinde yaptıkları araştırmalarında sosyal çalışmacıların yaptıkları işin gittikçe prosedrleştiğini ve istedikleri kadar koruyucu-önleyici hizmetlere vakit ayıramadıklarından yakındıkları görülmektedir. Bir diğer sorun olarak sosyal çalışmacıların gelen müracaatçıları ile birebir grşecekleri odalarının az sayıda olması ya da müracaatçı ile yalnız kalacak hiç odaların bulunmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumlarda teknik donanım, araç gereçlerde eksikler ve yetersizliklerin başka bir problemi oluşturduğu görüşü de yer almaktadır. Bunların yanı sıra sosyal çalışmacılar çalıştıkları

alan doğrultusunda az sayıda bilimsel kaynak olduğunu, özellikle Türkçe yayınlanmış eserlerin az olduğunu bu nedenden dolayı sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Berkün,2010). Kılıç Bilici (2023) kendi çalışmasında da korunmaya muhtaç çocuk ile çalışan meslek elemanlarının iş hayatındaki deneyimlerine yönelik konular hakkında bir yayın olmadığını ele almaktadır.

Karataş ve Mavili (2019)'nin araştırmasında, çocuklara koruyucu tedbir kararların uygulanmasında, tedbir kararların etkin uygulanmadığı, verilen kararların kâğıt üzerinde yazılı şekilde kaldığı, tedbir kararı verildikten sonra izleme yapılmadığı, raporların çok güzel yazıldığı ancak gerçekte olup olmadığının araştırılmadığı, önerilen tedbir kararının mahkemelerce yerine getirilmediği gibi çeşitli sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir.

Sosyal çalışmacıların karşılaştıkları bir diğer sorunlar ise Kılıç Bilici (2023)'nin yaptığı çalışmada ifade edilmektedir. Lisans eğitiminde çocuk alanında yeterli nitelikte eğitim verilmediği görüşü yer almaktadır. Korunmaya muhtaç çocuk alanı için cinsel istismar, psikolojik ve fiziksel şiddet gibi durumların sonucu olan kaygı bozukluğu, yas, ayrılık, hiperaktivite, davranış bozukluğu, öfke kontrol bozukluğu, dürtüsel bozukluklar (saldırganlık, cinsellik, yeme bozuklukları...), depresyon ve bağımlılık benzeri bir çok ruhsal bozukluklar mesleki çalışmalarda, krize müdahale, terapötik görüşme teknikleri, kuramsal bilgiyi uygulama ortamında kullanabilme becerisi, planlı müdahale yöntemleri gibi mesleki çalışma yetkinliği gerektirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmaların bulguları incelendiğinde sosyal hizmet mesleğinin tüm alanlarını ve koruyucu hizmetleri de

kapsayacak çeşitli sorunların olduğu görülmektedir. Daha çok iş yükünün fazla olmasıyla sosyal çalışmacıların hedeflerine ulaşamadıkları, verilen tedbir kararlarından sonra izleme aşamasını gerçekleştiremedikleri, bunun yerine kurumdaki bürokratik işlere vakit ayırmak zorunda kaldıkları görülmektedir.

Müracaatçı geldiğinde onlarla birebir olarak gizlilik ve mahremiyet ilişkisine uygun çalışacakları ortamdan yoksun olmaları, gizlilik ve mahremiyet ilkesinin yalnızca teoride kalması ortaya çıkan başka bir sorunu oluşturmaktadır. Fiziksel yetersizlikler beraberinde yine yapılan işin niteliğini düşürmekte, sosyal çalışmacıların ne kadar isteseler de işlerini tam anlamıyla yapmalarına ket vurmaktadır.

Başka bir yoksunluk alanı bilimsel kaynakları işaret etmektedir. Sosyal çalışmacılar yaptıkları işler için kendilerini geliştiremediklerini, bunun için yeterli sayıda özellikle Türkçe kaynak olmadığını belirtmekte, eğitimin yalnızca Lisans düzeyinde kaldığını ifade etmektedirler. Bunun yanı sıra lisanstaki eğitiminde korunmaya muhtaç çocuk alanında çalışmak için yeterli olmadığından yakınmaktadırlar.

Sosyal çalışmacılar her ne kadar bu eksikliklere rağmen nitelikli bir hizmet vermeye çalışsalar da bu kez mahkemede verilen kararlarda sorunlar yaşamaktadırlar. Verilen tedbir kararlarının yalnızca kâğıt üzerinde kaldığını, tedbir kararı sonrası izleme yapılmadığı, raporların güzel yazıldığı ancak gerçekten doğru olup olmadığı gibi çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Oysa sosyal çalışmacılar mesleklerini bireylerin iyilik hallerini iyileştirmek ve geliştirmek için icra eden, bireylerin refah seviyelerini en iyiye yükseltmeyi hedefleyen meslek elemanlarıdır.

Ancak amaçlarına ulaşmaları için, çalıştıkları kurumun, bilim alanının ve iş birliği yaptıkları diğer sistemlerin çeşitli engeller oluşturduğu görülmektedir.

Sosyal çalışmacıların nihai hedeflerine ulaşabilmeleri için öncelikle lisans düzeyindeki eğitimlere korunmaya muhtaç çocukla ilgili daha uzun ve detaylı, çocuğu her yönüyle ele alan bir düzenleme gelmesi, bu alanla ilgili daha fazla çalışmaların yapılması gerektiği, kurumlarda yeterli sayıda sosyal çalışmacı çalıştırarak iş yükünün azaltılması ve yalnızca kendi işerine odaklanarak nitelikli hizmetlerin olması, kurumların fiziksel olarak yeniden düzenlenerek teorik ile pratiğin örtüşmesi gerekliliği, diğer mesleklerle yapılan iş birliğinin aynı amacı edinmeleri ve işleri titizlikle yürütmeleri koruyucu hizmetler kapsamında nerilebilecekler arasındadır.

KAYNAKÇA

Aydın, D., Şahin, N., Akay, b. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri, *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7(1), 8-14. Doi: 10.5222/buchd.2017.008

Balcı, E. (2019, Temmuz 2). Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Berkün, S. (2010). SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ÇALIŞMA HAYATINDA KARŞILAŞTIKLARI MESLEKİ SORUNLAR: BURSA ÖRNEĞİ. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 99-109.

Çıfci, E. G. (2009). Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 53-65.

Çüm, B., & Köroğlu, C. Z. (2021). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar: Burdur İli Örneği. *Optimum Ekonomi Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 165-182. <https://doi.org/10.17541/optimum.772700>

Güçlü Yılmaz, F. (2015). Ergen suçları ergen suçlulara yönelik okul içindeki düzenlemeler ve Türk Ceza Kanunu karşılaştırması. *Ankara Barosu Dergisi*, 3(1), 333-354.

Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D. & De Neve, J.-E. (2020) World happiness report 2020, New York: Sustainable Development Solutions Network.

Kahraman, F., (2007). TÜRKİYE'DE ÇOCUK REFAHI ALANINDA KORUYUCU AİLE HİZMETLERİ (Sakarya ve Kocaeli Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*.

Karataş, Z., & Mavili, A. (2019). ÇOCUK ADALET SİSTEMİNDE SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULAMALARDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(45), 1013-1043.

Küsmez, B. (2020). KORUNMA İHTİYACI OLAN ÇOCUKLAR İÇİN KURUMSAL VE ALTERNATİF HİZMET MODELLERİ: BİR DEĞERLENDİRME. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 201-225.

PASLI, F. (2015). ÇOCUKLAR VE GENÇLERE YÖNELİK SOSYAL HİZMET KURULUŞLARI. *Sosyal Hizmet Kuruluşları*, Eskişehir, s.62-85.

Schwartz, B. & McCauley, M. (2007). Child abuse: a global perspective. Nicky Ali Jackson (Ed.), *Encyclopedia of Domestic Violence*, New York: Routledge, ss.119-123.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü. (2006). Faaliyet raporu. A Özşahin, F. (2012). Korunmaya muhtaç çocuklar: Trabzon ili örneği üzerine bir alan araştırması (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Şahin, Fatih (1999), “Sosyal Hizmetin Doğası ve Paradigmaarı”, Editörler: G. KOŞAR, N. ve V. Duyan, Prof. Dr. Sema Kut’a Armağan Yaşam Boyu Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayın No: 004, s. 60-74, Ankara.

Şeker, A. (2015). SOSYAL ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER CEP SÖZLÜĞÜ. SABEV Yayınları, Ankara.

Şenocak, H. (2005). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0(51), 177-228.

Tuncer, B., & Erdoğan, T. (2018). KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR VE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARA SAĞLANAN BAKIM YÖNTEMLERİ. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 515-526.

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) (2019). Figures at a glance, statistical yearbooks. Available at: <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>. Erişim tarihi: 21.12.2020

UNICEF (2019). Türkiye’de geçici koruma altındaki çocukların eğitime ilişkin istatistik raporu.

Yavuz, S. & Özmete, E. (2012). Türkiye’de genç bireyler ve ebeveynleri arasında yaşanan sorunların “Aile Yapısı Araştırması” sonuçlarına göre değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 9-29.

Yazıcı, E. (2013). Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler: Kurum bakımı hizmetinden yararlanmış bireyler üzerine bir araştırma (Doktora Tezi). T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

BÖLÜM VII

Adli Sosyal Hizmette Etik

Seda AÇIKGÖZ¹
Melike BİRİŞİK²
Huri Melike KEMİ³

GİRİŞ

Adli sosyal hizmet, hukuk ve sosyal hizmet disiplinlerinin birleşiminden doğan ve hukuki süreçlerde yer alan bireylerin sosyal hizmet ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir alandır. Bu kavram, adalet sistemi içerisinde bireylerin ihtiyaçlarını ele almak ve çözmek için giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Adli sosyal hizmet, cezai ve medeni yasaları içeren hukuki konularla ilgili karmaşık ve çok yönlü uygulamaları kapsar. Bu uygulamalar, sosyal adalet ve eşitlik dengesini koruma amacı güder ve sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerinin etik ilkelerine duyarlılık göstermesini gerektirir.

Bu çalışma, sosyal hizmet ve hukuk alanının etik standartlara dayalı meslekler olduğunu vurgulayarak, özellikle boşanma, ihmal,

¹ YL Öğrenci, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet, Orcid: 0009-0002-6998-2148

² YL Öğrenci, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet, Orcid: 0009-0006-3810-7083

³ YL Öğrenci, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet, Orcid: 0009-0008-6295-4076

istismar, aile içi şiddet, ebeveynlik haklarının sonlandırılması, bağımlılık ve rehabilitasyon, mentâl sağlık sorunları, yaşlı bakımı ve korunma, engellilerin hakları gibi alanlarda ortaya çıkan etik ikilemleri ele alacaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının etik ilkeler bağlamında hareket etmesi, hizmet modellerinin değer temelinde uygulanması ve makro müdahalelerin gerçekleştirilmesini sağlayarak insan haklarının korunmasında büyük önem taşır.

Bu çalışmanın amacı, adli sosyal hizmet alanında karşılaşılan mevcut etik sorunları incelemek ve bu hizmetleri etik değerler çerçevesinde sunarak, hem akademik çalışmaların hem de mesleki uygulamaların daha verimli hale gelmesine katkıda bulunmaktır. Böylece, adli sosyal hizmet uzmanlarının uygulamaları ve alınan kararlar sonucu olumlu sonuçları desteklemesi ve beklenmeyen olumsuz durumların meydana gelmesi halinde olası zararları en aza indirmesi için öneri ve tavsiyelerde bulunulacaktır.

1. 1.Adli Sosyal Hizmetin Tanımı ve Önemi

Adli sosyal hizmet, genel anlamda hukuki meseleler ve mahkemelerde bulunan kişilerle ilgili uygulamaları kapsayan geniş bir alandır. Barker ve Branson gibi uzmanlar, adli sosyal hizmeti geniş bir hukuki bağlam içerisinde tanımlamışlardır. Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları, sosyal hukuk ile insani hizmetlerin kesişim noktasına odaklanan profesyonellerdir. Barker, adli sosyal hizmeti, kanunlar ve adli konularla birlikte çocuk gözetimi, boşanma, çocuk suçluluğu, çocuk hakları, bakım ve ceza ehliyeti gibi konularla ilgili sosyal hizmet uygulamalarına özel bir odaklanma olarak tanımlamaktadır. Wormer ve arkadaşları ise adli sosyal hizmeti, mağdurlar ve suçlular gibi özel gruplara yönelik bilgi ve becerilerin sunulduğu hizmetler olarak görmektedirler. Bu hizmetler, suça karışmış çocuk veya yetişkinler ile mağdurlara yönelik politikalar, uygulamalar ve sosyal çalışmalar içerir.

Robinson ve arkadaşları, adli sosyal hizmeti en dar anlamda sosyal hizmet uygulamaları ile hukuk sisteminin kesişimi olarak tanımlamışlardır. ABD'de Ulusal Adli Sosyal Hizmet Organizasyonu'nun tanımına göre, adli sosyal hizmet, adli sistemlerle ilgili konulara yönelik sosyal hizmet uygulamalarıdır. Bu mesleğin uygulamaları, ceza sorumluluğu için değerlendirilen veya tedavi edilen suçlulara yönelik hizmetleri, hastanelerden psikiyatri kliniklerine kadar uzanır. Organizasyona göre adli sosyal hizmet uzmanının işlevi, adli mekanizma ile ilgili çeşitli birimlere danışmanlık, eğitim ve rehabilitasyon sağlamaktır. (Yücel ve Gönültaş,2016)

Bu tanımlara dayanarak, adli sosyal hizmet uzmanları, çocuk, kadın ve yetişkinlerin korunması, çocuk hakları savunuculuğu, suça sürüklenen çocuklarla yapılan görüşmeler, denetimli serbestlik, ceza ve sosyal hizmetler, madde bağımlılığı tedavileri, suç mağdurlarına yönelik hizmetler, suçluları topluma kazandırma ve mağdurları topluma adapte etme hizmetleri gibi birçok alanda çalışırlar. Ayrıca toplumun ruh sağlığı, aile içi şiddet, sosyal yardımlaşma hakları, çocuk ve yetişkinlerin cezai sorumluluğunun değerlendirilmesi, cezaların hafifletilmesi ve arabuluculuk gibi çeşitli rol ve fonksiyonlara da sahiptirler.

Adli sosyal hizmet, hukuk ve sosyal hizmetin kesişim noktasında çalışarak toplumdaki en savunmasız grupların haklarını savunmayı amaçlar. Bu nedenle, adli sosyal hizmet uzmanlarının hukuki bilgisi ve sosyal hizmet becerileri güçlü olmalıdır. Adli sosyal hizmet uzmanları, etik ilkeler doğrultusunda çalışırken bireylerin haklarını koruma ve adaleti sağlama görevini üstlenirler. Adli sosyal hizmetin kapsamı geniştir ve farklı hukuk sistemleri içinde değişiklik gösterebilir. Örneğin, bazı ülkelerde çocuk hakları ve çocuk koruma hizmetleri daha ön plandayken, diğer ülkelerde ceza adaleti sistemi ve yetişkin suçlulara yönelik rehabilitasyon hizmetleri daha fazla

önem kazanabilir. Bu nedenle, adli sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları bağlamı iyi anlamaları ve bu bağlama uygun müdahaleler geliştirmeleri gerekmektedir. Adli sosyal hizmette karşılaşılan zorluklar arasında, gizlilik ve bilgi paylaşımı, mesleki sınırlılık ve yetkinlik, çatışan menfaatler ve zorunlu müdahaleler gibi etik sorunlar bulunur. Bu sorunlar, adli sosyal hizmet uzmanlarının karar verme süreçlerinde dikkatli olmalarını ve etik rehberlere sıkı sıkıya bağlı kalmalarını gerektirir.

Sonuç olarak, adli sosyal hizmet uzmanları, toplumdaki adaletin sağlanmasında ve bireylerin haklarının korunmasında önemli bir rol oynar. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde müdahaleler gerçekleştirerek, adaletin ve insan haklarının savunulmasına katkıda bulunurlar. Bu alandaki profesyonellerin sürekli olarak eğitim alması ve mesleki gelişimlerini sürdürmeleri, adli sosyal hizmetin etkinliği açısından büyük önem taşır.

2. 2.Etik Kavramının Tanımı ve Önemi

Etik, toplumlar tarafından genel kabul görebilecek sosyal normların bir davranış ölçütü olmasının yanı sıra, bir toplumda nasıl yaşanması gerektiğine rehberlik edecek standart prensipler oluşturmayı amaçlayan ahlak felsefesi olarak da tanımlanır. Topluluklara ait bireyler, gelişim süreçlerinde bu standart prensipleri içselleştirir ve profesyonel davranışa dönüştürürler. Toplumlarda etik davranışların kabul görme eğiliminin yüksek olması, etik olmayan davranışların ise reddedilmesi, etik davranışların güçlenmesine ve yaygınlaşmasına olanak sağlar. Akademik etik, bilim etiği, araştırma ve yayın etiği gibi alanlar ise akademik dünyayı şekillendiren, bu alanda yürütülen faaliyetlerin doğruluğunu ve kalitesini denetleyen, bireyleri mesleki sorumlulukla hareket etmeye teşvik eden kurallar bütünü olarak değerlendirilebilir. (Kesgin,2009)

Etik kavramı sözlükte, "ahlakın temellerini inceleyen felsefe dalı ve bir kişinin davranışlarına temel oluşturan ahlak ilkelerinin bütünü"

olarak tanımlanır. Bu anlamda etik, "tüm etkinlik ve amaçların yerli yerine konulması; neyin yapılabilir veya yapılamaz olduğunun; neyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunun; neye sahip olunabileceğinin veya olunamayacağının bilinmesidir." Russel'a (1993) göre etik, "bir topluluğun ortak arzularını bireylere benimsetme çabasıdır." Ancak etik, bireysel arzuların bazılarını yalnızca kişisel değil, aynı zamanda evrensel bir önem verilmesini de gerektirir. Başka bir tanıma göre etik, "insan tutum ve davranışlarının iyi-kötü, doğru-yanlış açısından değerlendirilmesi için rehber alınan değerler, ilkeler ve kurallar bütünüdür." Ayrıca etik, "Yapmam gereken en doğru şey nedir? Bunu nasıl yapmalıyım?" gibi sorulara yanıt vermemize yardımcı olan bir değerlendirme kaynağıdır.

Pieper (2012), etiği, doğru yönü bulmamızı sağlayan bir "pusulaya" benzetir ve bu kavramın, baskı olmadan, doğru ve iyi olarak bilinen eylemleri gerçekleştirme konusunda irademizi yönlendirdiğini belirtir. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ise, etiği, "bireylerin ahlaklı bir yaşam için düşünerek doğru ve yanlış ayırt etmeye, doğru olarak kabul edilen davranışları sergilemeye ve bu davranışlar etrafında yaşamalarını sağlayacak toplumsal ve kuramsal araçları geliştirmeye yarayan düşünsel bir alan" olarak tanımlamıştır. Pieper (2012), etiği, doğru yönü bulmamızı sağlayan bir "pusulaya" benzetir ve bu kavramın, baskı olmadan, doğru ve iyi olarak bilinen eylemleri gerçekleştirme konusunda irademizi yönlendirdiğini belirtir. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ise, etiği, "bireylerin ahlaklı bir yaşam için düşünerek doğru ve yanlış ayırt etmeye, doğru olarak kabul edilen davranışları sergilemeye ve bu davranışlar etrafında yaşamalarını sağlayacak toplumsal ve kuramsal araçları geliştirmeye yarayan düşünsel bir alan" olarak tanımlamıştır.

Etikte temel soruların yanıtları aranırken akılcı cevaplar üretilmekte ve bu cevaplar eleştirilerek yeni yanıtlar bulunmaya çalışılmaktadır.

Basitçe ifade edilen bu süreçte kullanılan yöntemin doğası gereği kesin bir sonuçtan bahsetmek mümkün değildir; bu, felsefenin sonsuz soru sorma yönteminin bir parçasıdır. (Artan ve Yanardağ,2020). Etik, insan davranışlarının karmaşıklığını ve çeşitliliğini göz önünde bulundurarak, evrensel doğruların ve ahlaki ilkelerin sürekli sorgulanmasını ve yeniden değerlendirilmesini teşvik eder. Bu süreç, etik teorilerin ve uygulamaların zaman içinde evrilmesine ve toplumsal değişimlere uyum sağlamasına olanak tanır. Ayrıca, etik tartışmaların sonu gelmeyen bir doğaya sahip olması, farklı kültürel, sosyal ve bireysel perspektiflerin dikkate alınmasını sağlar ve bu sayede daha kapsayıcı ve adil çözümler üretilmesine katkıda bulunur. Bu yaklaşım, bireylerin ve toplumların sürekli olarak kendilerini ve değerlerini sorgulamalarını, geliştirmelerini ve daha etik bir yaşam sürmelerini teşvik eder.

3. 3.Adli Sosyal Hizmette Etik

Adli sosyal hizmetin etik ilkeleri, mesleğin profesyonel standardını korumak ve yükseltmek amacıyla hayati bir rol oynar. Bu ilkeler, adli sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştıkları karmaşık ve hassas durumlarda yol gösterici olur. Suçlular ve suç mağdurlarıyla çalışırken adalet ve eşitlik gibi temel değerlere sadık kalmak, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından kritik öneme sahiptir.

Etik ilkelerin vurguladığı en önemli noktalardan biri, uzmanların sürekli olarak kendilerini ve pratiklerini değerlendirmeleri ve geliştirmeleridir. Bu süreç, mesleki gelişimi teşvik eder ve hizmet sunumunun kalitesini artırır. Ayrıca, bu ilkeler sosyal hizmet uzmanlarının meslektaşlarıyla ve toplumla olan ilişkilerini düzenler, profesyonel dayanışmayı ve iş birliğini güçlendirir.

NOFSW'nin belirlediği etik ilkeler, adli sosyal hizmetin karmaşıklığını ve hassasiyetini göz önünde bulundurarak, uzmanların karşılaşılabilecekleri etik ikilemlerde rehberlik sağlar. Bu,

adli sosyal hizmet uzmanlarının daha bilinçli ve sorumlu kararlar almalarına yardımcı olur ve toplumun genel iyiliğine katkıda bulunur. Sonuç olarak, adli sosyal hizmetin etik ilkeleri, mesleğin saygınlığını ve güvenilirliğini artırırken, hizmet alan bireylerin haklarının korunmasını da sağlar. (Gönültaş,2019)

4.Adli Sosyal Hizmet Uygulamalarında Etik Sorumluluklar

4.1. A.B.D. Ulusal Adli Sosyal Hizmet Uzmanları Örgütü’ne (NOFSW) Yönelik Etik Sorumluluklar

1. Ulusal Adli Sosyal Hizmet Örgütü üyeleri, adli sosyal hizmet uygulamalarını yerine getirebilmek için gerekli eğitim, donanım ve deneyime sahip olmalıdır.

2. Üyeler, niteliklerini, eğitimlerini veya deneyimlerini yanlış beyan etmemelidir.

3. Adli sosyal hizmet uygulayıcıları, uygulamaları etkileyen yasaları takip etmeli, hizmet içi eğitimlere ve bilimsel etkinliklere katılmalı, meslektaşlarına danışmalı ve eğitim materyallerini paylaşmalıdır.

4. Üyeler, örgütün ilkeleri ve çalışmaları hakkında toplumu ve diğer meslek gruplarını bilgilendirme sorumluluğuna sahiptir.

5. Adli sosyal hizmet uzmanları, örgüt adına yapılan açıklamalar ile bireysel açıklamaları ayırt etmelidir.

6. Uzmanlar, müracaatçılara hizmet verirken diğer kurumlar ve toplum üyeleri ile iş birliği yaparak yasalar ve tedavi hedefleri arasındaki olası anlaşmazlıkları tespit etmelidir.

7. Araştırma yapan uzmanlar, müracaatçıların gizliliğini sağlamalı ve fiziksel veya psikolojik zararı en aza indirmelidir.

8. Üyeler, sadece yazılı onam alınmış incelemelere katılmalı ve mahremiyet ile onurun korunmasına özen göstermelidir. İncelemeye katılmayı reddedenlere ceza verilmemelidir.

9. Yayınlar, yayıncıların standartlarına uygun olarak hazırlanmalı ve katkıda bulunan yazarlar belirtilmelidir.

4.2. Meslektaşlara ve İşverenlere Yönelik Etik Sorumluluklar

10. Adli sosyal hizmet uzmanı, işveren kurumla yaptığı gönüllü taahhütlere bağlı kalmalıdır.

11. Uzman, işverenin veya meslektaşlarının etik dışı davranışlarını ilgili kurumlara bildirmelidir.

12. Uzman, müracaatçıya, meslektaşına veya kuruma yönelik etik olmayan davranışları reddetmelidir.

13. Uzman, danışanlara, meslektaşlarına, yöneticilere, stajyerlere ve öğrencilere saygılı davranmalıdır.

14. Uzman, yöneticilerin, stajyerlerin ve öğrencilerin değerlendirmesini adil ve eşit bir şekilde yapmalı ve sonuçları paylaşmalıdır.

15. Uzman, meslektaşlarına danışmalıdır.

16. Uzman, müracaatçılara özel, kurum politikalarına aykırı isteklerde bulunmamalıdır.

4.3. Müracaatçılara Yönelik Etik Sorumluluklar

17. Adli sosyal hizmet uzmanları, hizmet sunarken etnisite, milliyet, din, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim ve engellilik gibi farklılıklara göre ayırım yapmamalıdır.

18. Uzmanlar, hizmetlerin amacı ve niteliği hakkında müracaatçıları bilgilendirip, gizliliği korumalıdır.

19. Uzmanlar, müracaatçının sağlığını tehlikeye atmamalıdır.

20. Gerektiğinde diğer uzmanlarla istişare yapılmalıdır.

21. Müracaatçı yararına olduğunda, uygun kurumlara ve meslek elemanlarına yönlendirme yapılmalıdır.

22. Kişisel ve mesleki sorumluluklar çatıştığında müracaatçıyı reddederek bu çatışmadan kaçınılmalıdır.

23. Tedavi veya değerlendirme sonlandırılırken yeterli açıklama yapılmalı ve hizmetlerin sürekliliği sağlanmalıdır.

24. Yasal kayıtların ve belgelerin gizliliği korunmalı, bilgilerin açıklanması sadece yazılı onam ile yapılmalıdır.

25. Hizmet ücretleri makul ve alışılmış seviyelerde belirlenmelidir.

26. İhtiyaç sahibi müracaatçılara hizmet sağlanmalıdır.

27. Hizmetler için uygun ücret alınmalıdır.

28. Uzmanlar, yasa dışı faaliyetler, sahtekârlık veya hile yapmamalıdır.

29. Meslektaşlarından sevk almamalı veya herhangi bir şey talep etmemelidir.

30. Kişisel sorunlar, mental rahatsızlıklar veya bağımlılıklar hizmet sunumunu etkilememelidir.

31. Uzmanlar, müracaatçılarıyla veya yetkisi altındaki kişilerle cinsel ilişkiye girmemelidir.

32. Çocuk istismarı ve ihmalini yasalar gereği bildirmelidir.

33. Müracaatçılardan gelen ciddi tehditler durumunda mağdurlar ve yasal makamlar uyarılmalıdır.

34. Görüşmelerin kayıt altına alınması durumunda yazılı onam alınmalıdır.

35. Yasal yaşın altındaki müracaatçılar için özel hizmetlerde, sadece gerekli bilgiler velilere veya uygun kurumlara verilmelidir.

4.4. Topluma Yönelik Etik Sorumluluklar

36. Adli sosyal hizmet uzmanları, uygulamaları etkileyen taslak mevzuata etki etmemelidir.

37. Uzmanlar, yüksek standartlarda ve kaliteli hizmeti tüm bireylere eşit şekilde sunmalıdır.

38. Uzmanlar, kendi hataları nedeniyle suçlanmamalıdır.

Sorumluluklarını yerine getirmeyen kişilere görev verilmemelidir.40. Kamu zararına yol açan kuruluşlarda mesleki bilgi ve deneyim kullanılmamalıdır. (NOFSW,1987).

Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği tarafından yayımlanan etik belge, dört ana başlık ve kırk maddeden oluşmaktadır. İlk başlık olan "Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği'ne İlişkin Sorumluluklar", adli sosyal hizmet uzmanlarının yeterlilik ve gelişimini (Madde 1 ve 3), örgüt ile adli sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi (Madde 2, 4, 5), uzmanların bilgi sahibi olmadıkları durumlarda izlemesi gereken süreçleri (Madde 6) ve bilimsel araştırmalar yaparken dikkat edilmesi gereken hususları içermektedir (Madde 7, 8, 9).İkinci başlık olan "İşverene ve Meslektaşlara Karşı Sorumluluklar", etik dışı durumları (Madde 11,

12), işverenle ilişkileri (Madde 10 ve 16), süpervizyon ve eğitim sürecini (Madde 13 ve 14) ve meslektaşlarla ilişkileri (Madde 15) ele almaktadır. Üçüncü başlık olan "Danışanlara Karşı Etik Sorumluluklar", ayrımcılık yapmama (Madde 17), bilgilendirme, onam ve gizlilik (Madde 18 ve 24), ücretlendirme (Madde 25 ve 27), cinsel ilişki yasağı (Madde 31), sahtekârlık ve hile yapmama (Madde 28), meslektaşlar arasında hediye alışverişinin yasak olması (Madde 29), uygun yardımların sağlanması (Madde 20 ve 26), iyilik halinin korunması (Madde 19), danışma ve yönlendirme (Madde 21, 22, 23) ve kişisel problemlerini yansıtmama (Madde 30) gibi hususları kapsamaktadır. Son başlık olan "Topluma Karşı Sorumluluklar", savunuculuk (Madde 36 ve 37), yalan beyanda bulunmama (Madde 38), yetkili kişilerin atanması (Madde 39) ve toplumun iyilik halinin korunması (Madde 40) ile ilgilidir. (Yanardağ,2019)

5. ADLİ SOSYAL HİZMETİN UYGULAMA ALANLARI

5.1 Aile Mahkemeleri

İnsanlar, sosyal varlıklar olarak topluluklar halinde yaşamayı tercih ederler. Ancak, kişinin seçmediği tek topluluk doğup büyüdüğü ailedir. Aile, insanlık tarihi kadar eski olup güven, barınma, büyüme ve eğitim gibi birçok ihtiyacı karşılayan bir yapıdır. Aile, kan bağıyla oluşan sosyal bir kurumdur ve aile yapısının korunması ve sorunların çözülmesi için hukuksal düzenlemeler gereklidir. Türkiye'de aileyi düzenleyen ilk kanun, 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanun Medenisidir. Zamanla bu kanunda değişiklikler yapılmış ve 22 Kasım 2001'de 4721 sayılı Medeni Kanun yürürlüğe girmiştir. Aile, evrensel değerlere sahip bir kurum olmasına rağmen zaman ve mekâna göre dinamikleri değişir. Geçmişteki ve günümüzdeki aile yapıları farklıdır. Teknolojik ve toplumsal gelişmeler, aile yapısında değişimlere neden olmaktadır.

Bu nedenle, geçmişin hukuk normları ile günümüz aile yapısını düzenlemek mümkün değildir. Kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan insanların özellikleri ve ihtiyaçları farklı olduğundan, aile yapıları da farklılık göstermektedir. Kentleşmenin yaygınlaşmasıyla aile hukukunun da bu değişime uyum sağlaması gerekmektedir. Bu gelişmeler, uzmanlık gerektiren aile mahkemelerinin önemini ortaya koymaktadır. (Gezgin, 2023:26-27)

Aile mahkemeleri, ülkemizde nispeten yeni bir uygulamadır, ancak yurtdışındaki örnekleri daha eskiye dayanmaktadır. Uluslararası düzeyde, aile mahkemeleri ilk olarak 1899 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuştur. Bunu takiben, 1949 yılında Japonya'da, 1960'lı yıllardan itibaren ise giderek yaygınlaşarak 1961'de Rhode Island'da, 1962'de New York'ta, 1965'te Hawaii'de, 1975'te Avustralya ve Kanada'da, 1976'da Almanya'da aile mahkemeleri kurulmuştur. (Demir, 2020:6)

“Toplum yapısındaki değişimler, aileyi de etkileyerek aile içi şiddet, boşanma ve velayet gibi sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu durum, aile ve çocuk mahkemeleri gibi özel mahkemelere duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.” (Gezgin, 2023:27) “Bu bağlamda, 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un 1. maddesinde, aile mahkemelerinin esas olarak aile hukukundan kaynaklanan dava ve işlere bakmak amacıyla kurulduğu belirtilmiştir.” (Temel, 2007:6)

4787 Sayılı "Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun"un 4. Maddesi, aile mahkemelerinde görülecek dava ve işleri düzenlemektedir (Atamtürk, 2010:9-10)

4787 Sayılı "Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun"da, aile mahkemelerinde pedagog, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi uzmanların bulunacağı belirtilmiştir. Ancak, mevzuatta bu uzmanların görev içerikleri ve mesleki tanımları ayrıntılı olarak belirtilmemiştir. Mevzuatta "uzmanlardan yararlanma" başlığı altında uzmanların aile mahkemelerindeki görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında, mahkemece talep edilen konular hakkında taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak ve sonuçları bildirmek.
- Mahkemenin gerekli gördüğü durumlarda duruşmada hazır bulunmak, istenen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek.
- Mahkeme tarafından verilecek diğer görevleri yerine getirmek. (Demir, 2020:7)

4787 sayılı AMK'nın "Aile mahkemeleri bünyesinde bulunan uzmanlar" başlıklı 5. maddesi, aile mahkemelerinde görev yapacak uzmanları tanımlamaktadır. Kanunda bu uzmanlar psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı olarak belirtilmiştir. Bu uzmanlar, kendi uzmanlık alanları çerçevesinde, yargılama sürecinde hakime ve ilgili kişilere mesleki bilgileriyle destek sağlamakla görevlidir. Ancak, aile mahkemelerinde bu uzmanlar birbirlerinin yerine atanacak alternatif bir atama sistemi ile değil, her üç uzmanın da birlikte atanacağı bir sistemle çalışmaktadır. (Temel, 2007:21)

4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'da, psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacının görevleri ayrıntılı olarak belirtilmemiştir. Etik kurallar, sosyal hizmet mesleğinin kendine özgü bilgisi ve değerleri ile mesleki deneyimlerin ışığında, sosyal çalışmacının görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- Sürece dahil olan bireylerin özgeçmişi ve aile bilgileri ile sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik özelliklerini içeren sosyal inceleme raporu hazırlamak.
- Bireylerin yaşadıkları sorunun nedenleri, etkileri ve sonuçlarını genel bir perspektiften ayrıntılara doğru analiz etmek.
- Uyumsuzluğu olan ailelerin sorunlarını belirlemek ve çözümü için mahkeme bünyesindeki diğer uzmanlarla ekip çalışması yapmak, gerektiğinde toplum kaynaklarını bu işlere yönlendirmek.
- Bireyleri bilgilendirmek, toplum kaynaklarını kullanmaları konusunda desteklemek ve yol göstermek.
- Velayet durumunda, çocukların sorunlardan en az etkilenmeleri ve hangi tarafın yanında daha sağlıklı bir yaşam sürdürebilecekleri konusunda öneriler geliştirmek.
- Ebeveynlerin geliştirmesi gereken tutum ve davranışlar konusunda destek sağlamak.

- Ailedeki sorunlu bireylerin, özellikle çocukların sorunlarını gidermeye yardımcı olmak amacıyla sosyal kişisel çalışma ve sosyal grup çalışması gibi mesleki uygulamaları gerçekleştirmek ve bu uygulamalarla ilgili raporlar hazırlamak. (Atamtürk, 2010:13-14)

5.2. Çocuk Mahkemeleri

Çocuk ve çocukluk dönemi, toplumlara, kültürlere ve yasalara göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci maddesine göre, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her birey çocuk olarak kabul edilmektedir. Türk Dil Kurumu ise çocuk kavramını; bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız olarak tanımlamaktadır. Ancak, ülke olarak çocuk hakları konusunda aşılması gereken önemli sorunlar ve kat edilmesi gereken mesafeler bulunmaktadır. Bu durum, hassas bir grup olan çocukları çeşitli risk faktörleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla, bugünün ihmalleri geleceği de etkilemektedir. (Gezgin 2023: 28-29)

Çocuk mahkemeleri, tüm illerde hizmet vermektedir. Ancak, özel durumlar göz önünde bulundurularak, HSYK tarafından verilen karar doğrultusunda belirli ilçelerde de açılabilir. Diğer genel mahkemelerin aksine, çocuk mahkemelerinde savcı bulunmaz. Ancak, savcılar alınan kararlara yönelik kanuni süreci işletebilirler. Çocuk mahkemeleri tek hakimlidir. Çocuk ağır ceza mahkemelerinde ise bir başkan ve genellikle iki üye hakim bulunur. Kararlar salt çoğunlukla alınır ve eşitlik durumunda başkanın oyu belirleyici olur. (Yüce, 2019: 59-60)

Adalet Bakanlığı, çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerine bilirkişi olarak sosyal çalışma görevlilerini atamaktadır. Bu görevlilerin çocuk suçluluğu alanında eğitim almış, beceri ve yetkinliğe sahip olmaları öncelikli olarak kabul edilmektedir. Özellikle çocuk ve suç konularında yüksek eğitim görmüş kişilere öncelik tanınmaktadır (Sosyal Çalışmacılar için Eğitim Kitabı, 2013:36). Çocuk Koruma Kanunu Yönetmeliği (ÇKKY) 17/1'e göre, sosyal çalışma görevlisi "psikolojik danışmanlık, rehberlik, psikoloji, sosyal hizmet mezunu olan meslek mensubu" olarak tanımlanmıştır. Çocuk Koruma Kanunu göz önüne alındığında, her yargılamada bu görevlilerin bir muhakeme unsuru olarak katılımı öngörülmüştür. Bu katkıyı sunabilmeleri için özel ihtisas yapmış olmaları gerekmektedir. Bu nedenle, çocukların menfaatine hizmet eden her unsur gibi, sosyal çalışma görevlileri de önemli bir güç kazanmıştır. (Yüce, 2019:65)

5.3. Denetimli Serbestlik Şube Müdürlükleri

Denetimli serbestlik, kişinin işlediği suç nedeniyle aldığı cezanın, tutuklama veya hapis yerine, toplum içinde yetkili mercilerin gözetim ve denetimi altında çekilmesini ifade eder. Bu yöntemde esas olan, kişinin ıslah edilmesi ve topluma kazandırılmasıdır. Hapis cezasına alternatif olan bu sistemde, belirli şartlar ve yükümlülükler karşılığında kişi serbest bırakılır. (Gezgin, 2023:34). T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı'na göre, denetimli serbestlik, mahkemece belirlenen koşullar ve süre içinde, denetim planına uygun olarak şüpheli, sanık veya hükümlünün toplumla bütünleşmesi için gerekli hizmet, program ve kaynakların sağlandığı toplum temelli bir uygulamayı ifade eder. Ülkemizde denetimli serbestlik sisteminin kapsamı, 20 Temmuz 2005 tarihinde Resmi

Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ile belirlenmiştir. Bu kanun, denetimli serbestlik ve koruma kurullarının kuruluş, görev ve çalışma usullerini düzenlemektedir. Ayrıca, 5 Mart 2013 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği de bu uygulamaların yerine getirilmesinde belirleyici bir ulusal mevzuattır. (Demir, 2020:11)

Yürürlükteki denetimli serbestlik mevzuatına göre sosyal hizmet uzmanlarının, hükümlülerle bireysel ve grup görüşmeleri yapmak, boş zamanlarını yapılandırmak, eğitsel ve sosyal çalışmalar düzenlemek, iyileştirme süreçlerini izlemek, ev-okul-işyeri ziyaretleri gerçekleştirmek ve danışmanlık hizmeti vermek gibi görevleri bulunmaktadır. Bu görevler, hükümlüler için özel olarak geliştirilmiş bireyselleştirilmiş iyileştirme programları çerçevesinde yürütülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, hükümlülerin psikososyal sorunlarını çözmeye katkı sağlamak, salıverilmeleri sonrasında korunmalarını temin etmek, bilgi sağlamak ve uygun yönlendirmeler yaparak onları topluma kazandırmak için bireysel görüşmeler yapar. Ayrıca, hayat için değişim programları, öfke kontrolü ve zararlı madde bağımlılığına müdahale gibi grup çalışmaları da yürütülmektedir. Bu çalışmalar, suça ve suçluluğa karşı farkındalık oluşturmaya ve hükümlülerde davranış değişikliği meydana getirmeyi hedefler. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanları, hükümlülerin aileleriyle yeniden ilişki kurabilmeleri ve ailevi sorunlarını çözebilmeleri için de aile görüşmeleri yapar. (Bik, 2023:60-61)

5.4. Çocuk Eğitim Evleri

“Türkiye'deki yasal düzenlemelere göre, 12 yaşından küçük çocuklar tarafından işlenen fiiller için kovuşturma yapılamaz ve ceza verilemez. Suça karıştığında 12-15 yaş arasında olan çocuklar için ise, işledikleri suçun anlamını ve sonuçlarını kavrayıp kavrayamadıkları araştırıldıktan sonra karar verilir.” (Aktuğ, 2010:11) Mahkeme tarafından özgürlüğü kısıtlayıcı bir ceza almış ve şartlı tahliyesine altı aydan fazla kalan 12-18 yaş grubundaki erkek çocuklar, ikamet ettikleri yere göre Ankara, Elazığ ve İzmir'deki Çocuk Eğitim Evlerine gönderilir. Kız çocuklar ise yalnızca İzmir'deki Çocuk Eğitim Evinde, onlar için ayrılmış özel bir bölümde kalmaktadır. (Bayer, 2008:20-21)

Çocuk Eğitim Evleri, çocuk hükümlülere verilen cezaların, onları eğitmek, meslek sahibi yapmak ve topluma yeniden kazandırmak amacıyla yerine getirildiği tesislerdir. Bu kurumlarda firara karşı engeller bulunmaz ve güvenlik iç güvenlik görevlileri tarafından sağlanır. İçeride veya dışarıda bir eğitim programına devam eden ve 18 yaşını dolduran çocuklar, eğitimlerini tamamlayabilmeleri için 21 yaşına kadar bu tesislerde kalabilirler. Kurumların amacı, 12-18 yaş grubundaki hükümlü çocukları yeniden eğiterek suç ve sonuçlarından arındırmak ve topluma yeniden kazandırmaktır. Bu çerçevede, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, öğretmenler ve pedagoglar tarafından çeşitli programlar uygulanmaktadır. (Aktuğ,2010:12)

5.5. Ceza İnfaz Kurumları

“Ülkemizde modern ceza infaz hizmetlerinin yürütülmesinden birinci derecede sorumlu kurum Adalet Bakanlığı'dır. Adalet hizmetleri, Adalet Bakanlığı tarafından

yürütölmekte olup, ceza infaz kurumlarına yönelik hizmetler ise Adalet Bakanlığı'na bağlı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir.” (Demir, 2020:13)

“Ceza infaz kurumlarındaki eğitim birimleri ve psiko-sosyal servisler, hükümlülerin ıslahı için faaliyet göstermektedir.” (Bik, 2023:59)

Ceza infaz kurumlarında, psiko-sosyal servisler ve eğitim birimleri, hükümlülerin ıslahı ve iyileştirilmesi amacıyla çeşitli programlar yürötmekle sorumludur. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük’e göre, Psiko-Sosyal Yardım Servisi, personel ve hükümlülerin ruh ve beden sağlığını koruyucu ve geliştirici programlar araştırır, uygular ve gerektiğinde tedavi sürecine katılarak psikolojik destek sağlar. Ayrıca, hükümlülerin bireysel özelliklerini, yaşam koşullarını ve suç işleme nedenlerini belirleyerek onların bireysel gelişimlerine yardımcı olur. Bu servis, hükümlülerin kurum yaşamına uyum sağlamalarına ve toplumsal yaşama entegrasyonlarına yardımcı olur, yeniden suç işlemelerini engelleyecek önlemler alır ve gerektiğinde kurumun en üst amirinin bilgisi dahilinde aileler ve sosyal çevre ile görüşmeler yapar. Psiko-sosyal yardım servisinde psikologlar ve sosyal hizmet uzmanları görev yapar. (Demir, 2020:13)

5.6. Çocuk İzlem Merkezleri

Cinsel istismara maruz kalan çocukların değeriendirilmesi, tedavi süreçlerinin planlanması ve bu konudaki gelişmelerin izlenmesi amacıyla, 2010 yılında Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM) oluşturulmaya başlanmıştır. ÇİM; Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Adli Tıp

Kurumu, üniversitelerin çocuk koruma birimleri ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından desteklenmektedir ve bu alandaki çalışmaların uyum içinde yürütülmesini hedeflemektedir. İlk ÇİM 2010 yılında Ankara'da açılmış olup, bu merkezi diğer illerde kurulan merkezler takip etmiştir (Aydemir ve Yurtkulu, 2012: 155).

Bir çocuğun cinsel istismara uğradığına dair güçlü bir şüphe veya böyle bir durumun tespiti halinde, çocuk sivil bir kolluk ekibi ve sivil araç ile bulunduğu yerden alınarak Çocuk İzlem Merkezi'ne (ÇİM) götürülmektedir. ÇİM'de süreç şu şekilde işlemektedir (Aslan & Erkol, 2023)

Çocuk, Çocuk İzlem Merkezi'ne (ÇİM) sivil bir araçla ulaştırıldığında, ilk olarak adli görüşmeci tarafından karşılanır. Yapılan ön görüşmenin ardından, süreç hakkında bilgi verilir, merkez tanıtılır ve çocuğun acil ihtiyaçları karşılanır. Adli görüşme hakkında bilgi verildikten sonra, baro tarafından atanan avukat ile varsa aile üyelerinin eşliğinde çocuğun onayı alınır. Daha sonra, çocuk adli görüşme için aynalı odaya alınır ve bu görüşme sesli ve görüntülü olarak kaydedilir. Aynalı odanın diğer tarafında Cumhuriyet savcısı, baro temsilcisi ve Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü (ASHİM) uzmanı bulunur. İfade aşamasının ardından, gerekiyorsa çocuğun onayı alınarak adli muayene gerçekleştirilir. Bu muayene, psikiyatrik değerlendirme, gebelik kontrolü ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı profilaksi gibi ek değerlendirmeleri de içerir. Muayene sonrasında, savcı, adli görüşmeci, baro temsilcisi avukat ve sosyal hizmet uzmanı, çocuğun ailesine teslim edilip edilmeyeceğine karar verir. Bu karar doğrultusunda çocuk ya ailesine teslim edilir ya da ASHİM tarafından geçici olarak bakıma

alınır. Süreç boyunca, savcı veya ideal olarak adli görüşme ekibi, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nden sosyal inceleme yapılmasını talep edebilir. ÇİM'lerin işleyişinde çocuğun yüksek yararı önceliklidir ve bu merkezler, çocukların ikincil travmalarını önlemekte önemli bir rol oynar. (Sarıyar, 2023: 4).

Cinsel istismara uğrayan çocukların doğru ve açık bilgiler verebilmesi için adli görüşmelerin çocuk dostu ortamlarda ve uzman kişiler tarafından gerçekleştirilmesi, suç unsurlarının tespit edilmesi ve çocuğun yeniden travmatize olmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Bu merkezlerde, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimcileri ve psikiyatri alanında yüksek lisans yapmış uzman hemşireler görev yapmaktadır (ÇİM, 2022).

Çocuk İzlem Merkezleri'nin kurulma amaçları şunlardır: (Topdemir, 2016).

- Cinsel istismara uğrayan çocukla ilgilenecek personel ve kuruluşların iş birliği ve uyum içinde çalışmasını sağlamak,

- Çocuğun ikincil travma yaşama olasılığını en aza indirmek,

- Çocuğun yaşadığı travmanın etkilerini azaltmak için güvenli bir ortam sunmak,

- Çocuğun önceki yaşam alanına dönmesinin sakıncalı olduğu durumlarda, korunma altına alınmasına karar verilirse, uygun yaşam koşulları sağlanana kadar temel ihtiyaçlarını karşılamak,

- Travmanın aile üzerindeki etkisini değerlendirmek için aile ile görüşmeler yapmak,

- Aileye ihtiyaç duydukları ilk danışmanlık hizmetlerini sağlamak,

-Bu alanda çalışan personelin gerekli meslek içi eğitim ihtiyaçlarını belirlemek ve bu eğitimleri yürütmek (Sarıyar, 2023: 26)

Başbakanlık tarafından 4 Ekim 2012 tarihinde 28431 sayılı "ÇİM Konulu Genelge" Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu genelge, Çocuk İzlem Merkezlerinin (ÇİM) işleyişine ilişkin temel ilkeleri içermektedir. ÇİM'lerin çalışma usul ve esaslarını düzenlemek amacıyla 2013 yılında "Çocuk İzlem Merkezleri Yönetmelik Taslağı" hazırlanmıştır. 2020 Aralık ve 2021 Ocak aylarında Sağlık Bakanlığı, bu yönetmelik taslağını uzmanlar, ilgili dernekler ve akademisyenlerin görüşlerine sunmuştur (Aslan & Erkol, 2023).

4. Etik İlkelerle Göre Adli Sosyal Hizmet Uygulamaları

Sosyal hizmet alanlarında faaliyet gösteren sosyal hizmet mesleği, bir disiplin olarak belirli kurallar, ilkeler, kaideler, mesleki standartlar, bilimsel temel ve etik değerler doğrultusunda çalışmalarını yürütür (Tomanbay, 2013). Etik değerler, bilgi ve deneyimi bütünleştirerek mesleki uygulamaların nasıl daha iyi olacağı konusunda uygulayıcıya katkı sağlar ve uygulamalara ortak bir yaklaşım, bakış açısı ve anlayış kazandırır (Gökçearsan-Çifci & Gönen, 2011).

Sosyal hizmet ile hukuk alanının kesiştiği nokta, literatürde adli sosyal hizmeti tanımlayan en temel hususlardan biri olarak öne çıkar. Daha kapsamlı bir tanım olarak, Ulusal Adli Sosyal Hizmet Örgütü'nün ortaya koyduğu tanımın literatürde kabul gördüğü söylenebilmektedir. Bu tanıma göre, adli sosyal hizmet "hukuk ve hukuksal sistemlerle ilişkili sorulara ve sorunlara yönelik sosyal hizmet müdahalesi" olarak tanımlanır ve "hem medeni hukuku hem

de ceza hukukunu ilgilendiren konularda sosyal hizmet uygulamasının sunulması" için geniş bir yelpazede rol ve sorumluluk üstlenen bir çalışma alanı olarak ifade edilir (NOFSW, 2019).

İkinci başlık ise, adli alanda uygulayıcıların karşılaşılabilecekleri etik ikilemlerdir. Uygulayıcılar yasaları uygularken dört farklı durumla karşılaşabilirler, bunlar: Bir eylemin hem etik hem yasal olması, hem etik hem yasal olmaması, yasal olup etik olmaması veya etik olup yasal olmaması durumudur. Adli sosyal çalışma alanında etik konulara dair üçüncü başlık, sosyal çalışma uygulamaları sırasında, danışanlar, meslektaşlar, diğer meslek profesyonelleri ve kurum ile kurulan profesyonel ilişkilerin niteliği ve bu ilişkiler çerçevesinde danışanlara, meslektaşlara, kuruma ve topluma karşı olan sorumlulukları kapsar (Yanardağ, 2019). Bireylere, ailelere, çiftlere ve küçük gruplara yönelik klinik veya vaka yönetimi hizmetleri gibi doğrudan uygulamalarla birlikte, örgütlenme, yönetim, politika, araştırma ve değerlendirme gibi tüm sosyal hizmet alanlarında etik ikilemler yaşanabilir. Etik seçimlere dair klasik yaklaşımlar, zamanla gelişerek sosyal hizmet uygulamalarıyla daha uyumlu hale gelmiştir. Bu yaklaşımlar, sosyal hizmet uzmanlarının çeşitli uygulama ortamlarında karşılaştıkları etik ve yasal çatışmaların analizinde bir çerçeve sağlar (Reamer, 2005).

Adli sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada karşılaştıkları ikilemler şu başlıklar altında toplanabilir:

Bireyi ve toplumu koruma adına yaşanan ikilemler (örneğin; görüştüğü bireyin başka birine zarar verme niyetinde olduğunu fark etme; danışanın uyuşturucu kullandığını itiraf etmesi).

Mahkemenin zorunlu tedbir kararı (denetimli serbestlik, şartlı tahliye gibi) aldığı bazı durumlarda, bireylerden onam alma zorlukları.

Adalet sistemi içinde mağdur, fail, suça karışmış ya da mağdur çocuk gibi savunmasız gruplarla yapılan araştırmalarda (özellikle ıslah programlarına dahil olan bireylerin açık bilgilendirme yapılmadan bazı haklarının göz ardı edilmesi) ortaya çıkan etik ikilemler. (Purutçuoğlu, 2018: 5868)

Adalet sistemi içinde sosyal hizmet uygulamaları gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanları, alanın doğası gereği, diğer alanlardaki meslektaşlarına kıyasla daha karmaşık ve çözülmesi zor durumlarla karşılaşma riski taşır. Adli sistemdeki uygulamaların hem etkili ve verimli bir şekilde yapılabilmesi hem de birey, toplum ve uygulayıcının korunması amacıyla bu alana özgü ilke ve esasların belirlenmesi önemlidir. Uygulamalar için belirlenen bu ilke ve beklentiler, etik ikilemlerin en aza indirilmesine de katkı sağlayabilir. (Gönültaş, 2016)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal hizmet uzmanları bazı durumlarda etik sorumluluklar ile yasal standartlar arasında çatışma yaşayabilirler. Bazı durumlarda, sosyal hizmet uzmanları, yasanın izin verdiği veya zorunlu kıldığı eylemlerin sosyal hizmetin etik standartlarına aykırı olabileceğine ya da yasaları ihlal edecek eylemlerin mesleğin etik standartlarına uyum sağlamak için gerekli olduğuna inanabilirler. Bu tür durumlar, mesleki değerler, görevler ve sorumluluklar arasında çatışmalara yol açtığından etik ikilemler ortaya çıkar. Yasal gerekliliklere uyum, sosyal hizmette etik standartların ihlal

edilmesine neden olabileceği gibi, etik standartlara uyum da yasaların ihlal edilmesine yol açabilir.

Bu çalışma kapsamında, sosyal hizmet ve hukuk alandaki çalışmaların etik standartlara dayalı olması gerektiği, özellikle boşanma, ihmal, istismar, aile içi şiddet, ebeveynlik haklarının sonlandırılması, bağımlılık ve rehabilitasyon, mental sağlık sorunları, yaşlı bakımı ve korunma, engellilerin hakları gibi alanlarda ortaya çıkan etik ikilemler ele alınmıştır.

Adli sosyal hizmet alanı, hassas ve karmaşık durumlarla karşılaşan bir alandır ve bu nedenle etik sorunlar sıklıkla da ortaya çıkmaktadır. Bu alandaki etik ilkelerin uygulanması, hem hizmet verilen bireylerin haklarını korumayı hem de toplumun adalete olan güvenini sağlamayı amaçlar. Adli sosyal hizmette etik ilkelerin doğru bir şekilde uygulanması, güvenilirlik, tarafsızlık ve dürüstlük gibi temel değerlere dayanır.

Sonuç olarak, adli sosyal hizmet uzmanları, karmaşık etik ikilemlerle karşılaşabilirler ve bu durumlarda doğru kararlar vermek zor olabilir. Ancak, etik ilkelerin titizlikle uygulanması ve sürekli olarak yenilenmesi, adli sosyal hizmetin etkinliğini artırır ve toplumda adalete olan güveni sağlar. Bu nedenle, adli sosyal hizmet alanında çalışanların etik konulara dikkat etmeleri ve etik ilkeleri en üst düzeyde benimsemeleri son derece önemlidir.

Adli sosyal hizmette etik sorunlarla başa çıkabilmek için çeşitli stratejiler ve öneriler sunulabilir:

1.Eğitim ve Sürekli Mesleki Gelişim:

Adli sosyal hizmet uzmanlarının etik konusunda sürekli eğitim almaları, güncel yasal ve etik standartlardan haberdar

olmaları önemlidir. Düzenli eğitimler, seminerler ve atölye çalışmaları, uzmanların bilgi ve becerilerini güncel tutmalarına yardımcı olur.

2.Etik Rehberler ve Danışma:

Sosyal hizmet kuruluşları, çalışanları için kapsamlı etik rehberler hazırlamalı ve bu rehberleri düzenli olarak güncellemelidir. Ayrıca, etik ikilemlerle karşılaşan uzmanlar için danışma ve destek hizmetleri sunulmalıdır.

3.Etik Kurullar:

Adli sosyal hizmet alanında çalışan kurumlar, etik kurullar oluşturarak karmaşık durumlarda rehberlik ve karar desteği sağlayabilirler. Bu kurullar, etik ikilemleri değerlendirme ve çözme konusunda bağımsız bir perspektif sunabilir.

4.Süpervizyon ve Mentorluk:

Adli sosyal hizmet uzmanları, deneyimli meslektaşlarından süpervizyon ve mentorluk alarak etik ikilemleri tartışabilir ve çözüm yolları bulabilirler. Bu, uzmanların etik sorunlarla başa çıkma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur.

5.Yasal ve Etik Standartların Entegrasyonu:

Sosyal hizmet uzmanları, yasal gereklilikler ve etik standartlar arasında uyum sağlamak için stratejiler geliştirmelidir. Bu, hem yasal hem de etik sorumlulukların dengelenmesini kolaylaştırır.

6.Kapsamlı Etik Protokoller:

Kurumlar, belirli etik sorunlara yönelik kapsamlı protokoller geliştirerek, uzmanların bu protokollere uygun hareket etmelerini sağlamalıdır. Bu, etik kararların tutarlılığını ve şeffaflığını artırır.

7.Etik İkilemlerde Karar Verme Modelleri:

Sosyal hizmet uzmanları, etik ikilemleri çözmek için karar verme modelleri kullanabilirler. Bu modeller, sistematik bir yaklaşım sunarak, etik kararların mantıklı ve savunulabilir olmasını sağlar.

8.Öz Farkındalık ve Kendi Değerlerinin İncelenmesi:

Sosyal hizmet uzmanları, kendi etik değerlerini ve önyargılarını düzenli olarak gözden geçirmeli ve bu farkındalığı profesyonel pratiklerine yansıtmalıdır.

Kaynakça

Aktuğ, G. (2010). Çocuk Eğitim Evlerinde Barındırılan Ergenlerin İletişim Ve Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi (master's Thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Aslan, F., & Erkol, Z. Z. (2023). Türkiye’de Çocuk İzlem Merkezleri Ve Antalya Çocuk İzlem Merkezi Deneyim

Atamtürk, E. (2010). Aile Mahkemeleri Uygulamalarında Yaşanan Sorunların Aile Mahkemesi Uzmanlarının Tükenmişlik Düzeylerine Ve İş Doyumlarına Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydemir, Ğ. Ve Yurtkulu, F. (2012). “Çocuğa Yönelik Cinsel İstismarla Mücadelede: Çocuk İzlem Merkezi”. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 152-16

Bayer, F. (2008). Çocuk Eğitim Evleri Ve Ankara Çocuk Ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Kalmakta Olan Ergenlerin Ahlaki Yargı Düzeylerinin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çalış, N. (2022). İnsan Hakları Ve Hukuk Bağlamında Adalet Sisteminin Sosyal Boyutu: Adli Sosyal Hizmet. The Journal Of Social Science, 6(11), 107-124. <https://doi.org/10.30520/Tjsosci.105151>

Demir, B. (2020). Adli Alanda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarında İş Stresi Ve İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Doctoral Dissertation, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Gezgin, Y. (2023) Hukuk Fakóltesi Mezunlarının Adli Sosyal Hizmete Dair Algı Ve Farkındalığının Değerlendirilmesi: Bursa Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniv

Gönöltaş, M.B. (2016). Adli Sosyal Hizmet: Adalet Mekanizmasındaki Yeri Ve Önemi, (Ed. Yücel, D. Ve Gönöltaş, M.B.) Adli Sosyal Hizmet-yaklaşım Ve Müdahale, Nobel Yayınları,ankara.

Kesgin, A. (2009). Etik Üstüne. Dini Araştırmalar, 12(35), 143-160.

Purutçuoğlu, E. (2022). Adli Sosyal Hizmet Ve Etik. Social Sciences Studies Journal (Sssjournal), 4(27), 5861-5875.

Reamer, F.G. (2004). Ethical And Legal Standards In Social Work, Consistency And Conflict. Families In Society: The Journal Of Contemporary Social Services, 86(2), 163-169. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.2237>

Sarıyar, B. (2023). Bir Çocuk İzlem Merkezinin İkincil Travmayı Azaltıcı Yöndeki Etkisinin Araştırılması: Antalya Çocuk İzlem Merkezi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstit

Temel, M. Z. (2007). Aile Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Yargılama Usulü. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,(yayınlanmamış), Ankara.

Topdemir, C. (2016). İstismar Mağduru Çocuğun Korunmasında Bir Uygulama: Çocuk İzlem Merkezi (Çim). Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, (43

Özgenel, C. (2023). Çocuk İzlem Merkezlerinde Çalışan Adli Görüşmecilerin İş Doyumu Ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversite

Yanardağ, U. (2019). Amerikan Ulusal Adli Sosyal Çalışma Derneği Etik İlkeler Belgesi Türkiye’de Uygulanabilir Mi? Adli Alanda Çalışan Sosyal Çalışmacılara Dair Nitel Bir Araştırma. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 30(2), 438-462

Yüce, O. (2019). Suça Sürüklenen Çocukların Rehabilitesinde Çocuk Mahkemelerinin Rolü: Sakarya Örneği (doctoral Dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)).

Zubaroğlu Yanardağ ,M Ve Artan,t(2020).,Sosyal Hizmet Etiği,nika Yayınevi,ankara,

The Ethics Of Practicing Forensic Social Work,2011,journal Of Forensic Social Work 1(1):61-72.https://www.researchgate.net/publication/233132990_the_ethics_of_practicing_forensic_social_work

BÖLÜM VIII

Sosyal Hizmet Bağlamında Çocuk İstismarına İlişkin Yanlış Bilişler

Sevgi TİKTAŞ¹
Aybike Betül MARAL²
Senemhan YILMAZ³

Giriş

Çocuk İstismarına Genel Bakış

Ülkemizin de taraf olduğu ve 196 ülke tarafından onaylanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de çocuk “daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan” olarak; ülkemizde 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na göre “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde kullanılan mevzuatta Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de kabul edilen çocuk tanımından daha geniş bir çerçeve kabul edildiği görülmektedir. Bu tanımlardan

¹Research Assistant, İzmir Kâtip Çelebi University, Department of Social Work, sevgi.tiktas@ikc.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4238-0721

² Research Assistant, İzmir Kâtip Çelebi University, Department of Social Work, aybikebetul.maral@ikc.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3194-9115

³ Research Assistant, İzmir Kâtip Çelebi University, Department of Social Work, senemhan.yilmaz@ikc.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3637-3293

hareketle çocuğa kötü muamele 18 yaş altındaki çocuklara uygulanan ihmal ve istismarı içermektedir. Dünya Sağlık Örgütü (2022), çocuk istismarını “çocuğun sağlığını, fiziksel gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin veya toplum tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar” olarak tanımlamaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de bu konuya yönelik çocuğun bakımını sağlayan ebeveynlerin veya başkalarının çocukları “bedensel ve zihinsel şiddetin her türünden” korumaları gerektiğine dair madde bulunmaktadır.

Çocukları ve haklarını koruyan yasaların olduğu, saygı gösterildiği bir dünya düzeni oluşturulması temel amaçlardan biridir. Ancak çocuk haklarının ihlal edildiği, gelişimlerini engelleyen durumlar olmaktadır. Bunlardan birisini de çocuk istismarı oluşturmaktadır. Hem dünyada hem ülkemizde çocuk istismarına maruz kalanlara ilişkin veriler bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (2022) verilerine göre 2-4 yaş arası dört çocuktan üçü (yaklaşık 300 milyon çocuk) ebeveynleri veya bakım verenleri tarafından düzenli bir şekilde fiziksel ceza ve/veya psikolojik şiddet görmektedir. Her beş kadından biri ve 13 erkekten biri 0-17 yaş aralığında olduğu dönemde cinsel istismar yaşadığını belirtmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde yayınlanan Çocuk İstismarına İlişkin Ulusal İstatistikler (2022) ülkede her yıl 600.000’den fazla çocuğun istismara uğradığını belirtmektedir. Veriler, kızlarda mağduriyet oranının erkeklere göre daha fazla olduğunu, ihmalin istismarın en yaygın şekli olduğunu ortaya koymaktadır. Mağdur çocukların %76’sı ihmal edilmekteyken, %16’sı fiziksel istismara, %10’u cinsel istismara maruz kalmaktadır.

Türkiye’de çocuk istismarına ilişkin verileri ortaya koyan çalışmalar, bu konunun ülkemizde ciddi bir problem olduğunu ortaya koymaktadır. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün (2021) yayınladığı veriler, çocukların cinsel istismarına ilişkin toplam suç sayısının 44.880 olduğunu göstermektedir. Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması (2010) verileri benzer şekilde çocukların istismara maruz kalma sıklıklarının fazla olduğunu vurgulamaktadır. Raporda bulunan veriler, çocukların %25’inin ihmal edildiğini, %45’inin fiziksel istismara maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Duygusal istismara maruz kalma ise daha sık olup 7-18 yaş grubunda her iki çocuktan birinde görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yıllık olarak yayınlanan Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistiklerine göre 2022 yılında güvenlik birimlerine mağdur olarak gelen veya getirilen 232 bin 739 çocuğun %13,7’sinin cinsel suçlar nedeniyle mağdur olduğu belirtilmiştir. Küçük (2016), yürüttüğü çalışmada 2006-2012 yılları arasında bildirilen Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi’nde bulunan dosyalar incelemiştir. İncelenen dosyalar sonucunda cinsel istismara uğrayan çocukların çoğunun 14-17 yaş aralığında olduğu, %88,3’ünün kız olduğu ve daha önceden bir istismar öyküleri olduğu belirlenmiştir. İstismarların %62’sinin sistematik olarak tekrarlandığı ve %20’sinin hamilelik ile sonuçlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de çocuk istismarına ilişkin ortaya konulan veriler, bu konunun önlenmesi ve başa çıkılabilmesi için yürütülen çalışmaların tüm çocukların korunmasında yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte çocuk üzerinde olumsuz etkileri olan ve ciddi bir problem olan çocuk istismarı konusunda birtakım mitler, yanlış bilişler ve düşünceler

bulunmaktadır. Araştırmanın bir sonraki bölümünde bu mitler, bilişler ve düşüncelere daha detaylı yer verilmektedir.

Çocuk İstismarına İlişkin Yanlış Bilişler

Çocuğun bakımından ve gelişiminden sorumlu kişileri ebeveynler ve bakım verenler oluşturmaktadır. Ebeveynler ve çocuk arasında sağlıklı bir iletişim hem gereklilik hem ihtiyaçtır. Sağlıksız iletişimin varlığı, aile içinde düşünce ve ihtiyaçların açık bir şekilde ifade edilememesine ve problemlerin göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Çocuk istismarı, fark edilmesi ve eyleme geçilmesini gerektiren bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların gelişimi için önemli olan ebeveynlerin ciddi bir problem olan çocuk istismarına ilişkin mitleri, yanlış bilişleri ve düşünceleri bulunmaktadır. Rueda ve arkadaşları (2021), çocuk istismarının tüm ülkelerde ve statülerde meydana gelen çocuğa yönelik kötü muameleyi içerdiğini ve mevcut mitlerin, tabuların ve yanlış inançların bu konuyla baş edilmesini daha da zorlaştığını belirtmektedir.

Mitler, kabul edilmesi ve onaylanması ile yayılmaktadır (Chim ve ark., 2020). Mitler ve inançlar, ele alınan konuya ilişkin sadece bilgilerimizi içermekle kalmamakta; aynı zamanda konuyla nasıl ilişki kurulduğu ile de alakalı olmaktadır (Rueda ve ark., 2021). Cinsel istismarın bir mit olarak kabul edilmesi, cinsel şiddeti bir risk faktörü haline getirmekte ve cinsel şiddeti meşrulaştırmaktadır. Mitler ve inançları onaylamak, istismar edenin deneyimlerinin sonuçlarının indirgenmesine neden olmaktadır (Yapp ve Quayle, 2018). Özellikle çocuk istismarına yönelik mitler ve inançların beraberinde bu riskleri getirme ihtimali, konunun derinlemesine ele

alınması ve mitlerin, inançların ve düşüncelerin fark edilmesi ihtiyacını getirmektedir.

Çocuk cinsel istismarına ilişkin kültürel mitler, inançlar ve yanlış bilişler mevcuttur. Örneğin istismara uğrayan çocuğun bu durumdan keyif alması halinde bunun istismar sayılmadığına ilişkin yanlış biliş, çocuk istismarı tanımı ile de çelişmektedir (Cromer ve Goldsmith, 2010). Çocuk istismarına ilişkin mitler, inançlar ve düşünceler istismarın normalleştirilmesine, reddedilmesine veya yanlış şekilde ifade edilmesine neden olabilmektedir. Bunlar ise beraberinde istismarın mağdur tarafından açığa çıkarılmasını geciktirmekte veya engellemekte; istismarı bildirenlerin ise olumsuz tepki görmesine yol açmaktadır (Koçtürk ve Kızıldağ, 2018).

Bazı toplumlarda çocukların yetişkinlere boyun eğmesi gerektiğine ilişkin inanç ve bunu teşvik eden uygulamalar, beraberinde çocukların istismara uğradığını açıklamaktan kaçınmasını ve istismarın sürdürülmesini getirmektedir. Çocukların istismara ilişkin hikâyeler uydurma eğiliminde olduklarına dair düşünceler ise bunu güçlendirmekle birlikte çocuklara inanılmayacak olması istismarın saklanması ve sürdürülmesinde etkili olmaktadır (Münzer ve ark., 2016). Çocukların hafızasına yönelik olan güvenirliliğin sorgulanması ve çocukların cinsel istismara uğrayıp uğramadıklarına ilişkin yanlış hikayeler uydurmaları beraberinde istismarı şikayet etmede gecikme olduğu durumları getirebilmektedir (Cossins ve ark., 2009).

Aile içi istismar daha sık gerçekleşmesine rağmen aile dışından birinin veya bir yabancıнын gerçekleştirdiği istismar, istismarın kendisinden daha görünür olabilmektedir. Bu durum, istismarcıya ve istismar eylemine ilişkin cinsellik, cinsiyet rolleri

gibi konularda belirli stereotiplerin sürdürülmesinde etkili olmaktadır (Barnett ve ark., 2018). Bir çocuğu istismar eden kişinin ona yakın kişiden oluştuğuna ilişkin düşünce bulunmaktadır (Rueda ve ark., 2021).

Aile içi kabul edilen kültürel kodlardan bazıları çocuk istismarının açığa çıkmasını engellemektedir. İstismar mağduru çocukların bu konuyu dile getirme konusunda adım atmamaları, ailenin tutumu ile de ilgilidir. İstismarın bildirilmesi ve ailelerin bu durumu öğrenmeleri halinde eylemde bulunmada kararsız kalmalarının sebeplerinden birini aile onurunu korumak ve çocuğuna bakamayan bir aile olarak görülmekten kaçınmak oluşturmaktadır (Cromer ve Goldsmith, 2010; Münzer ve ark., 2016). Fontes ve Plummer (2010) benzer şekilde kişisel ve ailevi utancın cinselliğin açığa çıkmasını önleyen kültürel faktörler arasında yer aldığını belirtmekte ve toplumda namus ve bekârete ilişkin inançların, topluluk değerlerinin de etkili olduğunu eklemektedir. Erkekliğe dair ve erkeklerin daha güçlü olduklarına ilişkin kültürel inançların içselleştirilmesi beraberinde cinsel şiddete dair mitlerin ve inançların daha fazla onaylandığına işaret edebilmektedir (Chim ve ark., 2020). Bununla birlikte ataerkil toplumlardaki cinsel inançlar, cinsel istismara yönelik olumsuz tutumu güçlendirmektedir (Boakye, 2009). İstismar edilen çocukların yetişkin olduklarında istismarcı olacaklarına dair düşünce, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde istismarın daha sık görüldüğüne dair yanlış inanç (Rueda ve ark., 2021) da bilişler arasında yer almaktadır.

Çocuk istismarına ilişkin mitleri, inançları veya yanlış bilişi ölçen ölçme araçları bulunmaktadır. Her ülkenin sosyal ve kültürel

özellikleri, değerleri farklı olduğundan bilişi, mitleri, inançları ölçen araçlar toplumlara göre farklılık göstermektedir (Koçtürk ve Kızıldağ, 2018). Mevcut ölçme araçları çok fazla ve yaygın olmadığından yeterli bilginin edilemediği durumlar da olmaktadır (Taner ve Bahar, 2004). Belirtilen ve yaygın olarak görülen çocuk istismarına ilişkin mitler, inançlar ve yanlış bilişi fark etmek ve ölçmek, çözümler üretmek için gerekli olduğundan bu konuya yönelik ölçme araçlarına ve yeni önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle araştırmanın bir sonraki bölümünde çocuk istismarına ilişkin ve istismara ilişkin yanlış bilişi önlemeye yönelik yapılabilecekler yer verilmektedir.

Çocuk İstismarına İlişkin Yanlış Bilişi Önlemede Sosyal Hizmet

Bronfenbrenner (1994), çocuğun mikro sistemini oluşturan ve içinde bulunduğu aile ve sosyal çevreden etkilendiğini ve gelişimi üzerinde etkili olduğunu ekolojik yaklaşım ile açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre aile sistemi içinde meydana gelen değişiklikler, çocuğun davranışlarını da etkilemektedir. Ebeveynlerin çocuğa karşı sergileyeceği olumsuz davranışlar, çocuğun istismar edilmesine, istismarın inkâr veya göz ardı edilmesine, gizlenmesine neden olabilmektedir. Bu durum, çocuğun gelişimsel birçok yönden zarar görmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenlerle çocuk istismarının kendisine ilişkin ve istismara yönelik bilişlere ilişkin birtakım önlemler alınması önemlidir.

Çocuk istismarına yönelik çalışmalarda ebeveyn ile çalışma yürütülmesi önemlidir. Çalışmalara örnek olarak çocuk istismarı hakkında bilgilendirme, ebeveynin desteklenmesi, ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamalar verilmesi mümkündür

(DSÖ, 2022). Sosyo-kültürel veya ekonomik düzey fark etmeksizin çocuk istismarına ilişkin eğitimlerin artırılması gerekmektedir.

Çocuğa yönelik istismar vakalarını bildirmenin yasal bir yükümlölük olduğına ilişkin farkındalık yaratılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. İstismarın görünürlüğünü artırma ve ifade etme, istismar eylemlerine verilecek cezalarının sınırının yasalarda net bir şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Doğrucan ve Yıldırım (2011), çocuk istismarına toplumun kabul etmeyen bakış açısının ve üstü kapatılan, gizlenen bir konu olarak kalmasının çocuğun gelişimini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Yapılması gereken çocuk istismarına ilişkin mitleri, inançları ve bilişleri fark ederek toplumu bilinçlendirmektir (Koçtürk ve Kızıldağ, 2018). Makro düzeyde toplumla uygulama yürüten sosyal hizmet mesleğinin mevcut problemleri fark ederek değişim yaratmada bilinçlendirme çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk istismarına ilişkin yanlış bilişlerin ortadan kaldırılmasında ve konuya daha bilinçli yaklaşılmada özellikle ebeveynler ve bakım verenler ile çalışılması gerekmektedir.

Aileye yönelik çalışmalarda ebeveynlerin istismara ilişkin bilgi düzeylerinin ölçölmesi, istismara ilişkin bildiklerinin doğruluğunun ve bilinenlerin çocuğa aktarılma şeklinin ele alınması gerekmektedir (Şahin ve Kalburan, 2009). Çocukların ve ebeveynlerin çocuk istismarına ilişkin bilişlerini sık ve düzenli aralıklarla ölçmek, istismarın açığa çıkmasını ve konuya yönelik farkındalık kazanılmasını sağlamada ekili olacaktır. Bu konulara ilişkin toplanacak istatistiksel verilerin tutulması ve kanıta dayalı bir şekilde sunulması bu yönüyle önemlidir.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü (2021). Adli İstatistikler 2021, Ankara.

Barnett, M. D., Sligar, K. B., Wang, C. DC. (2018). Religious affiliation, religiosity, gender and rape myth acceptance: feminist theory and rape culture. *Journal of Interpersonal Violence*, 33 (8): 1219-1235.

Boakye, K. E. (2009). Culture and nondisclosure of child sexual abuse in Ghana: a theoretical and empirical exploration. *Law & Social Inquiry*, 34 (4): 951-979.

Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *International Encyclopeda of Education*, 2 (1): 37-43.

Chim, I., Magalhaes, E., Graça, J., Antunes, C., Ferreira, C. (2020). Child Sexual Abuse Myth Scale: Validity and Reliability Evidence in Portuguese Context. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1-19.

Cossins, A., Goodman-Delahunty, J., O'Brien, K. (2009). Uncertainty and misconceptions about child sexual abuse: implications for the criminal justice system. *Psychiatry, Psychology and Law*, 16 (3): 435-452.

Cromer, L.D. M., Goldsmith, R. E. (2010). Child sexual abuse myths: attitudes, beliefs and individual differences. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19 (6): 618-647.

Doğrucan, A. ve Yıldırım, Z. (2011). Yazılı basında çocuk istismarı haberlerinin incelenmesi: (Cumhuriyet, Hürriyet, Posta,

Sabah, Yeni Şafak ve Zaman Gazeteleri Örneğinde). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2): 176-194.

Fontes, L. A., Plummer, C. (2010). Cultural issues in disclosures of child sexual abuse. Journal of Child Sexual Abuse, 19: 491–518.

Koçtürk, N., & Kızıldağ, S. (2018). Çocukluk Dönemi Cinsel İstismarına İlişkin Mitler Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (30): 778-808.

Küçük, S. (2016). Analyses of child sex abuse cases in Turkey: A provincial case, Journal of Child Sexual Abuse, 25 (3): 262-275.

Münzer, A., Fegert, J. M., Ganser, H. G., Loos, S., Witt, A., Goldbeck, L. (2016). Please tell! Barriers to disclosing sexual victimization and subsequent social support perceived by children and adolescents. Journal of Interpersonal Violence, 31 (2): 355–377.

National Children's Alliance National Statistics on Child Abuse. Erişim Tarihi: 12.12.2023. Erişim Adresi: <https://www.nationalchildrensalliance.org/media-room/national-statistics-on-child-abuse/>

Rueda, P., Ferragut, M., Cerezo, M. V., Ortiz-Tallo, M. (2021). Knowledge and myths about child abuse in Mexican women, Journal of Interpersonal Violence, 37(13-14): 1-18.

Şahin, F. T., Kalburan, F. N. C. (2009). Aile eğitim programları ve etkililiği: dünyada neler uygulanıyor?. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(1): 1-12.

Taner, Y., Bahar, G. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali, psikiyatrik yönleri. Hacettepe Tıp Dergisi, 35: 82-85.

TÜİK (2023). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2023. Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.

UNICEF (2010). Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Rapor.

United States The Convention on the Rights of the Child.
Erişim Tarihi: 24.12.2023. Erişim Adresi:
<https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text>

Yapp, E. J., ve Quayle, E. (2018). A systematic review of the association between rape myth acceptance and male-on-female sexual violence. Aggression and Violent Behavior, 41, 1–19.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. Erişim Tarihi:
06.05.2019. Erişim Adresi:
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>

BÖLÜM IX

Afet Odaklı Sosyal Hizmet Uygulamalarının Türkiye Afet Yönetimi ve Müdahale Planları Kapsamında Değerlendirilmesi

Fatih ÇETİNTAŞ¹

GİRİŞ

1950'lerden itibaren hızla artan kentleşme ile birlikte, dünya genelinde afet olarak nitelendirilen olayların ortaya çıkma sıklığında da belirgin bir artış görülmektedir. Bu artış, afetlerin daha karmaşık bir yapıya bürünmesine de neden olmaktadır. Afetler, ister tabi kaynaklı olsun isterse beşeri kaynaklı olarak ortaya çıksın; görüldükleri her ülkeye, sosyal hayatı uzun vadede etki etmekte, bu etkileri neticesinde toplumun her alanında olumsuzluklar bırakmaktadır (Şahin, 2020, s.30). Nitekim afetlerin neticesinde fiziksel, psikolojik ve mental olarak zarara uğramış birçok afetzede bulunmaktadır. Bu insanlara sunulması gereken sosyal hizmetlerin bir takım nedenlerden dolayı aksaması afet

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Aile Danışmanlığı Tezli Yüksek Lisans, ORCID: [0000-0003-2753-8428](https://orcid.org/0000-0003-2753-8428)

bölgelerinde hem toplumsal hem de bireysel manada mağduriyetin artmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan mağduriyetleri ve olumsuzlukları minimize etmek için nitelikli bir afet yönetiminin benimsenmesi gerekmektedir.

“Afet yönetimi” kavramı; “afetlere hazırlık, müdahale ve kurtarma önlemlerinin organizasyonu, planlanması ve uygulanması” olarak tanımlanmaktadır. Afet yönetimi, afet riskini ve tehlikesini bütünüyle ortadan kaldırmasa da afetlerin olumsuzluklarını azaltmak ve “yeniden inşa etmek” için hazırlıklı olmak ve diğer planlar geliştirerek uygulamaya odaklanmaktır (Roy ve Pandey, 2016, s.127). Keza bir plan hazırlanmasının veya bu planın işe koşulmasının başarısızlığa uğraması maddi ve manevi çok kaybın yaşanmasına neden olabilmektedir (Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi, 2023, s.7).

Afet yönetimi daha önceki uygulamalarının aksine hem afet öncesi hem de afet sonrası süreçleri kapsayan çok boyutlu bir yönetim anlayışıdır. Uluslararası literatür incelendiğinde afetle mücadelede ilk olarak yoğunlukla tercih edilen yönetim anlayışının afetten sonraki müdahale ve iyileştirme süreçleri olduğu görülmekle birlikte bu anlayışın afetin olumsuzluklarını azaltmada çok da etkin olamadığı fark edilmiştir. Bu deneyimlerden sonra özellikle 1990’lardan itibaren klasik afet yönetimi görüşünden vazgeçilmiş ve köklü revizyonlar gerektiren evrensel afet politikaları benimsenmeye başlanmıştır (Kahraman, Polat ve Korkmazyürek, 2021, s.8). Afet politikalarında sıkça revizyonlara giden ülkelerden birisi de Türkiye’dir. Ülkemizin hem geçmişte hem de günümüzde birbirinden farklı etkilere neden olan büyük afetlerle karşı karşıya kalması afetlere yönelik müdahale stratejilerinde değişimlere yola açmış ve farklı kurumsal organizasyonlar ile müdahale planları benimsenmeye başlanmıştır.

Özellikle 17Ağustos 1999 Marmara depremi ile 23 Ekim 2011 Van depremleri afet yönetimi ve müdahale planlarında yetkililerin harekete geçmesini tetiklemiştir (Altun, 2016, s.184-185).

Bunlardan biri 2009’da yürürlüğe giren “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” kapsamında bütünleşik afet yönetiminin benimsenerek Afet ve Acil Durum yönetimi Başkanlığı (AFAD)’ın kurulmasıdır. Bunun ardından Türkiye yaşadığı deneyimlerden de yola çıkarak afet yönetiminde verimli olabilmek ve afetlere etkili bir müdahalede bulunmak amacıyla Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)’ı 2012’de hazırlıklarına başlayarak 2014’te hayata geçirmiştir (AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı, 2022, s.3). TAMP yapısal olarak incelendiğinde ülkemizin afet planlama mekaniğinin kökten değiştiğinin bir kanıtı olarak ortaya koyulmuş ve hemen ulusal ve yerel düzeyde uygulanmaya başlanmıştır.

Bilindiği üzere her afetin etki alanları ve etki düzeyleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle Türkiye’de işe koşulacak bütün afet yönetimi programlarında deprem afetinin etki büyüklüğünün öngörülmesi ve ona göre müdahale hazırlıklarının yapılması büyük zorunluluktur. Özellikle sosyal hizmet disiplin ve mesleği kapsamında verilecek tüm destek uygulamalarında tüm ayrıntıların incelenmesi ve sosyal hizmet uzmanlarının üstlenecekleri rol, görev ve sorumlulukların ortaya koyulması önemlidir. Geçmişte deneyimlenen deprem örneklerinden yola çıkarak planlanan tüm müdahalelerin afet yönetiminin niteliğini artıracak da öngörülmektedir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’de deprem özelinde afet yönetim sürecinde sosyal hizmet uygulamaları ile sosyal hizmet uzmanlarının görev ve sorumluluklarının değerlendirilerek ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda çalışmada öncelikle afet kavramı ve afet türleri açıklanmış, ardından deprem örneğinde Türkiye’de görülen afetler ve etkileri ele alınmıştır. Daha sonra afet yönetimi temel aşamalar ve afet döngüsü ile TAMP çerçevesinde sunulmuştur. Son olarak afetlerde sosyal hizmetler ve uzmanlarının rol, görev ve sorumlulukları hem teorik olarak hem pratik/uygulama örnekleriyle incelenerek değerlendirilmiştir.

1.1. Afet Kavramı ve Afet Türleri

Afet sözcüğünün Türkçe kökeni Arapçada “bela, felaket, salgın hastalık” anlamlarına gelen “āfat” kelimesidir (Etimoloji Türkçe, 2021). Afet yönetimi konusundaki ilgili yazın incelendiğinde afet kavramının birçok farklı şekilde tanımının yapıldığı görülmekte ve bunun afetin algılanmasındaki değişikliklerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Eryılmaz, 2007, s.9).

Türk Dil Kurumu (TDK, 2024) afeti “çeşitli doğa olaylarının neden olduğu yıkım” olarak tanımlarken, Drabek (2007, s.4) ise; “toplumun şiddetli bir şekilde kayba maruz kaldığı ve sosyal kaynakların kullanılamadığı durum ve olaylar” şeklinde açıklamıştır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2023) açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğünde afetin bir olayın kendisi olmadığı ve afetin gerçekleşen olayın doğurduğu sonuç olarak ifade edilmiş ve kavram; “Toplumsal tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay” şeklinde açıklanmıştır (Şahin, 2020, s.131). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise: “İnsanlar için can ve mal kayıplarına neden olan toplumu fiziksel, psikolojik ve ekonomik yönleriyle etkileyen ve yerel imkânlar

ile baş edilemeyen her türlü doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar” olarak açıklamıştır (Kadıoğlu, 2011). Tüm ifade edilen tanımlar ışığında afet genel olarak üç ortak temayı vurgulamaktadır. Bunlar:

- Beklenmeyen/istenmeyen bir etkiye, soruna sebebiyet vermesi,
- Günlük hayatı zafiyete uğratması,
- Eldeki imkânların yetersiz kalmasıdır (Laçiner ve Yavuz, 2013, s.116).

Afetler kaynaklarına, meydana gelme hızlarına ve köklerine göre sınıflandırılmaktadır. Kaynaklarına göre iki veya üç türlü sınıflandırma yapılan afetler genel olarak doğal afetler ve insan kaynaklı afetler olarak ikiye ayrılmaktadır (Gilbert, 1998, s.12). Bu sınıfların içine bazı araştırmalarda teknolojik kaynaklı afetlerin de üçüncü afet türü olarak eklendiği veya teknolojik kaynaklı afetlerin insan kaynaklı afetler sınıfında ele alındığı görülmektedir. Doğal afetlere; deprem, heyelan, su baskını, kaya düşmesi, tsunami ve çığ örnek verilebilir. İnsan kaynaklı afetler ise kimyasal kazalar, büyük yangınlar, terör, savaş, enerjidir. Teknolojik afetlere ise nükleer santral kazaları, kimyasal ve endüstriye kazalar, uçak, tren ve gemi kazaları örnek verilebilir. Meydana gelme hızlarına göre ise ani gelişen ve yavaş gelişen afetler olarak iki afet türünden bahsedilebilir: Ani gelişenler depremler, volkan patlaması, çığ, kaya düşmeleri fırtına, su baskını, tayfun, heyelan sayılırken; yavaş gelişen afetler ise çevre kirlenmesi, kuraklık, erozyon, deniz ve göl suyu debi artışı sayılabilir. Kökenlerine göre ise jeolojik kökenli afetler, meteorolojik kökenli afetler, teknolojik ve insan kökenli afetler olarak üç türdür (Kadıoğlu, 2008, s.5; Ergünay, 2009, s.4; Gökçe ve Tetik, 2012, s.7-8; Altun, 2016, s.187).

Türkiye’de iklim şartları ve bölgesel konum nedeni ile doğal afetlerin sık sık gündeme geldiği görülmektedir. Ülkemizin deprem risk oranının oldukça yüksek olduğu bilinmekle beraber yangın, kuraklık, sel ve heyelan, su baskını, salgın, çığ ve kaya düşmeleri de doğal afetler arasında en çok görülen arasında değerlendirilmektedir. En fazla can ve mal kaybına neden olarak büyük mağduriyetler yaratan afetler içinde ise deprem, heyelan ve sel başı çekmektedir (Bektaş, Akpınar ve Aşkın Ceran, 2020, s.30).

1.2. Deprem Örneğinde Türkiye’de Afetler ve Afetin Etkileri

Afetlerin neden olduğu etkiler ani ve bölgesel bazlı görülebilir, fakat genel itibariyle yaygındır ve uzun süre devam etmektedir. Afetin oluşturduğu etki/darbe, afetle ilgili topluluğun kendi kaynaklarını işe koşarak baş etme potansiyelini test edebilir ve bazı durumlarda aşabilir. Bundan dolayı komşu yetki alanlarının veya yerel ya da uluslararası platformları da kapsayabilecek dış kaynakların yardımına ihtiyaç duyulabilir (BM Afet Risk Azaltma Ofisi, 2023). Türkiye’de meydana gelen deprem örnekleri incelendiğinde ise deprem afetinin neden olduğu etkiler açısından tür toplumu derinden etkilediği ve genellikle yaygın, uzun süreli etkiler bıraktığı görülmektedir. Ayrıca deprem sonrası iyileştirme çalışmaları kapsamında hem ekonomik hem de toplumsal birçok probleme de kapı araladığı görülmektedir.

Nitekim INFORM örgütünün afet risk değerlemesi sonuçları da bunu kanıtlamaktadır. Avrupa Konseyi tarafından hayata geçirilmiş INFORM örgütü global alanda riskleri analiz etmekte ve her ülkenin afet ve risklere maruz olma noktasında derecelendirilmekte ve dünya genelinde seviyesini belirlemektedir. Türkiye’nin profili incelendiğinde ise genel INFORM riski değerlemesi sonuçlarına göre 5 puan aldığı ve sıralamada 53. sırada olduğu belirlenmiştir. Ülkemizin tehlike ve maruz

kalma derecesinin ise 7,9 puanla daha yüksek olduğu ve bu nedenle sıralamada 10. sıraya yerleştiği gözlenmiştir. Ayrıca diğer değerlendirmeler sonucunda, ülkenin en yüksek afet tehdidinin deprem olduğu ve en büyük riskin de mukavemetsizlik nedeniyle ortaya çıkan yıkımlar olduğu bildirilmiştir. Ülkemizin skorları açısından Senegal, Kamboçya, Meksika, Güney Afrika gibi ülkelerle aynı minvalde derecelendirildiği gözlenmektedir. Mevcut koşullarda afetlerle baş etme kapasitesi eksikliğinin ise 3,2 gibi düşük bir değer alması olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir (European Commission, 2020).

Türkiye deprem bölgesi olması nedeniyle büyük iz bırakan depremlerle karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bu depremlerden bazıları tarih sırasına göre şöyle sıralanabilir (Gökçe ve Tetik, 2012, s.103-143; Yılmaz vd., 2005).

Erzincan depremi (1992); Daha önceki dönemlerde de pek çok defa depremlere maruz kalan Erzincan 13 Mart 1992 tarihinde 6,8 büyüklüğünde bir depremle karşılaşmıştır. 653 ferдин yaşamını yitirdiği bu depremde 44.617 konutun % 13'ü yıkılmış veya ağır hasara uğramıştır. % 20'si ise orta hasar ve % 30'u hafifi hasar almıştır. Oldukça yıkıcı etkiye sahip olan bu depremden hemen sonra 13 Mart tarihinde 6,8 büyüklüğünde ikinci bir deprem ile 15 Mart tarihinde 6,1 büyüklüğünde artçı depremle sarsılan Erzincan'da iş yerleri ile dolu çarşı, belediye binası, marketler, okullar ve konutlar büyük zarara uğramıştır (Tercan, 2001).

Adana-Ceyhan depremi (1998): 6,2 büyüklüğünde olan bu deprem 16.55'te gerçekleşmiş ve Çukurova olarak adlandırılan ülkemiz güney bölümünü etkilemiştir. Depremde 145 insan hayatını kaybetmiş, 1.500 insan ise yaralanmıştır. Ayrıca depremde meydana gelen birçok

binanın yıkılması sonucunda binlerce insan evsiz ve iş yersiz kalmıştır (Yalçınkaya, 2005).

Kocaeli depremi (1999): 17 Ağustos tarihinde saat 03.02'de Kocaeli (İzmit) il merkezinde 7,4 büyüklüğünde meydana gelen bu deprem İstanbul, Sakarya, Bolu, Bursa, Eskişehir ve Yalova kentlerinde büyük hasar ve ölümlere neden olmuştur. En fazla kaybın Kocaeli ve Sakarya kentlerinde görüldüğü depremde 17.479 kişi vefat etmiş, 43.953 kişi ise yaralanmıştır. Ayrıca 66.441 konut ve 10.901 iş yeri ağır hasar veya yıkıma uğramıştır (Özmen, 2000).

Düzce depremi (1999): 12 Kasım tarihinde saat 18.57'de merkez üssü Düzce olan bu deprem 7,2 büyüklüğünde gerçekleşmiş ve aynı yıl Marmara Bölgesi ikinci kez sallanmıştır. Depremde özellikle Düzce, Kaynaşlı ve Bolu'da birçok kişi yaşamını yitirmiş (763 kişi) veya yaralanmış (4948 kişi) ve 26.704 konut, 4.493 iş yeri yıkılmıştır (Tercan, 2001).

Elazığ depremi (2010): 8 Mart tarihinde saat 04.32'de meydana gelen bu deprem 5,8 büyüklüğünde orta şiddetli bir depremdir. Bölgede bulunan 100'e yakın köy ve mezra depremde etkilenmiş ve toplam 42 insan yaşamını yitirmiş, 137 insan ise yaralanmıştır. Yine birçok yerleşim biriminde binalar ağır hasara uğramıştır (İbiş ve Kesgin, 2014).

Van depremi (2011): 23 Ekim saat 13.04'de Van merkezinde 7,0 büyüklüğünde ve 09 Kasım tarihinde ise Van Gölü içinde 5,6 büyüklüğünde iki deprem yaşayan ilimizde depremden dolayı 644 kişi yaşamını yitirmiş ve birçok bina yıkılmıştır (İbiş ve Kesgin, 2014).

Kahramanmaraş depremleri (2023) Cumhuriyet tarihinde en fazla can kaybına neden olan depremler olarak tarihe geçmiştir. Dokuz

saat arayla yaşanan iki depremin ilki merkez üssü Pazarcık ilçesi olan saat 04.17’de gerçekleşmiş ve büyüklüğü 7,7 olarak kaydedilmiştir. Saat 13.24’te 7,6 büyüklüğünde gerçekleşen ikinci depremin merkez üssü Elbistan’dır. 11 ili ve Suriye’yi derinden etkileyen depremde ülkemizde 48 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Toplam 107 binin üstünde insan yaralanmış ve yarım milyondan fazla bina hasar görmüştür. Neredeyse 2 milyon 274 insan barınma problemi yaşamış, 5 milyona yakın insan yaşadıkları yerlerden başka yerlere göç etmiştir (AFAD, 2023).

1.3. Afet Yönetimi

Afet yönetiminde etkili sonuçlar alabilmek için ilk aşamada doğru bir afet politikasının siyasi otoriterler tarafından geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda afet politikası ülkeyi yöneten hükümetlerin, afet risk ve zararlarının minimize edilmesi hususundaki vazife (misyon) ve hedeflerinin (vizyon) ne olduğunu; hangi tedbirleri almak için nasıl bir yol takip edileceğini; merkezi ve yerel platformlarda nasıl örgütlenildiğinin; önceliklerin belirlenerek kullanılacak kaynakların ortaya koyulduğu ve ulusal özellikteki planların altyapısını meydana getiren kısa, orta ve uzun vadeli faaliyetlerin bütünüdür (AFAD, 2023).

Afet yönetimi de, tüm yönetim alanlarında olduğu gibi, belli bir hedefe/amaca ve bu hedef doğrultusunda iş birlikçiliğine dayanmakta ve mevcut kaynakları etkili, verimli şekilde işe koşacak bir örgüte gereksinim duymaktadır. Bu doğrultuda afet yönetimi de, yönetim alanının kendisine has bir kolu olarak yönetim kategorisi kapsamında ele alınabilecektir. Bir başka deyişle, yönetim çalışmalarında olduğu gibi, hem afet yönetimi hem de yapılan faaliyetlerde de yönetim alanının bilimsel prensipleri ve temel işlevleri değişmeyecek; afet

yönetimi de aynı kurallar doğrultusunda işleme koyulabilecektir (Şahin, 2020, s.132).

1.3.1. Afet Yönetiminde Temel Aşamalar ve Afet Döngüsü

Afetlerin engellenmesi ve zararlarının minimize edilmesi maksadıyla afet neticesinde ortaya çıkan olaylara zamanında, hızlı ve etkin şekilde müdahale edilmesi ve mağdur bireyler için daha güvenli bir yaşam alanı hazırlanabilmesi için tüm kesimlerce alınan önlemler, planlanan stratejiler, uygulamaya konulan faaliyetlerden meydana gelen çok kompleks, çok aktörlü ve çok dinamik bir yönetim süreci olarak (AFAD, 2023) ifade edilen afet yönetimi belirli aşamaların oluşturduğu döngüsel yaklaşımla tasarlanmıştır (Ghawana, ve Zlatavona, 2016, s.12),

Ülkemizde afet yönetimi anlayışı genel olarak uluslararası ölçeğe paralel hareket etmiş ancak 1999'da gerçekleşen “Marmara depremi” sonrasında yeni bir dönüm noktasına girmiştir. Nitekim deneyimlenen bu afet sonrasında ülkenin afet yönetimi sistemi ve planları kapsamlı şekilde sorgulanmış, yeni mevzuatların uygulanması gündeme gelmiştir. Bu yenileme aşamasında çok sayıda yasa, yönetmelik, kanun hükmünde kararname, tebliğ, genelge ve stratejik planlar hayata geçirilmiştir. Keza bu mevzuatın büyük bölümünün afet yönetiminin sınırlı bir aşaması olan afet sonrası süreçleri ilgilendiren hususlar olduğu da gözlenmiştir (Kadıoğlu, 2011).

Türkiye’de afet ve ivedilikle durumların etkili biçimde yönetilmesi maksadıyla 5902 sayılı Yasa gereğince AFAD’ın hayata geçirilmesiyle “Bütünleşik Afet Yönetim Sistemi”ne geçilmiştir. Bu kapsamda “kriz yönetimi” modelinden vazgeçilerek risk yönetimi” modeli benimsenmiş ve tüm afet yönetimi bu model üzerine revize edilmiştir. Afetin zararlarını minimize etmeyi hedefleyen bu afet

yönetimi anlayışında afet öncesi hazırlık, planlama ve risk düşürme faaliyetleri, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları, erken uyarı ve kesintisiz haberleşme projeleri işe koşulmuştur. Uluslararası afet yönetimi anlayışlarına oldukça yakın olan bu afet yönetimi sayesinde yeni planlar oluşturulmuş ve stratejiler belirlenmiştir (AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı, 2022, s.3).

Afet yönetimi yönetim alanının temel kural ve ilkelerine uygun şekilde işleyen ancak kendi alanına dair özel ve kapsamlı bir sistemi de içinde barındıran bir yönetim şeklidir. Bu nedenle afet yönetimi için, tek bir plandan bahsetmek doğru olmamakla birlikte sistemin kapsadığı süreç ele alındığında; afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapılacak bütün çalışmaları içine aldığı anlaşılmaktadır (Şahin, 2020, s.133). Son dönemlerde ise güncel evrensel bir afet yönetim döngüsünün benimsendiği görülmektedir. Küresel platformda kabul edilen afetlerde temel döngü sırasıyla: Afet öncesinde “risk ve zarar azaltma, hazırlık”, afet anında “acil durum müdahalesi”, afet sonrası “müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılanma” şeklindedir (Kadıoğlu, 2011).

Kaynak: Kahraman, Polat ve Korkmazıyürek, 2021, s.8

Şekil 1. Afet Yönetimi Döngüsü

Afet yönetimi belirli aşamaları olan bir süreç olarak görülmektedir. Kökenleri ve gelişme hızı ne olursa olsun, bütün afetlerde yapılacak faaliyetler temel aşamalarla (üç aşama veya dört aşama) ele alınmaktadır (Işık vd., 2012, s.90). İlgili alanda bazı araştırmalarda risk ve zarar azaltma sürecinin afet öncesi aşamaya alındığı, bazılarında ise alınmayarak ayrı bir aşama olarak değerlendirildiği görülmektedir (Kadıoğlu, 2011; Işık vd., 2012). Kısaca afet yönetimi; afeti izleyen ve bir sonraki afete kadar birbirini takip eden müdahale, iyileştirme/yeniden yapılanma, risk ve zarar azaltma ile hazırlik evrelerinin döngüsel olarak işlermesidir. Her süreçte gerçekleştirilen faaliyetlerin başarısı büyük derecede, bir sonraki aşamadaki faaliyetlerin başarısını etkilemekte ve dolayısıyla bilimsel bir afet yönetiminin bütünleşik olması önerilmektedir (AFAD, 2023).

Aslında etkili ve bütünleşik bir afet yönetimi hem afet öncesi risk yönetimi hem de afet sonrası kriz yönetiminin birbirine

eklemlenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Müdahale, iyileştirme ve yeniden inşa afet sonrası düzeltme aşamalarıyken, kayıp ve zararları minimize etme, hazırlık, tahmin ve erken uyarı ile etki analizini içine alan basamaklar afet öncesi korumaya yönelik risk yönetimi kapsamında ele alınmaktadır (Kadioğlu, 2008:10; Ergünay, 2009, s.6-8).

Afet yönetimi aşamalarından önemli bir yere sahip olan safhalardan birisi ise afet olayı esnasında ve sonrasında yapılan müdahale safhasıdır. (AFAD, 2013) Müdahale safhası en kısa zamanda arama yapmak, insan hayatını kurtarmak, yaralıları tedavi etmek ve su, gıda, ısınma, barınma, korunma gibi hayati gereksinimlerin en doğru yöntemlerle karşılanmasıdır. Müdahale safhası iyileştirme ve yeniden yapılandırma safhalarına eklemlenerek sürdürülebilir olmalıdır (Ergünay, 2009, s.8). Zira iyileştirme faaliyetleri özellikle afet ve acil durum sonrasında yaşamın normale dönüştürülmesini sağlayıcı önlemlerin alınması açısından büyük önem ihtiva etmektedir. 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yasa'nın onuncu maddesinde de bu durum açıkça belirtilmektedir. Ayrıca yine aynı maddede; afet bölgelerinde geçici yerleşmeyi sağlamak, zarara uğrayan fertleri tedavi, iaşe, ibate, sosyal ve psikolojik destek hizmetlerini yerine getirmek de bir iyileştirme faaliyeti olarak nitelendirilmektedir (Gökçe ve Tetik, 2012; Ekşi, 2015).

1.3.2. Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)

Afet müdahale planı afetlere etkin müdahale etmek isteyen her toplumun öncelikle hazırlaması gereken elzem bir plandır. “Afet müdahale planı” kavramsal olarak; “afete zamanında, etkin ve koordineli şekilde müdahale etmek ve afetten etkilenen toplulukların

acil yardım ihtiyaçlarını ivedilikle karşılayabilmek için, mahalle, ile veya il seviyesinde yerleşmelerin karşı karşıya kaldıkları tüm tehlikeleri ve olası afetlerde uğranacak kayıp ve zararları afet senaryolarıyla gerçekçi şekilde ortaya koyan, kimlerin, ne zaman, nerede, hangi vazife ve yetki ile hangi olanak ve kaynakları kullanarak olaya müdahale edeceklerini saptayan, eğitim ve tatbikatlarla devamlı revize edilen ve geliştirilen plan” şeklinde ifade edilebilir (AFAD, 2023).

Türkiye 2014 yılında, afet yönetiminde verimli olabilmek ve afetlere etkili bir müdahalede bulunmak maksadıyla yaşadığı deneyimlerden de yola çıkarak Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) hazırlamıştır (AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı, 2022:3). AFAD tarafından hazırlıklarına 2012’de başlanan TAMP yapısal olarak incelendiğinde ülkemizin afet planlama mekaniğinin kökten değiştiğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir. Özellikle 2011 Van depremi sonrasında deneyimlenen olaylar ve yapılan faaliyetlerin bir ürünü olarak değerlendirilen TAMP, AFAD’ın benimsemiş olduğu entegre planlama, modüler ve bütünleşik yönetim modellerinin bir parçası olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda 2014’ten sonra ulusal düzeyde TAMP ve il (yerel) leklerde ise İl Afet Müdahale Planı kullanılmaktadır (AFAD, 2023).

Cumhurbaşkanlığı Hkmet Sistemi sonrasında bakanlıklar ve bağlı kuruluşlardaki revizyonlar TAMP’ın da güncellenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmış ve şubat 2022 tarihinde TAMP’ın dayanağı olarak bilinen Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği’nde bir takım değişikliklere gidilmiştir. Özellikle var olan kaynakların verimli kullanılması ve afet müdahale koordinasyonu kapasitelerinin yükseltilmesini amaçlayan bu düzenlemelerle, afet esnasında operasyon risklerini minimize edecek bir sistem

planlanmıştır. TAMP’ın amacı; afet ve acil durumlara dair müdahale faaliyetlerinde vazife alacak çalışma grupları ve koordinasyon birimlerine ait rol ve sorumlulukları betimlemek, afetin tüm evrelerinde müdahale planlamasının kural ve ilkelerini ortaya koymaktır. TAMP, Türkiye’de görülebilecek her çeşit ve ölçekte, afet ve acil durumlara müdahale aşamasında vazife ve yetki alacak bakanlık, kurum ve kuruluşlar, özel sektör, STK ve gerçek kişileri kapsamaktadır (AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı, 2022, s.3-4).

TAMP,bölgesel manada tüm Türkiye’yi kapsarken sorumluluk açısından ülkemizdeki bütün gerçek ve tüzel kişilere sorumluluk vermekte, amaç olarak da müdahale uygulamalarının temel ilkelerini tespit etmeyi kendine görev bilmektedir (şahin, 2020, s.36).

“Başkanlık AFAD Merkezi” ile “Bakanlık Afet Yönetim Merkezleri” ve “İl AFAD Merkezleri” geninde Ulusal Afet Müdahale Sistemi’nin modeli geliştirilmiştir. Bakanlık, kurum ve kuruluş seviyesinde hayata geçirilen çalışma grupları da koordinasyonundan ve hazırlanmasından sorumlu oldukları Ulusal alışma Grubu Planlarında “Hizmet Modelini” meydana getirirler. Hazırlanan bu alt modeller ulusal afet müdahale sisteminin parçalarını teşkil etmektedir. Ulusal seviyede hazırlanan çalışma grupları ile yerel seviyede hazırlanan çalışma grupları arasındaki bağlantı, yerele yani afet bölgesine destek işlevinin icrası olarak görülmektedir. lke genelinde standardın yerine getirilmesi maksadıyla yerel seviyedeki afet müdahale yönetimi ulusal seviye tarafından tek bir model olarak geliştirilecektir. Ulusal ve yerel seviyede müdahale yönetim sistemi Altteki şekilde sunulmuştur (AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı, 2022, s.27-30).

neden olmaktadır (Javadian, 2007, s.335). Meydana gelen afetlerden sonra var olan sosyal sorunlar daha çok derinleşebilmekte, yeni problemler gün yüzüne çıkabilmektedir. Bu doğrultuda insan odaklı çalışmalar sergileyen sosyal hizmetler mesleği afetler neticesinde gelişen sosyal/toplumsal problemlerin önlenmesinde/azaltılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Sosyal hizmet disiplinin temel vizyonu bireylerin her türlü iyilik halinin sağlanması olup bu hedef doğrultusunda pek çok önemli faaliyet afet sürecinde gerçekleştirilmektedir (Tuncay, 2004, s.23). Yani büyük tahribatlara neden olan afetlerin yönetilmesi aşamasında, ortaya çıkan toplumsal problemlerin çözümünü amaçlayan sosyal hizmet mesleğinin ve uygulamalarının önemi daha belirgin bir hale dönüşmektedir (Altun, 2016, s.187).

Genel olarak afetlerin özel olarak da bu araştırmanın sorunsalı olan depremlerin sosyal hizmet boyutunda öne çıkan iki temel çıktıdan bahsedilebilir. Bunlardan birincisi afetlerin yıkıcı olan fiziki etkileri ile meydana çıkmaktadır. Afetler neticesinde mağdurlar varlıklarını kaybedebilmekte, evsiz, işsiz ve yoksul kalabilmektedir. Afet sonrasında sakat kalan, engeli oluşan ve sağlığı etkilenen insanlar görülebilmektedir. Ayrıca içlerinde kadın, çocuk ve engelli bireylerin bulunduğu özel gereksinimli grupların mevcut sorunları daha da artabilmektedir. Afetlerin ikinci önemli çıktısı ise yarattığı psiko-sosyal etkilerdir. Zira afetlerden sonra hem toplumsal denge tahribata uğramakta hem de bireylerin sosyal ve ruhsal dengesi değişebilmektedir (Tomanbay, 1999, s.125).

Bu iki çıktının neden olduğu tahribatların çözülmesinde sosyal hizmet iki yönden rol üstlenmektedir. Bunlar, afetler sonrası gelişen veya zaten var olan risk gruplarına yönelik sosyal hizmet

uygulamaları ile ferdin ve toplumun değişen psiko-sosyal dengesini düzeltmeye yardımcı olmak için yapılan psiko-sosyal hizmet uygulamalarıdır (Altun,2016, s.188).

1.4.1. Deprem Sonrası Toplumsal İyileşme Sürecinde Önemli Bir Rol Oynayan Sosyal Hizmet Mesleği

Deprem afeti durumunda uygulanan sosyal hizmet faaliyetleri kriz müdahale modelleri kapsamında ele alınan ve ona göre planlaması yapılarak stratejileri belirlenen bir faaliyetler bütünü olarak görülmelidir. Etkili bir sosyal hizmet için doğru ve sağlıklı planlanmış kriz müdahalesi şarttır (Alstone, vd., 2019, s.16-18). Bu bağlamda özellikle depremde etkilenen bireylerin yani müracatçıların yaşadıkları durumla başa çıkma, güven ve problem çözme düzeylerinin iyileştirilmesi ve yaşadıkları kriz durumlarının üstesinden gelerek süreci sağlıklı bir şekilde atlatmalarının sağlanması asıl hedeftir (Dodds vd., 1996, s.28) Bu noktada afetle karşılaşan bireylere her türlü kaynak sunularak kendi sahip oldukları güçlerini harekete geçirmeleri ve sorunla başa çıkmaları sağlanmalıdır. Yani sosyal hizmet odaklı bir kriz müdahalesinde kriz sonrasında tehdit altında olan fertleri stabil bir duruma ya da dengeye oldukça hızlı biçimde getirmeye odaklanılmalıdır (Bott, 1976; This, 2010).

Roberts'ın (1991) yedi basamaklı kriz müdahale planı sosyal hizmet uygulamaları kapsamında en yaygın kullanılan ve genel kabul gören bir müdahale planıdır. Roberts, 2005, s.5)'e göre; "kriz müdahalesinin ana amacı var olan başa çıkma yöntemlerine destek vermek ve fertlere duygularına hâkim olmakta ve bir eylem planı hazırlamakta birincil derecede ihtiyaç olan adımları atmalarında onlara yardımcı olurken fertlerin problem çözme ve başa çıkma yeterliklerini yeniden ortaya çıkarmalarına yardım etmektir." Sosyal hizmet odaklı bir kriz müdahale modelinin birinci aşamasında sosyal hizmet

uzmanları tarafından; hayati değerleri içine alan bir kriz değerlemesini planlamak ve gerçekleştirmek olmalıdır. İkinci aşamada ivedilikle güvenin sağlanması ve terapotik ilişkinin kurulmasının sağlanmasıdır. Üünc aşama o anki sorunların boyutlarını betimlemektir. Drdnc aşama duyguları, dşünceleri ve algıları keşfetmektir. Beşinci aşamada alternatifleri belirlemek ve üretmektir. Altıncı aşamada bir eylem planı oluşturmak ve son aşamada ise bir izlem planı ve anlaşmasının devreye koyulmasıdır (Roberts, 2005, s.33-34).

Afetlerde sosyal hizmet uygulaması, her insanın asgari standartta sosyal hizmet mesleğinden faydalanmasını gerektirir. Devletler ve insani yardım kurumları, standartları genel kabul görmüş normları benimsemeli sosyal hizmet planlamalarını ona göre yapmalıdır. Standartlarla ilişkili olarak, afetzedelere temel hakları olan saygın yaşama hakkını teslim etmek adına onların asgari ihtiyaçlarını (su, temizlik, gıda, beslenme, barınma, sağlık hizmeti vd.) karşılamak için her türlü gayretin gösterilmesi bir dünya politikası olarak görülmelidir. Bu maksatla siyasi otoriterlerin ve diğer kamu ve sivil örgütlerin “*Evrensel İnsan Hakları*” hukuku, insani yardım hukuku kapsamında yükümlülüklerini yapmaları gerekmektedir. Afet sonrasında sağlıklı bir ortamın yaratılması için su temini ve sanitasyonu, beslenmede asgari standartlar, gıda yardımında asgari standartlar, barınak ve yer planlamasında asgari standartlar ile fiziksel ve psikolojik sağlık hizmetlerinde asgari standartların planlanması ve yerine getirilmesi önemlidir (Işık vd., 2012, s.97). Bu bağlamda Aktaş (2003, s.43) afeti bir kriz olarak ele almış ve makro boyutta depremin yaygınlağının ulusal seviyedeki müdahaleler kapsamında yerel, bölgesel ve hatta uluslararası unsurlar taşıdığını değerlendirmiştir. Ayrıca deprem sonrası sunulan sosyal hizmet müdahalelerinin afet bölgesinde bulunan mağdurlar için yiyecek, içecek, kıyafet, barınma,

ilaç ve maddiyat ile alakalı tüm işlemlerin toplumsal ve kurumsal baz da yapılması gerekliliğini savunmuştur.

İlgili toplumun afetin yarattığı olumsuzluklardan sıyrılarak normal hayatlarına dönebilmesi için son derece kritik önem arz eden sosyal hizmet alanında, STK ve kamu gücünün işbirliği içinde koordineli çalışması başarılı hizmet sunumu için oldukça etkilidir. Devletin imkânlarıyla özellikle yüksek maliyetli ve zorlu süreç içeren hizmetler sunulurken, sivil toplum örgütlerinin esnek yapısından kaynaklı ortaya koydukları nokta atışları da mikro seviyede hizmete erişimde ön plana çıkmaktadır. Afet yönetiminde sosyal hizmetlerin çok boyutlu içeriğinden dolayı tüm eylem planlarının ve stratejilerin hazırlanması şarttır. Örneğin, afet öncesi evrede durum planlamaları yapılarak faaliyet hazırlıklarına başlanmalı ve tüm bu işlemler afet esnası ve sonrasında normal zamanlara kadar geniş perspektifte ele alınmalıdır. Bu nedenle hem insani hem de maddi kaynakların planlanması, ulaşım ve lojistik gibi problemlere dikkat edilerek yerel organizasyon seviyesinde konuşlandırılması da gereklidir (Özçelik, 2020, s.54).

Afet bir krizdir ve dolayısıyla afetten etkilenenler için işe koşulan sosyal hizmet faaliyetlerinde benimsenen yaklaşımın öncelikle krize müdahale yaklaşımı olduğu bilinmelidir (Ayata ve Çamur, 2020, s.32). Güllüoğlu ve Benli (2019, s.28-29) afet krizi sonrasında sosyal hizmet uygulamalarının orta ve uzun dönemli planlamalar dâhilinde yoğunlaşması gerektiği işlemleri şöyle sıralamıştır:

- İletişim ve haberleşme alanlarına dair işlemler
- Barınma/sığınma gereksinimlerine yönelik işlemler
- Ayni ve nakdi yardımların ulaştırılmasına yönelik işlemler

- İstihdam ve iş hayatına dair işlemler
- Bölgede teşvik edici özel sistemlerin düzenlenmesine dair işlemler
- Sağlığın kesintisiz olmasına dair işlemler
- Eğitimin aksamaması ve hemen normalleşmeye dair işlemler
- Uzun vadeli planlanan rehabilite edici çalışmaların uygulanmasına dair işlemlerdir.

Afetler toplumun tüm kesimlerini etkilese de özellikle derinden etkilediği ve ivedilikle müdahale edilmesi gereken risk grupları vardır. Genel olarak kadınlar, çocuklar ve engellilerden oluşan bu özel gereksinimli gruplar için özel sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Maalesef Türkiye’de görülen afetlere yönelik yapılan sosyal hizmet uygulamaları incelendiğinde bu gruplara yönelik uygulamaların 2011 yılı Van depremine kadar neredeyse yok denecek kadar minimum seviyede olduğu belirlenmiştir. Etkisi uzun yıllar süren 1999 yılı Marmara depreminde ise özel gereksinimli gruplardan kadın ve çocuklara verilen sosyal hizmet desteklerinin oldukça sınırlı ve organizasyon altyapısının da yetersiz olduğu tespit edilmiştir (Altun,2016, s.188).

Marmara depreminde sosyal hizmet sorumluluğunu büyük oranda Kızılay ve Sağlık Bakanlığı üstlenmiş ancak, bu kurumların koordine olma sorunları nedeniyle yürütülen faaliyetler yetersiz kalmıştır. Ayrıca arama-kurtarma işlemleri ile psiko-sosyal destek programlarında ise birçok zaafiyet görülmüştür. En önemli sıkıntıların ise çalışan ekiplerle yetkili otoriterler arasındaki iletişim ve planlama sorunları olduğu gözlenmiştir (DPT, 1999). Bu bağlamda afetlerde faaliyet yürütmek üzere eğitim almış bir medikal kurtarma ekibinin

lüzumu anlaşılmış ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Birimi (UMKE)'nin düşünce tohumu atılmıştır. Yani Marmara depremleri, ülkemizdeki afet yönetim anlayışındaki, önemli boşlukları ortaya koymuş ve gerekli önlemlerin alınması için bir rehber olarak kabul edilmiştir (Erkan vd., 2007:71). Nitekim yeni stratejiler eşliğinde kabul edilen TAMP doğrultusunda hem 2010 Elazığ depremi hem 2011 Van depremi hem de 2023 Kahramanmaraş depremi sonrasında yürütülen sosyal hizmetlerin olgunlaştığı görülmüştür. Bu depremlerin sonrasında afet yönetiminde yapılan revizyonlar fark edilmiş, ancak hem kamu hem de STK'ların yürüttüğü sosyal hizmetlerde koordinasyon sorunlarının büyük çaplı olmasa da devam ettiği belirlenmiştir (İbiş ve Kesgin, 2014, s.230; Taptan, 2023).

Türkiye’de Kızılay Derneği depremler ve birçok afet sonrasında sosyal hizmet noktasında en çok aranan yüzlerden biridir. Afet yönetiminde etkin rol oynayan kurum ve personelin kendi içinde de organize şekilde eşgüdümü sağlaması, koordinasyon kurarak eğitim ve planlama gibi destekleme çalışmalarında aktif olması beklenmektedir. Bu tür beklenti ve gereksinimleri karşılamak üzere hayata geçirilen “Afetlerde Psiko-sosyal Hizmetler Birliği (APHB)” ülkemiz için önemli bir örgüttür. Ayrıca APHB hem normal hem de afet dönemlerinde psiko-sosyal hizmete gereksinim duyan fert ve topluluklara en nitelikli yardımı eşgüdümlü şekilde sunmaya çalışan uluslararası platformda örgütlenmelere dahil olabilmek için oluşturulmuş gönüllü bir birliktir. Kızılay, Sosyal Hizmet Uzmanları, Türkiye Psikiyatri, Türk Psikologlar, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneklerinin hepsi bu birliğin üyesidir. APHB’nin 2005’te ilk protokolü, 2006’da ise ek protokolü imza altına alınarak devreye girdiği görülmektedir. Bu oluşum sayesinde önceleri kendi halinde meydana gelen iş birlikleri yerine

kurumsal bir yapı altında sürdürülebilir ve nitelikli iş birliklerinin kurulmasının önü açılmıştır (Yaman, 2019; Aker ve Karakılıç, 2011).

Bu bağlamda hem ülke içinde hem de uluslararası arenada ortaya çıkan doğal afetlerin ardından mağdurlara ivedilikle beslenme ve barınma hizmeti sunan Kızılay Derneği, afet bölgelerinde acil gereksinimleri gidermeye çalışırken, beslenme alanında ise Mobil İkram/Mutfak/Fırınlara sosyal hizmet faaliyetlerini sürdürmektedir (Türk Kızılay Derneği, 2020). Van depreminin hemen akabinde Kızılay ve Afet Operasyon Merkezi (AFOM) işbirliğinde Van insani yardım çalışmaları başlatılmış, Van ili merkezi ve ilçesi Erciş'te 13 tane çadır kent hayata geçirilmiştir. Kurulan bu çadır kentlerde sürekli yemek, su, tuvalet ve duş olanakları, sosyal alanlar, anaokulu eğitimi, sağlık, dini ve psiko-sosyal destek hizmetinde bulunulmuştur (AFAD, 2012). ASHB personeli bölgede "Kırmızı Montlular" ismiyle çalışmalarını yürütmüşlerdir. İlgili bölgede sunulacak hizmetlerin niteliğini artırmak için Bakanlık bünyesinde, Van'da ve Erciş'te Koordinasyon Merkezleri hayata geçirilmiştir. Kamu hizmetlerinin sürdürülmesi ve afetzede mağdurlara psiko-sosyal destek sunulması için hazırlanan 30 sahra çadırında, 200'den çok sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve psikolojik danışman psiko-sosyal müdahalelerde bulunmuştur. Van Merkez ve Erciş'te 15'er personelden meydana gelen 9 ekip, depremden etkilenen hane halklarına ziyaretlerde bulunarak, ihtiyaç saptama ve gereksinimleri karşılama hizmetini sürdürmüştür (AFAD, 2012). APHB'nin bu depremde yürüttüğü faaliyetlerden öne çıkanlar ise şöyledir (Aker ve Karakılıç, 2011). 178 gönüllü uzman ve 6 Kızılay Derneği çalışanı aracılığıyla psiko-sosyal hizmetler verilmiştir. 184 APHB gönüllüsü depremin ilk olduğu günden itibaren Mart ayına kadar yaklaşık 1500 kişiye erişmiştir. Mart ayından itibaren ise psiko-sosyal hizmetler ilgili yerdeki psikoloji uzmanlarına

devredilmiştir. Afetlerde görev yapan psikolog, sosyal hizmet uzmanları, aile hekimleri, psikiyatristler ve hemşirelere afetlerde psiko-sosyal müdahalelerde nasıl bulunacakları konusunda Bakanlıklar (Sağlık Bakanlığı, ASHB) ile UNICEF ve WHO işbirliği ile verilen eğitimlerde çalışanların desteklenmesi yeterliklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Altun, 2016). Kızılay Derneği de Van depremi ardından, depremzede mağdurlara yönelik APHB’ye üye dernekler ile işbirliği içinde psiko-sosyal destek faaliyetlerinde bulunmuştur. Sosyal hizmet profesyonelleri ile 1070 haneye erişim sağlanarak toplamda 6500 ferde psiko-sosyal destek sunulmuştur (Kızılay, 2011).

2010 Elazığ depreminde de aktif şekilde hizmet veren Kızılay Derneği, hem Elazığ hem Bingöl’de de sosyal hizmet faaliyetleri kapsamında 280 afet uzmanı vazifelendirerek, 40 öncü araç, 4 mobil mutfak ve 7 ikram aracını afet bölgesine transfer etmiştir. Depremden ruhsal ve mental şekilde etkilenen mağdurların bu durumu en az hasarla atlatabilmeleri adına psiko-sosyal destek hizmetleri veren Kızılay, sosyal hizmet çalışanları ve psikologlarla yürüttüğü bu faaliyetlerine yaklaşık 2500 gönüllü de destek vermiştir (Akıncı, 2021, s.168).

Son yaşanan 2023 Kahramanmaraş depremleri ardından AFAD afet barınma grubu olarak 358.037 çadırın kurulumu gerçekleştirilmiştir. 11 ilimizdeki 332 noktada çadır kentler oluşturulmuştur. 10 il ve 162 noktada konteyner kent kurulumları devam etmektedir. Afet bölgesinde ve afet bölgesi dışında; çadır, konteyner, GSB yurtları, oteller, kamu misafirhaneleri, MEB tesisleri ve diğer tesislerde barınma hizmeti sunulan kişi sayısı 1.915.687’dir. Afet Beslenme Grubu olarak; Türk Kızılay, AFAD, MSB, Jandarma ve Sivil Toplum Kuruluşlarından bölgeye toplam 370 mobil mutfak bölgeye sevk edilmiştir. Afet bölgesinde 90.937.628 sıcak yemek,

12.292.878 orba, 14.847.975 kumanya ve paketli gıda, 38.870.435 su, 120.189.866 ekmek, 4.673.376 içecek dağıtımı yapılmıştır. Depremden etkilenen vatandaşlarımıza yönelik 10.000 TL tutarındaki Hane Başı Destek demesi, 1.025.204 depremzede ailemizin hesaplarının aktarılmıştır. (AFAD, 2023). Ancak depremin geniş bir bölgeyi etkilemesi, depremde etkilenen mağdur sayısının fazlalığı, maddi ve manevi kayıpların büyüklüğü sosyal hizmet sağlama konusunda daha çok sorunun oluşmasına neden olmuştur. Deprem sonrası müdahale ve iyileştirme basamaklarında hem kamunun hem de STK’ların yürüttükleri faaliyetlerin yetersiz olduğu eleştirilerinin varlığı göz önüne alındığında bu konuda kanıta dayalı saha araştırmalarının yapılarak kamuoyu bilgilendirmesine ihtiyaç duyulduğu önemli bir gerçektir. Nitekim Taptan (2023) Kahramanmaraş depremleri sonrasında afet yönetiminde sosyal hizmet uygulamalarını değerlendirdiği çalışmasında bu sorunlara dikkat çekmiştir. Araştırmada depremin ardından uygulamaya sokulan faaliyetler bir bütün şekilde ele alınarak incelenmiş ve bölgede sosyal hizmet müdahaleleri kuramı ile paralel ilerleyen faaliyetlerin olduğu, öte taraftan sosyal yatırımlar, iktisadi katılım, siyasi güçlendirme ve insani yatırımlar unsurlarında bir takım hizmet boşluklarının bulunduğu bildirilmiştir.

1.4.2. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları Perspektifinde Afet Yönetimi

Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslek, bilim ve akademik bir disiplindir. Temel amacı sosyal değişim ve kalkınma, toplumsal katılım, bireylerin güçlenmesi ve zgrleşmesidir. Bu amaçları gerçekleştirirken sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve çeşitlilik aygı gibi temel prensipleri benimsemektedir.

Ayrıca Sosyal hizmet, insan ve toplum bilimleriyle yerel bilgiyi birleştirerek, insan refahını artırmayı hedeflemektedir (IFSW, 2014).

Bir başka tanımda birey ve toplumun sorunlarını anlamaya, çözmeye odaklanan sosyal hizmet, bireylerin ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, sahip oldukları veya olacakları fırsatları değerlendirmelerine ve etkin bir şekilde kullanmalarına yardımcı olan uygulamalı bir disiplindir (Alptekin, 2016; Çelik, 2018, Yolcuoğlu, 2012). Ayrıca temel konusu insanların sosyal gereksinimlerinin giderilmesini koordine etmek ve iyi bir hale yükselmelerini sağlamak olan sosyal hizmet mesleği için afetlerde yer almak doğru, istenen ve gerekli bir çalışma ihtiyacıdır (Tuncay, 2004). İlgili alanda, afet esnasında ve sonrasında mikro, mezzo ve makro boyutta afetzede ve çevresine sunulan sosyal hizmet “afet odaklı sosyal hizmetler” şeklinde ifade edilmektedir. Afet odaklı sosyal hizmetler; Afet neticesinde oluşan kayıplarda, mikro düzeyde afetzede, mezzo düzeyde afetzede ve ailesi, makro düzeyde afetin yaşandığı bölgede bulunanları hedef alarak insan ve gruplara farklı seviyelerde sunulan hizmetler ve yapılan uygulamalardır (Pyles, 2008, s.32; Tuncay 2004, s. 22-23).

Sosyal hizmet uzmanları, afet yönetimi sürecinde çeşitli mesleki roller üstlenmektedir. Bu roller arasında, acil temel ihtiyaçların karşılanması için kurumlarla iş birliği yapma, kapsamlı ihtiyaç değerlendirmesi yapma, bireyleri ve aileleri topluluk tabanlı desteklere yönlendirme, hizmetler ve kaynaklar hakkında bilgi derleme ve güncelleme, savunmasız bireyleri tespit etme ve aile üyeleriyle iletişim kurma, psikososyal destek sağlama ve yas müdahalesi yapma gibi görevler bulunmaktadır (Alston vd., 2019; Maher ve Maidment, 2013; Shevellar ve Westoby, 2014). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının

uygulayacağı Psikososyal destek ve sosyal yardımlar afet sürecinde sosyal hizmet mesleğinin odağında yer almaktadır. Afetler sonrasında sağlanan psikososyal destek çeşitli disiplinlerin bir araya gelerek yürüttüğü hizmetlerin bir bütünü olup uzun vadeli bir süreçtir (Rao, 2006).

Bu süreçte sosyal hizmet uzmanlarının sahip oldukları mesleki bilgi, yetenek ve deneyimleri ile müracaatçı bir etki ortaya koydukları görülmektedir. Bu profesyoneller, afetin bütün evrelerinde nitelikli destek sunma amacına hizmet ederken, aynı anda afet müdahale planları ile ilgili yapılanları değerlendirme ve geliştirmeye dair mühim bir işleve sahiptir. Böylece afet yönetim sistemine ve planlamalara dair mevzuatın şekillendirilmesinden, afet sonrası görülen psiko-sosyal problemlere kadar sosyal hizmet uzmanlarının geniş bir platformda faaliyet yürüttükleri de gözlenmektedir (Tuncay, 2004: 25).

Sosyal hizmet alanları arasında önemli bir yere sahip olan psiko-sosyal destek hizmetleri, özellikle afetlerden sonra insan ve toplumların güçlenerek normal yaşantıya geçebilmeleri için büyük öneme teşkil etmektedir. Bu hizmetler kişisel arzulardan bağımsız, bireyden topluma doğru ilerleyen, uygulama programına aldığı grupların iyiliğini sağlamak ve sıkıntılarını gidermek için kanuni düzenlemeleri bilen, riskleri oluşmadan engelleyebilen ve koruyabilen yapıdadır. Bu nedenle alışıl gelmiş psikolojik danışmanlıktan farklı, kompleks ve çok yönlü felsefi bir anlayış gerektirmektedir (Aydın, 2012).

Ülkemizde TAMP kapsamında çalışma gruplarından biri olan “Afet Psiko-sosyal Destek Grubu”nun ana çözüm ortağı “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB)”dır. Bu grup ilgili bölgelerde afetzedelerin psiko-sosyal destek hizmetlerine yönelik koordinasyondan sorumludur. Çalışma grubunun destek çözüm

ortakları da vardır. Bu ortaklar; “*Diyanet İşleri Başkanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Türk Kızılay, STK ve Özel Sektördür*” (AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı, 2022, s. 44).

TAMP kapsamında “Afet Psiko-Sosyal Destek Grubu”nun görev ve sorumlulukları şu şekilde tespit edilmiştir (AFAD Planlama ve Risk azaltma Dairesi Başkanlığı, 2022: 44-45).

- Afet/acil durumlarda psiko-sosyal destek hizmetlerinde bulunacak tüm çalışanlara kapasite geliştirme eğitimlerinin sunulmasını sağlamak.
- Afet/acil durumlarda Psiko-sosyal Destek Çalışma Grubunun gereksinim duyacağı lojistik kapasiteyi sağlamak.
- Afet/acil durumlardan etkilenen mağdurların acil gereksinimlerini saptamak ve bu gereksinimlerin ilgili çalışma gruplarına/kaynaklara bildirilmesini sağlamak.
- Afet/acil durumlardan etkilenen mağdurlara ve hassas gruplara özel uzmanlaşmış psiko-sosyal müdahale faaliyetleri yapmak.
- Afet/acil durumdan etkilenen mağdurların günlük yaşama uyum sürecini rahatlatmak için sosyal iyileştirme uygulamalarının yapılmasını sağlamak.

- Afet/acil durumlardan etkilenen mağdurların gereksinimi olması durumunda ilgili sosyal hizmet kuram/uygulamalarından yararlanmasını sağlamak.
- Afet/acil durumlarda vazife alan çalışanlara destek hizmeti sağlamaktır.

Sosyal hizmet uzmanları, müracaat eden bireylerle iş birliği yaparak, yardıma ihtiyaç duyanları tanımlar ve toplum kaynaklarına etkili bir şekilde erişebilen meslek çalışanlarıdır. Uzmanlar mikro, mezzo ve makro boyuttaki her sorunu bilgileri doğrultusunda ele alan ve çözümlemeye çalışan uzmanlardır (Mathbor, 2007). Sosyal hizmet uzmanlarını afet yönetimi kapsamında rol ve sorumlulukları incelendiğinde; sosyal hizmet mesleğinin hem pratik bilgilerine hem de teorik bilgileri entegre olarak özümlediği ve bütüncül bir bakışla faaliyetlerini yürütmesi gerektiği bilinmektedir. Bu bütüncül yaklaşım sosyal hizmet uzmanlarının afet öncesi, afet esnası ve afet sonrasında etili biçimde rol ve sorumluluk üstlenmeleri demektir (Alakara Özcan, 2018). İlgili yazın incelendiğinde sosyal hizmet uzmanlarından deprem gerçekleşmeden önce beklenen rol ve sorumlulukları genel itibariyle; eğitim/bilgilendirme çalışmaları, kaynakları ve kurumların aktifliğini sağlamak, afet yönetimi aşamalarına katılmak ve hem toplumu hem de örgütleri olası bir afet riskine hazırlıklı hale dönüştürmektir. Sosyal hizmet uzmanlarının afet esnasında üstlenmeleri gereken rol ve sorumluluklarının; afetzede ve mağdurların asgari hayat standartlarına ulaşabilmeleri ve yaşantılarını sürdürülebilmeleri adına elzem kaynaklarla buluşturulmaları, deneyimledikleri travmatik olayların negatif etkilerinin ivedilikle azaltılması adına belli mesleki anlayış ve modeller doğrultusunda psiko-sosyal destek hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak olduğu görülmektedir. Afet sonrasında ise;

insanların ve toplumun ruhsal sağlığını iyileştirmek, geliştirmek, sosyal gereksinimlerinde mağdurların savunuculuğunu yapmak, dezavantajlı gruplara duygusal, psiko-sosyal destek sağlamak, yas danışmanlığı vermek, tedavi turlerini sdrdirmek, terapötik müdahaleler gerçekleştirmek veya terapistlere/merkezlere sevklerini yapmak, cenaze törenleri yapmalarına, çadırlarını kurmalarına yardım etmek, barınma konusunda bilgi ve destek vermek, mağdurları motive etmek, güçlendirmek, afetzedelerin refahını artırıcı her türlü mikro ve makro mekanizmayı canlandırmak, gerekli müdahaleler yapmak, gönüllü çalışmalarını desteklemek, planlamalar yaparak ihtiyaç değerlemesini sürekli hale getirmektir (Yueh, 2003; Tuncay, 2004; Zakour, 2005; Mathbor, 2007; Kadioğlu, 2008; Pyles, 2008; Artan ve Özkan, 2020).

Sosyal hizmet uzmanlarının afetlerdeki rol ve sorumluklarının tanımlanmasında müracaatçıların ihtiyaçlarının doğru ve eksiksiz belirlenmesi önemlidir. Jordan (2013)'ın Maslow'un ihtiyaçlar piramidinden esinlenerek hazırladığı depremden etkilenen bireyler için ihtiyaç hiyerarşisi bu noktada etkili bir kaynak olarak gösterilebilir (Akt: Ünüvar ve Özmete, 2023, s.10).

Kaynak: Jordan, 2013; Akt: Ünüvar ve Özmete, 2023, s.10

Şekil 3. Depremden Etkilenenler İçin İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Yukarıda gösterilen piramitte bulunan ihtiyaçların psiko-sosyal destek çalışmalarında sosyal hizmet uzmanları tarafından fark edilmesi ve karşılanması önemlidir. Bu noktada afet yönetim süreci kapsamında gerekli stratejik planlamalar yapılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları afet yönetimi müdahale ve iyileştirme sürecinde depremzedeler ile çalışırken önceliği alt düzey ihtiyaçların giderilmesine vermesi ardından sırayla üstteki ihtiyaçlara yoğunlaşması gereklidir (Ünüvar ve Özmete, 2023, s.10).

Yukarıda ifade edilen doğrultusunda sosyal hizmet uzmanlarının TAMP kapsamında rol ve sorumlulukları şöyle özetlenebilir:

1. İhtiyaç Değerlendirmesi ve Planlama: Sosyal hizmet uzmanları, depremzedelerin ihtiyaçlarını belirleyerek afet yönetimi

planlarına katkıda bulunabilirler. Dezavantajlı grupların özel ihtiyaçlarını anlamak ve planlama sürecinde bu faktörleri dikkate almak, sosyal hizmet uzmanlarının önemli bir rolüdür.

2. Psiko-Sosyal Destek: Sosyal hizmet uzmanları, afetzedeler arasında psikolojik destek sağlama konusunda uzmanlaşmışlardır. Deprem sonrası oluşan travmatik durumlarla baş etme, yas süreçleri ve kriz müdahaleleri konusunda afet yönetimi planları çerçevesinde rol alabilirler.

3. Toplumsal Uyum ve Dayanışma: Sosyal hizmet uzmanları, toplumsal dayanışma ve uyumu güçlendirmeye yönelik projelerde aktif olarak yer alabilirler. Dezavantajlı gruplara yönelik sosyal destek hizmetleri organizasyonu, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirebilir.

4. Aile Destek Hizmetleri: Deprem sonrasında ailelerin karşılaştığı zorluklarla baş etmelerine yardımcı olmak amacıyla, sosyal hizmet uzmanları aile destek hizmetleri sunabilirler. Bu, ailelerin dayanıklılıklarını artırarak toplumun genel sağlığını güçlendirebilir.

5. Toplum Bilincini Artırma: Sosyal hizmet uzmanları, afetlere hazırlık konusunda toplumu bilinçlendirmek ve eğitmek üzere çeşitli kampanya ve etkinliklere liderlik edebilirler. Toplumun depremlere karşı hazırlıklı olması, müdahale sürecini iyileştirebilir.

6. Kriz İletişimi ve Koordinasyon: Sosyal hizmet uzmanları, kriz durumlarında etkili iletişim ve koordinasyonun sağlanmasında önemli bir rol oynarlar. Diğer afet müdahale ekipleriyle işbirliği yaparak kaynakları etkili bir şekilde kullanabilir ve hızlı bir şekilde ihtiyaçları karşılayabilirler.

1.4.3. Afetlerde Psiko-Sosyal Destek Uygulama Örneklerinin Değerlendirilmesi

Afetlerde gerçekleştirilen iyileştirme uygulamaları doğrultusunda yürütülen en önemli işlemlerinde biri psiko-sosyal müdahalelerdir. Psiko-sosyal kavramı “birbirine zincirleme etki eden ruhsal ve sosyal etkilerin dinamik ilişkisi” olarak kullanılmaktadır. Psiko-sosyal faaliyetlerle iyileştirme/yeniden yapılanma evresinde mağdurların yarasını sarmak ve olumsuz durumlarla baş etme tekniklerini öğretmek, ruhsal bozukluk ve uyumsuzlukları önlenmek, böylece toplumsal düzeninin normalleşmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Psiko-sosyal destek faaliyetleri afetten zarar görenlerin gündelik hayata dönmelerine, insan ve toplulukların afet ve acil durumlarla baş edebilme ve toparlanma yeterliliklerini artırmaya dair güçlendirme çalışmalarını kapsayan multidisipliner hizmetler bütünü olarak ifade edilmektedir (Kızılay, 2008, s.1). Afetlerin ardından sunulan psiko-sosyal hizmetler ruhsal ilk yardım işlemi olarak değerlendirilmekte fakat hizmetlerin boyutunun bu kadar sınırlı olmadığı da bilinmektedir. Sosyal müdahale kapsamında yapılan faaliyetlerden bir diğeri de bireysel psikolojik danışmanlık hizmetinin sunulmasıdır. Danışmanlık esnasında sosyal hizmet uzmanı tarafından müracaatçıda ileri düzey ruhsal rahatsızlıklar saptanırsa profesyonel bir destek almaları adına psikiyatri kurumlarına ve kliniklere sevkı sağlanmaktadır (Kızılay, 2008, s.14-18).

İlgili araştırmalarda hem dünya genelinde gerçekleşen büyük depremlerde hem de Türkiye’de yaşanan depremlerde yaşanan can kayıpları, sosyo-ekonomik kayıplar ve yapılan göçler insanların önemli bir kesiminde travmatik yas belirtilerinin ortaya çıkmasına ve tutulan yasin aşırı uzamasına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda afet sonrasında yapılan sosyal hizmetlerin hem ruh sağlığı

hem de kayıp ve yas alanı açısından önemi büyüktür (Yelboğa, 2023, s. 110). Zira ölen bireyin travmatik bir ölümle karşılaştığı, acı çektiği ve çok korkmuş olabileceği düşünceleri yası artırmakta, suçluluk, öfke ve şoku derinleştirmekte hatta sağlıklı yas yaşanmasını engellemektedir (Rynearson, 2006).

Dünya genelinde bakılmak gerekirse; 2005 İran depremi (Keşm) sonrasında depremzedelerin çoğunda ruhsal sorunlarla birlikte öfke, çaresizlik, suçluluk hissi ve şok gibi ortak tepkilerin görüldüğü sosyal hizmet uzmanları tarafından tespit edilmiştir (Javadian, 2007). Yanay ve Benjamin (2005) yılında, Afetlerde sosyal çalışmacıların rolü Kudüs örneğinde afet sonrasında yaşanan travmalara yardımcı olduğu, yakınlarını kaybeden bireylere süreç boyunca eşlik ettiği, yaralıların yanı sıra yakınlarını arayan bireylerle ilgilendiği, kayıp bireyler için kolluk kuvvetleri ile irtibat kurduklarını ifade etmiştir (Yanay ve Benjamin, 2005).

2008 Çin depremi sonrasında ise depremzedelerin önemli bir bölümünde travma sonrası stres bozukluğunun ortaya çıktığı kaydedilmiş, çocukları ölen ailelerde ise yıllar sonra bile öfke ve suçluluk hislerinin devam ettiği belirlenmiştir (Eisma vd., 2019; Hazzard, Westen ve Gutierrez, 1992). Bu nedenle yasin yatıştırılması/tedavi edilmesi ve travmanın yeniden yapılandırılması (Herman, 2022) için sosyal hizmet uzmanlarına deprem sonrasında önemli görevler düştüğü görülmekte ve bu durum ülkelerin afet yönetim planlamalarında bu alana yoğunlaşması gerekliliğini vurgulamaktadır.

8 Ekim 2005'te Pakistan'da 7.6 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiş ve yaşanan deprem sonrasında, devlet kurumları, eğitim ve altyapı tesislerinin zarar görmesi ve bölgedeki travmanın

boyutları göz önüne alındığında, ciddi bir sosyal hizmet müdahalesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Acil, orta ve uzun vadeli psikososyal çalışmalar gerçekleştirilmiş ve bu çalışmaların tamamı DRRK koordinasyonunda yürütülmüştür. DRRK, özellikle eğitim hizmetlerinde psikososyal desteği ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, afet sonrası artan cinsiyete dayalı şiddetle mücadelede kadın ve genç kızlar üzerinde çalışmalar yapılmış ve bu sosyal hizmet müdahalesinde psikososyal destek etkin bir şekilde kullanılmıştır (UNICEF, 2007).

Ülkemiz açısından bakılınca; Türkiye’de deneyimlenen afetlerde en komplike ve uzun vadede ele alınması gereken psiko-sosyal destek hizmetleri, afet yönetiminin başarısında belirleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir. Afet yönetimi alanında 1999’da kurumlar arasında koordine yetersizliği, afet öncesi aşamada hazırlıkların ve eğitimin eksikliği toplumun fiziksel travmaların yanı sıra ruhsal travmaya karşı da savunmasızlık problemlerini günümüze kadar beraberinde taşımıştır. Mühendislik alanında model ülke olarak tanınan Japonya’da 1995’te görülen Kobe Depremi’nin ruhsal travmalarının halen sürdüğünü, Japon Afet Yönetimi otoriterleri tarafından ülkemizde yapılan konferansta izah edilmiştir. Türkiye profiline bakıldığında ise, ilgili konularda yeterli saha taramalarının gerçekleştirilmediği de görülmüştür. Bolu-Düzce Depreminin 13. yıl dönümünde gelenekselleşen anma törenlerinde de toplumun huzursuzluklarını halen sesli biçimde dile getirmeleri ve destek bekliyor olmaları, Türkiye’nin bu alandaki eksikliğini çarpıcı ve düşündürücü şekilde ortaya koymaktadır. Aslında afet sonrası yapılan psikolojik desteğin hem afetzedelere hem de afette görev alan personele verilmesi gerektiği bilinmektedir. Çünkü sadece afetzedeler değil personelde arama-kurtarma ve ilerleyen süreçlerde birçok psikolojik travmaya maruz olabilmektedir. Ne yazık ki bu konuda da sahada çalışan personele bir

takım psiko-sosyal destek uygulandığı bilinse de bu konuda kapsamlı bir geribildirim çalışması bulunmamaktadır. Örneğin; Van Erciş depremi ardından bölgede faaliyet yürüten İstanbul’a bağlı personele psikolojik destek sunulduğu bilinmekle beraber diğer ekiplere ve personele böyle bir desteğin verilip verilmediği veya etkililiği konusunda bilgiye ulaşılamadığı görülmektedir (Işık vd., 2012, s.108).

Etkileri oldukça uzun yıllar süren 1999 Marmara depreminden iki gün sonra sosyal hizmet destekleri sunulmaya başlanmış (Aktaş, 2003, s.38) ve bu uygulamalar kamu ile birlikte STK’lar aracılığıyla sürdürülmüştür. Bu psiko-sosyal destek faaliyetlerine katılan birimlerden biri olan ‘Davranış Bilimler Araştırma ve Tedavi Merkezi’ 1995’te psikolojik travmaların öncül ve çıktılarını incelemek üzere oluşturulmuş bir dernektir. Dernek 4 psikolog ve 2 psikiyatrist ile ilk çalışma alanı olan Gölcük çadır kentinde faaliyetlerini yürütmüştür (Kılıç, 2003:6). Zira Marmara depremi ardından sunulan psiko-sosyal hizmetlerin organizasyon sorunlarından dolayı dağınık ve düzensiz olduğu ve yapılan faaliyetlerin sürekliliğinin sağlanamadığı belirlenmiştir. Bunun en temel sebebi ise bilgi ve tecrübe noksanlığı olarak değerlendirilmiştir. Bu olumsuz deneyimlemelerden ortaya çıkan dersler neticesinde hataların belirlenmesi için ilgili kurumlar, STK’lar, üniversite ve eğitim hastaneleri araştırmalar yürütmüştür. Bu doğrultuda 2005’te Güney Asya’da gerçekleşen deprem ve tsunami felaketleri ülkemizdeki afetlere yönelik psiko-sosyal hizmetler noktasında bir milat oluşturmuştur. Bu afetlerde Kızılay Derneği, Türk Tabipler Birliği, Türk Psikologlar Derneği ve Türkiye Psikiyatri Derneği aynı zaman diliminde Endonezya ve Sri Lanka’da psiko-sosyal destek hizmetlerinde bulunmuşlardır. Yolları afet nedeniyle kesişen bu örgütlerin beraber yaptıkları uygulamaların akabinde Haziran 2005 tarihinde “Ulusal ve Uluslararası Afet Yönetiminde Türk

Sivil Toplum Kuruluşları Güç birliği Protokolü” imza altına alınmıştır (Aker ve Karakılıç, 2011).

Ayrıca deprem sonrasında sunulan en önemli psiko-sosyal hizmetler kapsamında İstanbul İl özel idaresi Proje Koordinasyon Birimi (İPKB)’nin, hazırladıkları proje kapsamında Avrupa Yatarım Bankası kredilerini kullanarak 660 tane “Mevlana Evi” satın alması gösterilmiştir. Kızılay ve İstanbul Valiliği Afet Müdürlüğü arasında gerçekleştirilen protokol kapsamında alınana bu evler afetzedelerin barınması için iyi bir sosyal hizmet olarak gösterilebilir. Çadırların yerine kullanılabilir ve çok kısa sürede kurulan ve neredeyse bir ev konforunda olan bu prefabrik evler 4 kişilik bir ailenin yaşayabileceği standartlarda yapılmıştır (Işık vd., 2012, s.110).

Van depremi ardından ise bahsi geçen psiko-sosyal destekler hem ASHB’nin görevlileri hem de Kızılay ve STK gönüllüleri vasıtasıyla yürütülmüştür. Bu yapılan faaliyetlerin üç temel boyutta gerçekleştirildiği görülmektedir. Birinci boyut olan ‘değerlendirme’ sürecinde; depremin ilk zamanlarından başlayarak kısa aralıklarla gözden geçirilen ve faaliyetlerin değerlendirildiği boyuttur. İkinci boyut ‘psiko-sosyal girişimler’ boyutu olup afet bölgesinde ve diğer yerlere göç eden mağdurları kapsayan girişimlerdir. Son boyut olan ‘eğitim ve yeterlilik artırma faaliyetleri’ sürecidir. Bu süreçte ise Van ve çevre illerde tüm afetlerde görev almış/alacak uzman, psikolog, sağlık personeli ve kamu görevlilerine yönelik yürütülen eğitim çalışmalarındır (Aker ve Karakılıç, 2011).

Asrın felaketi olarak adlandırılan 2023 Kahramanmaraş depremleri sırasında ve sonrasında ise yapılmaya başlanan psiko-sosyal ve diğer sosyal hizmetler halen sürdürülmektedir. Deprem olduktan

sonra TAMP doğrultusunda ASHB ve İl Müdürlükleri, AFAD, Belediyeler, STK’lar ve diğer aktörler sosyal politika hedefleri bağlamında sosyal hizmet müdahaleleri ve yardım faaliyetleri yürütmüştür. Bu faaliyetler arasında aynı ve nakdi yardımlar, dezavantajlı gruplar özelinde yapılan çalışmalar, psiko-sosyal destek hizmetleridir (İlhan, 2023, s.99-102). Yine ASHB tarafından dezavantajlı depremzedeler için “Derin GÖRÜ”, “Engelli Yaşlı Whatsapp Hattı” ile aynı yardım faaliyetleri için de “Asya Ekipleri” gibi yeni uygulamaların bu depremde hayat bulduğu belirlenmiştir (İlhan, 2023, s.99-102). AFAD’dan alınan son güncel verilere göre afet psiko-sosyal destek grubu olarak 4 Mobil Sosyal Hizmet merkezi, Kahramanmaraş, Hatay, Osmaniye ve Malatya illerine gönderilmiştir. Bölgeye deprem bölgesine sevk edilen personel sayısı 3.772, deprem bölgesi dışında 3.620 personel ve 1.655 araç sevk edildiği belirlenmiştir. Deprem bölgesinde 691.388, deprem bölgesi dışında 333.903 olmak üzere toplam 1.025.291 kişiye psiko-sosyal destek verildiği bildirilmiştir (AFAD, 2023). Mart ayı itibariyle depremin görüldüğu alanlarda, çadırlarda veya hastanelerde psikolojik ilk yardım hizmetlerini sunmak için Kahramanmaraş’ta 630, Hatay’da 638, Adıyaman’da 484, Adana’da 418, Malatya’da 463, Diyarbakır’da 401, Osmaniye’de 319, Gaziantep’te 271, Şanlıurfa’da 225, Kilis’te 135 psikososyal destek uzmanının saha çalışmalarını sürdürdüğu gözlenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s.109). Ama depremden etkilenen vatandaş sayısı ve depremin etkilediği alanın genişliği göz önüne alındığında psiko-sosyal destek uzman sayısının daha çok artırılması gerektiği ve daha çok dezavantajlı gruba ulaşılması gerektiği Türk Psikologlar Derneği’nin yaptığı saha çalışmasında ortaya çıkmıştır (İlhan, 2023, s.104). Türk Psikiyatri Derneği ise psiko-sosyal destek uygulamalarında vazife alacak

personelin afet alanlarında fazla sayıda “ağır yas ve kayıp yüklü öykülerin” bulunması ve yas danışmanlığı ile alakalı ASHB ile ortak faaliyetler yürütülmesi gerektiğini bildirmiştir (Yıldırım, Boztaş ve Bülbül, 2023, s.12).

STK’lar da deprem sonrasında saha çalışmaları gerçekleştirmektedir. Hayata Destek Derneği sosyal çalışmacı ve psikologlardan meydana gelen ekiplerle birlikte çadır kentler haricindeki barınma yerlerinde araştırmalar yapmıştır. Derneğin hazırladığı rapora göre, ASHB başta olmak üzere TAMP işbirlikçisi kamu kurumlarına, gönüllüler tarafından saptanan korunmaya gereksinimi olan depremzedelerin yönlendirildiği ve bazı yerlerde özellikle çocukların öz bakımlarında sorunların yaşandığı, akran zorbalığı, şiddet eğilimi vakalarının görüldüğü bildirilmiştir (Hayata Destek, 2023, s.3). Zira saha çalışmaları, deprem sırasında ve sonrasında yapılan sosyal hizmetlerin ve sosyal hizmet uzmanlarının etkililiği ve verimliliğini belirleme, değerlendirme ve revize etme açısından önemli bir veri kaynağı niteliğindedir. Ancak Kahramanmaraş depremi sonrasında özellikle resmi kurumlar tarafından yapılan periyodik saha çalışmalarının yetersiz olduğu, ayrıca bazı saha değerlendirme raporlarının ise yayınlanmadığı görülmektedir (İlhan, 2023, s.106). Bu eksiklik sosyal hizmet uzmanlarının etkililiğini değerlendirme ve eksiklerin belirlenerek sosyal hizmet müdahalelerini iyileştirmede zafiyet oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının bir diğer görevi ise hastane afet yönetim sürecinde tıbbi sosyal hizmet uygulamalarına katılımlarıdır. Sosyal hizmet uzmanları ilaç ve tıbbi araç-gereçlerin karşılanmasında toplum kaynaklarıyla müracaatçı arasında bağ kuran, yapılacak uygulamaların organizasyonunu sağlayan ve psiko-sosyal destekte

bulunan önemli bir aktördür (Pockett, 2006). Sahra ve genel hastanelerde, acil sağlık istasyonlarında tedavi ekibinin önemli bir parçası olan sosyal hizmet uzmanları, Kahramanmaraş depremlerinde afetten etkilenen bireylere yönelik çalışmalar yapmış ve bu konuda kritik roller üstlenmiştir (Karaağaç, 2023, s.1163). Ancak yapılan değerlendirmelerde hastane tıbbi sosyal hizmet uygulamalarında özellikle depremden sonra daha kırılgan hale dönüşen dezavantajlı gruplara yapılan uygulamalarda bir takım sorunların ve aksaklıkların yaşandığı belirlenmiştir. Depremin büyüklüğü refakatsiz kalan çocukların kimliğinin tespitinde ve çocuklarını arayan ailelere bilgilendirmede, kronik hastalığı bulunan bireylerin tıbbi desteklerinin devam etmesinde ve mülteci ile göçmenlere tercüman bulmada hastanelerin sosyal hizmet planlarının yetersiz kalmıştır (Karaağaç, 2023, s.1160-1163).

Yaşanan bu depremlerin ardından kısa ve orta vadede müracaatçıların hizmetlere eşit ulaşımının sağlanması hususunda birtakım sıkıntılar görüldüğü uzun vadede ise verilen sosyal hizmet desteklerin devamlılığı konusunda sorunların yaşandığı iletişim kanallarında ve saha çalışmalarında sıkça vurgulanmaktadır (Taptan, 2023, s.25). Hatta Kahramanmaraş depremlerinin ulaşım hatları ve karayollarını büyük derecede etkilemesi ve afetin büyük bir alanda gerçekleşmesi depremin ilk saatlerinde afet bölgelerine ulaşımında güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Bu problem ilk etapta bu bölgelere yapılacak yardımların aksamasına neden olmuş ve sosyal hizmet uzmanlarının görevlerini ivedilikle yapmasını engellemiştir (Baz, 2023, s. 88-89).

Ankara Üniversitesi tarafından depremin 20. Gününde Elbistan'da yapılan saha çalışmasında sosyal hizmet uygulamaları

kapsamında görülen eksiklere binaen psiko-sosyal destek hizmetlerinin güçlendirilmesi, fiziki koşulların iyileştirilmesi, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin desteklenmesi, afet koordinasyon ve organizasyonun gelişimi konusunda bir dizi stratejik öneri sunulmuştur. Ayrıca depremin 60. Gününde Kahramanmaraş il merkezinde tekrarlanan saha çalışmasında depremzedelere sosyal hizmet uzmanları tarafından verilen psiko-sosyal desteğin yöntem ve teknikler kullanılarak uzun vadede sürdürülebilirliğinin sağlanmasına dikkat çekilmiştir. Sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılan odak grup ve bireysel görüşmelerde çalışma grubunda bulunan müracaatçıların psiko-sosyal destek ihtiyaçlarının halen devam ettiği ve bu durumun orta ve uzun vadede gelecek kaygısı oluşturduğu bildirilmiştir (Ünüvar ve Özmete, 2023, s.36-108). Kahramanmaraş depremleri sonrasında sosyal hizmet uzmanları açısından belirlenen bir diğer sorun ise, insani yatırımlar unsurunda stres yönetimi eğitimleri gibi faaliyetlerin yetersiz olduğudur. Mağdurların klinik değerlemesi ve post travmatik stres bozukluğu müdahalelerinin gerçekleştirilmesi, uzman/profesyonellere destek verilmesi uygulamalarına yoğunlaşılmasına ihtiyaç olduğu gözlenmektedir (Taptan, 2023, s.25). Ayrıca yapılan tüm tedavi ve müdahalelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından sosyal hizmet uzmanlarının bütün yaralar sarılıncaya kadar ilgili bölgelerde faaliyetlerine devam etmeleri önemli bir zaruret olarak değerlendirilmektedir.

1999 Marmara depremi, Güney Asya depremleri, Van depremi, 2023 Kahramanmaraş depremleri ve diğer büyük depremler gibi afetler sonrasında sunulan psiko-sosyal destek hizmetlerini ve bu hizmetlerin organizasyonunu genel olarak değerlendirildiğinde; afet sonrasında psikolojik destek çalışmalarının, danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin, sosyal yardımların, sosyal korumanın, aile

birleştirmenin, barınma hizmetlerinin, sağlık ve eğitim hizmetlerinin ile aynı ve nakdi bağış hizmetlerinin depremde etkilenen bireyler için oldukça kritik uygulamalar olduğu görülmektedir (Baz, 2023, s.90). 1999 Marmara depremi sonrasında, sosyal hizmet desteklerinin sunulmasında yaşanan organizasyon sorunları ve bilgi eksikliği, psiko-sosyal hizmetlerin dağınık ve düzensiz olduğu sonucunu doğurmuştur. Bu deneyimlerden çıkan derslerle birlikte, 2005 Güney Asya depremleri, Türkiye'deki afetlere yönelik psiko-sosyal hizmetlerde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Van depremi sonrasında, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve Kızılay gibi kurumlar, psiko-sosyal destekleri ASHB personeli, STK gönüllüleri ve uzmanlar aracılığıyla sağlamıştır. Bu destekler değerlendirme, psiko-sosyal girişimler ve eğitim faaliyetleri olmak üzere üç temel boyutta olduğu görülmektedir. 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında ise, AFAD, ASHB, belediyeler, STK'lar ve diğer aktörler tarafından sosyal hizmet müdahaleleri ve yardım faaliyetleri başlatılmıştır. Psiko-sosyal destek uzmanları, çeşitli mobil sosyal hizmet merkezleri aracılığıyla bölgeye sevk edilmiş ve afetzedelere hizmet verilmiştir. Tüm depremlerde özellikle dezavantajlı gruplara yönelik yapılan çalışmaların ne kadar önemli olduğu ve özellikle 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında ASHB ve STK'ların psiko-sosyal destek hizmetlerini artırmaya yönelik çabaların arttığı görülmektedir. Ancak, Türk Psikologlar Derneği, Türk Psikiyatri Derneği ve Ankara niversitesi gibi kurum ve kuruluşlar, daha fazla psiko-sosyal destek uzmanının görevlendirilmesi, afet alanlarında ağır yas ve kayıp yüklü öykülere odaklanılması ve psikolojik desteğin gerekli yöntem ve teknikler kullanılarak verilmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunması, afet yönetimindeki sorun alanlarının değerlendirilmesi gerekliliğine atıfta bulunmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye’de benimsenen afet yönetim süreçlerinde ortaya koyulan sosyal hizmet uygulamalarının teorik ve pratik açıdan ele alınarak bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de uygulanmakta olan TAMP ve afet yönetimi anlayışı deprem özelinde ve sosyal hizmetler perspektifinde incelenerek ortaya koyulmuştur. Türkiye’de olan depremlerle ilgili afet odaklı sosyal hizmet uygulamaları, genellikle Türkiye Afet Yönetimi ve Müdahale Planları (TAMP) çerçevesinde yürütülmektedir. Bu planlar, afet durumlarında koordinasyonu sağlamak, etkili müdahaleleri planlamak ve uygulamak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada yapılan değerlendirmeler doğrultusunda, afet yönetiminde benimsenen bütünleşik ve stratejik modellerin teorik açıdan eksikleri bulunmakla birlikte çağdaş ve uluslararası afet yönetimi modellerine yakın olduğu sonucuna ulaşılrken, pratik/uygulama yönünden afet yönetimi kapsamında yürüttüğü sosyal hizmet faaliyetlerinde bazı aksamaların olduğu ancak sürekli bir gelişim gösterildiği belirlenmiştir.

Afet dönemlerinde en çok duyulan ihtiyaçlardan biri olarak değerlendirilen sosyal hizmet programlarının titizlikle yürütülmesinde iyi bir afet yönetim planı gerektiği görülmektedir. Hem doğal hem de beşeri kaynaklı afetlere sıkça maruz kalan bir ülke olan Türkiye’nin, ulusal düzeyde müdahale stratejilerini ve sosyal hizmet faaliyet programlarını ortaya koyan bir plana olan gereksiniminin bulunduğu görülmektedir. Türkiye kullanmakta olduğu TAMP kapsamında yürüttüğü sosyal hizmet faaliyetlerinin etkililiği oldukça önemlidir. Bu planın hazırlayıcısı ve uygulayıcısı pozisyonunda olan AFAD’ın bu noktada rol ve sorumluluklarının netleştirilmesi önemli bir gerekliliktir. Zira Şahin (2020, s.153)’in de TAMP’ın planlama ve örgütsel süreçleri kapsamında pek çok sorunsalının olduğunu vurguladığı bilinmektedir.

INFORM örgütünün son paylaştığı Türkiye afet ve risk profili incelendiğinde de en yüksek afet tehlikesinin deprem olarak saptandığı ülkemizde, en büyük riskin fiziki dayanıksızlıklar sebebiyle ortaya çıkan yıkımlar olduğu görülmektedir. Zira depremde hayatını kaybeden insan sayılarından ve ağır-orta hasar alan bina sayılarından bu çıkarımın yapılabileceği de ifade edilebilir. Bu konuda mağduriyetlerin oluşmasının engellenmesinde ve/veya mevcutların giderilmesinde Türkiye'nin afet yönetiminde özellikle iyileştirme basamaklarında önemli revizyonlara gitmesi gerekmektedir. Nitekim afetlerde sosyal hizmetler konusunda Türkiye'deki depremleri ele alan Özçelik (2020) de "Türkiye'nin fiziksel altyapısı ile birlikte sosyal hizmet yeteneklerini de geliştirmesi ve afetlere hazırlığını iyileştirmesinin son derece önemli olduğunun" altını çizmektedir.

Bu çalışma, deprem örneklerini inceleyerek, sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumluluklarının önem kazandığını ve afet müdahale planlarında koordinasyona yönelik çalışmaların gerekliliğini göstermektedir. Bu noktada sivil toplum görüşünün bütün dünyada öne çıkmasına binaen STK'ların sosyal hizmet çalışmaları kapsamında daha çok etkin rol üstlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kesgin (2021:3)'in "yerelleşme ve sivilleşme yönelimi merkezi yönetim ve kurumların yükünü hafiflettiği gibi, lokal sorunlara çözümleri de hızlandırdığı" ifadelerinden de hareketle merkezi yönetimler hem yerel/sivil sosyal hizmetler noktasında yönetmelik ve denetlemelerle güvence vermeli, hem de bu örgütleri sosyal hizmetlere teşvik etmede maddi ve benzeri destekleri sunmalıdır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının etkili bir şekilde rol ve görevlerini yerine getirebilmesi için, afet yönetimi planlarında daha belirgin bir şekilde yer almaları ve bu alanda spesifik eğitim ve kaynaklara erişim sağlamaları önemlidir. Ayrıca, yerel topluluklarda sosyal hizmet uzmanlarının rolünün

güçlendirilmesi, afetlere karşı toplumsal hazırlığın artırılmasına katkıda bulunabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının afet müdahalesi ve iyileştirme aşamalarına dahil olmalarına ve uygulamalarının değerlendirilmelerine dair çok miktarda araştırma bulunduğu görülmektedir (Du Plooy ve ark. 2014, s.65). Ancak afet yönetiminin diğer aşamaları ve özellikle planlama ve hazırlık sürecine dair az sayıda kanıtın elde edildiği gözlenmektedir. Çalışmada Türkiye’de meydana gelen depremler sonrası sosyal hizmet faaliyetlerinin değerlendirilmesi sonucunda elde edilen bulgular da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Tüm bu bilgiler ışığında psikososyal değerlendirmeyi yapan meslek mensuplarının görev tanımı bulunmamaktadır. Bu durum sadece sosyal hizmet uzmanlarının değil, AFAD’da çalışan diğer meslek gruplarının da görev tanımlarının bulunmaması herkesin benzer işleri yapmasına yol açmaktadır. Nitekim hem pratik bilgilerine hem de teorik bilgileri entegre olarak özümsemiği ve bütüncül bir bakışla bakan sosyal hizmet uzmanlarını müdahalelerini engellemektedir. Bu bağlamda taşra teşkilatlarında çalışan meslek gruplarının görüşlerinin alınması ve insan kaynaklarına ilişkin yöntemlerle görev tanımlarının yapılması, çalışma usul ve esaslarını belirleyen yasal bir düzenleme ile mevzuatta yer almalıdır.

Ayrıca Türkiye Afet Müdahale Planı kapsamında AFAD’da çalışan sosyal hizmet uzmanlarının müdahale sürecinde psikososyal destek hizmetlerinde ne gibi görevler üstleneceği netleştirilmelidir veya illerin psikososyal müdahale ekiplerine sosyal hizmet uzmanlarının dahil edilmesi ivedilikle teşvik edilmelidir. Aynı şekilde, illerde psikososyal destek hizmet grubu planlaması, kolaylaştırıcılık görevi sosyal hizmet uzmanlarına verilmeli ve mühendisler veya diğer meslek

gruplarının psikososyal destek planlarını incelemesi engellenmelidir. Benzer konuda ileride yapılacak araştırmaların bu kanıtların ortaya koyulması açısından önemli olduğu dşşnlmekte ve araştırmacılara bu konuda saha çalışmaları yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AFAD (2012). Deprem Bölgesine Yönelik Çalışmalar. <https://www.afad.gov.tr/deprem-bolgesine-yonelik-calismalar> (02.06.2024).

AFAD Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2013). Türkiye afet müdahale planı (TAMP). Ankara: AFAD.

AFAD Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı, (2022). TAMP, Türkiye Afet Müdahale Planı. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf

AFAD, (2023). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> (02.05.2024).

AFAD, (2023). Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Depremler Hakkında Basın Bülteni–36. <https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-36>

Aker, A. T. & Karakılıç, H. (2011). Afetlerde Psikososyal Hizmetler Birliği: Dayanışma ve İşbirliğinin Etkin Gücü. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, 14(3), 2-14.

Akıncı, H. (2021). Türkiye Kızılay Derneği. Sosyal Hizmet Kurum ve Kuruluşları içinde, (Ed.N. Özmen ve A. Beki), İstanbul: Efe Akademi Yayınları

Aktaş, A. M. (2003). Kriz Durumlarında Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Kriz Dergisi*, 11(3), 37-44.

Alakara Özcan, G. (2018). Afetlerde Psikososyal Destek Hizmetlerinin AFAD'da Çalışan Sosyal Çalışmacılar Tarafından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Alptekin, K. (2016). Başlangıçtan Bugüne ve Yarına: Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi. Ankara: Nobel AkademikYayıcılık

Alston, M., Hazeleger, & T., Hargreaves, D. (2019). Social work and disasters: A handbook for practice. Routledge.

Alstone, M. Hazeleger, T. & Hargreaves, D. (2019). Social works and disaster:A handbook for practice. London: Routledge DOI:10.4324/9781315109138

Altun, F. (2016). Afetlerde Psikososyal Hizmetler: Marmara ve Van Depremleri Karşılaştırmalı Analizi. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (8-9), 183-197

Artan, T. & Özkan, A.O. (2020). Afetler ve Sosyal Hizmet. *Journal of Adem*, 1(1), 47-54

Ayata, R. & Çamur, G. (2020). Sosyal hizmet perspektifinden covid-19 pandemi süreci ve sosyal sorunlara yönelik kriz değerlendirmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 21-38.

Aydın, D. (2012). Afet Sonrası Psikososyal Destek Uygulamaları. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 1-9.

Baz, A. (2023). Türkiye’de Afetlerde Sosyal Hizmet Uygulamaları: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bitlis.

Bektaş Akpınar, N. & Aşkın Ceran, M. (2020). Afetlerle İlgili Güncel Yaklaşımlar Ve Afet Hemşiresinin Rol Ve Sorumlulukları. Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi, 1(1), 28-40

Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (BM Afet Risk Azaltma Ofisi), (2023). Afet Terminolojisi. (Çev. Özlem Altıparmak). Hukuk Doğa ve Toplum Vakfı/HUDOTO, https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2023-02/bm-afet-risk-azaltma-ofisi-_afet-terminolojisi_-.pdf

Bott, E. (1976) Hospital and society, British Journal of Medical Society, 49, 97-140.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2023). Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, SBB Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu, Ankara.

Çalış Z. , Tomar Bozkurt H. , Altınbaş K. , Aydın M. Psychosocial Interventions in Emergency Periods of Disasters. Genel Tıp Dergisi. 2023; 33(4): 470-475.

Çelik, G (2018). Varoluş felsefeleri, varoluşçu terapi ve sosyal hizmet. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3), 417-439 Doi: 10.16953/deusosbil.280561

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT), (1999). Depremin Ekonomik ve Sosyal Etkileri Muhtemel Finansman İhtiyacı, Kısa- Orta ve Uzun Vadede Alınabilecek Tedbirler, Ankara.

Dodds, S. and E. Nuehring (1996) ‘A Primer for Social Work Research on Disaster’, Journal of Social Service Research 22(1): 27–56.

Drabek, T. E. (2007). Sociology, Disasters and Emergency Management: History, Contributions, and Future Agenda. D. A. McEntire içinde, Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence and Divergence of Concepts, Issues and Trends in The Research Literature (s. 61-74). Illinois: Charles C Thomas Publisher Ltd.

Du Plooy, L. & Harms, L. & Muir, K. & Martin, B. & Ingliss, S. (2014). Black Saturday' and its Aftermath: Reflecting on Post disaster Social Work Interventions in an Australian Trauma Hospital. *Australian Social Work*, 67(2), 274-284.

Eisma, M. C., Lenferink, L. I. M., Chow, A. Y. M., Chan, C. L. W. & Li, J. (2019). Complicated Grief and Post-Traumatic Stress Symptom Profiles in Bereaved Earthquake Survivors: A Latent Class Analysis. *European Journal of Psychotraumatology*, 10 (1).

Ekşi, A. (2015). Afet yönetiminde içsel denetim aracı olarak etik. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 8(15), 89-102

Ergünay, O. (2009). Afet Yönetimi: Genel İlkeler, Tanımlar ve Kavramlar. Ankara.
https://www.academia.edu/1983077/Afete_haz%C4%B1rl%C4%B1k_ve_afet_y%C3%B6netimi

Erkan, N.E., Güner, A. & Demeter, K. (2007). Afet Risk Yönetimi, Risk azaltma ve Yerel Yönetimler, Marmara Üniversitesi Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma ve Uygulama Merkezi ile Dünya bankası Ortak Yayını, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Eryılmaz, M. (2007). Afet Tanımı. (Ed: Mehmet Eryılmaz ve Ufuk Dizer, Ankara, Ünsal Yayınları, s. 7-22.

Etimoloji Türkçe, (2021). Türkçe Etimoloji Sözlüğü. <https://www.etimolojiturkce.com/>

European Commission, (2020). Disaster Risk Management Knowledge Centre - INFORM. Retrieved April 20, 2020, from European Commission website: <https://drmkc.jrc.ec.europa.eu/informindex/Countries/Country-Profile-Map>

Ghawana,T ve S. Zlatavona (2016), "Disaster Manegement: An Integral Part Of Science & Technology System And Land Administration-Management System", ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume III-8, 2016 XXIII ISPRS Congress, 12–19 July 2016, Prague, Czech Republic.

Gilbert, C. (1998), "Studying disaster: changes in the main conceptual tools". Edit, Quarantelli, E.L. What is a disaster? perspectives on the question. London: Routledge.11-18.

Global Social Work Statement of Ethical Principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
Erişim tarihi: 25.04.2024

Gökçe, O. & Tetik, Ç. (2012). Teoride ve Pratikte Afet Sonrası iyileştirme Çalışmaları. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/15447332/TEOR%C4%B0DE_VE_PRAT%C4%B0KTE_AFET_SONRASI_%C4%B0Y%C4%B0LE%C5%9ET%C4%B0RME_%C3%87ALI%C5%9EMALARI

Güllüoğlu, M. & Benli, H. (2019), Afet yönetim süreçlerinde sosyal hizmetler. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 28-29.

Hayata Destek (2023). 22 Aralık 2023 tarihli Acil Durum Raporu, İstanbul. Erişim Adresi: https://www.hayatadestek.org/wpcontent/uploads/2023/12/231219_HayataDestek_Sitrep28.pdf (28.01.2024).

Hazzard, A., Weston, J., & Gutterres, C. (1992). After a Child's Death: Factors Related to Parental Bereavement. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 13 (1), 24-30.

Herman, J. L. (2022). Travma ve İyileşme (Çev: Tamer Tosun) (4. baskı). İstanbul: Literatür Yayınları.

Işık, Ö., Aydınlioğlu, H. M., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G., & Ay, A. (2012). Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(2), 82-123.

İbiş, E. & Kesgin, B. (2014). Türkiye'de Sosyal Hizmet Ve Medikal Kurtarma Açısından Yalova, Van Ve Simav Depremlerinin İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41).

İlhan, A. (2023). Türkiye'de Doğal Afet Sonrası Sosyal Politikalar: Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Javadian, R. (2007). Social Work Responses to Earthquake Disasters: A Social Work Intervention in Bam, Iran. *International Social Work*, 50 (3), 334-346.

Javadian, R.(2007), "Social work responses to earthquake disasters: A social work intervention in Bam, Iran Social work resp", *International Social Work* 2007; 50; 334.

Kadıoğlu, M. (2008). Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. Ed: M.K. Özdamar, Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri İçinde (s. 1) -34). Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayını.

Kadıoğlu, M. (2011). Afet Tanımları. Ed: M. Yılmaz. Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek Kitabı İçinde (s:38-40). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği, Birinci Baskı.

Kahraman, S., Polat, E. & Korkmazyürek, B. (2021). Afet Yönetim Döngüsündeki Ana Terimler. Avrasya Terim Dergisi, 9 (3), 7-14.

Karaağaç, H. (2023). Hastane Afet Yönetim Sürecinde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları: Kahramanmaraş Depremleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Afet ve Risk Dergisi*, 6 (3), 1154-1166.

Kesgin, B. (2021). Sosyal Hizmet Kurum ve Kuruluşları İle İlgili Kavramsal Çerçeve. Sosyal Hizmet Kurum ve Kuruluşları: Merkezi Kamu Kurumları ve Uluslararası Kuruluşlar (Ed. N. Özmen ve A. Beki), İstanbul: Efe Akademi Yayınları

Kılıç, C. (2003). Deprem Sonrası Görülen Ruhsal Sorunların Saptanması ve Tedavisi İçin Geliştirilen Bir Projeyle İlgili Deneyimler. *Kriz Dergisi*, 11(1), 5-12.

Kızılay, (2008). Afetlerde Psikososyal Uygulama Rehberi. Ankara: Kızılay Yayınları.

Kızılay, (2011). Van Depremi İnsani Yardım Operasyonu. https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/1353075061_web.xVan_Faaliyet_Raporu.Son.pdf (21.07.2023).

Laçiner, V. ve Yavuz, Ö. (2013). Van Depremi Örneğinde Afetler Sonrası Yapılan Yardımlar ve Hukuki Çerçevesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (9), 114-135.

Maher, P., Maidment, J. (2013). Social work disaster emergency response within a hospital setting. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 25(2), 69-77

Mathbor, G.M. (2007). Enhancement of Community Preparedness For Natural Disasters: The Role of Social Work in Building Social Capital For Sustainable Disaster Relief and Management. *International Social Work*, 50(3), 357–369.

Özçelik, E. (2020). Afetlerde Sosyal Hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 3 (1), 46-55.

Özmen, B. (2000). 17 Ağustos 1999 İzmit Depreminin Hasar Durumu (Rakamsal Verilerle). TDV/DR 010-53, Türkiye Deprem Vakfı, ss.132

Pockett, R. (2006). Learning From Each Other: The Social Work Role as an Integrated Part of the Hospital Disaster Response. *Social Work in Health Care*, (43), 131–149.

Pyles, L. (2008). Community Organizing For Post-Disaster Social Development. *International Social Work*, 50 (3), 321-333.

Rao, K. (2006). Psychosocial support in disaster-affected communities. *International Review of Psychiatry*, 18(6), 501–505.

Roberts, A.R. (1991) Conceptualizing crisis theory and the crisis intervention model, in A. Roberts (ed.) *Contemporary Perspectives on Crisis Intervention and Prevention*. Englewood Cliffs, NJ:Prentice Hall.

Roberts, A.R. (ed.) (2005) Crisis Intervention Handbook: Assessment, Treatment, and Research, 3rd edn. New York: Oxford University Press.

Roy, Nikhil, B.W. Pandey (2016), "Concepts and Practices of Disaster Management", World Focus May, 127-129.

Rynearson, E. K. (2006). Violent Death: Resilience and Intervention Beyond the Crisis. Taylor & Francis.

Shevellar, L., Westoby, P. (2014). " Perhaps?" and" Depends!" The possible implications of disaster related community development for social work. *Advances in Social Work and Welfare Education*, 16(2), 23-35.

Şahin, A. U. (2020). Afet Yönetimi ve Planlaması Perspektifinden Türkiye Afet Müdahale Planının Değerlendirilmesi. *Dirençlilik Dergisi* 4(1), 129-158, DOI: 10.32569/resilience.638838

Taptan, M.G. (2023). Kahramanmaraş Depremleri Sonrası Afet Yönetiminde Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi (YASAD)*, 2(1), 18-30

Tercan, B. (2001) deprem Sonrası Yalova İlinde Yeniden Yerleşme Süreci, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

This, R. (2010). Kriz Müdahalesi- Sosyal Hizmet teori ve Metotlarını Uygulamaya Giriş. İn. Kriz Müdahalesi. <https://sosyalcalismaci.wordpress.com/sosyal-hizmet-teori-ve-metotlarini-uygulamaya-giris/>

Tomanbay, İ. (1999). Doğal Yıkımlarda Sosyal Hizmetler Kılavuzu. Antalya, Akdeniz Üniversitesi.

Tuncay, T. (2004). Afetlerde Sosyal Hizmet: 1999 Yılı Marmara ve Bolu Düzce Depremleri Sonrasında Gerçekleştirilen Sosyal Hizmet Uygulamaları. Ankara: Özbay Ofset Matbaacılık .

Türk Dil Kurumu/TDK (2024). Afet Kavramı, <https://sozluk.gov.tr/> (03.02.2024).

Türkiye Kızılay Derneği, (2020). Sosyal Hizmetler, Erişim adresi: <https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz/sosyal-hizmetler>

UNİCEF, “UNICEF Pakistan Earthquake Response”, 2007, <http://www.unicef.com/pakistan> Erişim: 26.04.2024, s. 1.

Ünüvar, N. & Özmete, (2023). Kahramanmaraş Merkezli Depremlerde Psikososyal Destek Uygulamaları Elbistan ve Kahramanmaraş İl Merkezi Saha Çalışması Raporu. No:808, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Yayın No:6, Ankara.

Yalçınkaya, E. (2005). Stochastic Finite-fault Modeling of Ground Motions From the June 27, 1998 Adana-Ceyhan Earthquake. *Earth Planets Space*, 57, 107–115.

Yaman, E. (2019). Afet ve Acil Durumlarda Aile Yılmazlığı: Literatür Taraması, Uzmanlık Tezi. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Yanay U, Benjamin S. (2005). The role of social workers in disasters: The Jerusalem experience. *International Social Work*. 2005;48(3):263–276.

Yelboğa, N. (2023). Kahramanmaraş Depremi Özelinde Travmatik Yas ve Sosyal Hizmetin Yas Danışmanlığı Müdahalesi. *TOBİDER International Journal of Social Sciences*, 7 (1), 97-121.

Yıldırım, E. A. Boztaş, M. H. & Bülbül, A., (2023). 6 Şubat Depremleri Hatay-Kahramanmaraş-Adıyaman İlleri Birinci Ay Alan Değerlendirmesi Raporu, Türkiye Psikiyatri Derneği, Ankara. Erişim Adresi: https://www.ttb.org.tr/udek/userfiles/files/TPD_Rapor.pdf (28.01.2024).

Yılmaz, M. Kalkan, E., Yarbaş, N. & Aksoy, G. (2005). Yıllarına Göre Meydana Gelen Depremlere Ait Artçı Depremlerin İstatiksel Çözümlemesi. Kocaeli 2005 Deprem Sempozyumu.

Yolcuoğlu, İ. G (2012). Sosyal Hizmete Giriş. Ankara: SABEV Yayınları.

Yueh, C.C. (2003). ‘Social Workers’ involvement in Taiwan’s 1999 earthquake disaster aid: Implications for social work education’, *Online Journal of Social Work and Society*, 1(1), 14-36.

Zakour, M.J. (2005). Disaster research in social work. *Journal of Social Work Research*, 22(1-2), 7- 25.

